

1 / 2 0 2 0

Idäntutkimus on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tieteellinen aikakauskirja. Julkaisija on Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry.

1. numero 2020
27. vuosikerta

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

Idäntutkimus

Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry
Puh. 044 5442203
e-mail: viets-idantutkimus@helsinki.fi

Vuosittainen 32 €, ulkomaille 35 € ja opiskelijat 18 €. Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran jäsenet saavat vuosittaisen jäsenmaksua vastaan (28 €, opiskelijat 16 €).

Koko sivun ilmoitus 170 €, ½ sivua 85 € ja ¼ sivua 43 €.

TOIMITUS

Aleksanteri-instituutti
Unioninkatu 33 (PL 42)
00014 Helsingin yliopisto

Päätoimittaja:
Katja Lehtisaari
Helsingin yliopisto
puh. 050 311 2590
e-mail: katja.lehtisaari@helsinki.fi

Toimitussihteeri:
Ira Österberg
Helsingin yliopisto
puh. 050 448 4074
e-mail: ira.osterberg@helsinki.fi

Dragana Cvetanović
Helsingin yliopisto
e-mail: dragana.cvetanovic@helsinki.fi

Emma Hakala
Ulkopoliittinen instituutti
e-mail: emma.hakala@fiia.fi

Meri Kulmala
Helsingin yliopisto
e-mail: meri.kulmala@helsinki.fi

Sirke Mäkinen
Helsingin yliopisto
e-mail: sirke.makinen@helsinki.fi

Jukka Pietiläinen
Helsingin yliopisto
e-mail: jukka.pietilainen@helsinki.fi

Mika Pylsy
Helsingin yliopisto
e-mail: mika.pylsy@helsinki.fi

Saara Ratilainen
Helsingin yliopisto
e-mail: saara.ratilainen@helsinki.fi

Riku Toivola
Helsingin yliopisto
e-mail: riku.toivola@helsinki.fi

Jaakko Turunen
Södertörn University
e-mail: jaakko.turunen@sh.se

TOIMITUSNEUVOSTO

Idäntutkimus-lehden toimitusneuvoston toimii Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry:n hallitus.

Lehden ulkoasu:
Asmo Koste / Nastamumio oy

ISSN 1237-6051
Hermes-painotalo 2020

Seuraavien numeroiden teemat:
Keho, dl 15.4.2020
Uho, dl 15.8.2020
Pohjoinen kirjallisuus, dl 15.11.2020

Koulutuksen nopeutettu digiloikka

Tänä keväänä kouluissa ja yliopistoissa on eri maissa tehty digiloikkaa vauhdilla, kun koronaviruksen leviämisen estämiseksi lähiopetusta on vähennetty tai oppilaitoksia kokonaan suljettu. Näin myös Venäjällä, jossa maaliskuussa päätettiin sulkea koulut kolmeksi viikoksi, ja myös yliopistoja siirtyi etäopetukseen.

Suomessa etäopetukseen siirtymiseen on ollut korkeakouluissa hyvät valmiudet, onhan esimerkiksi Moodle-alustan käyttö ollut arkipäivää pitkään myös lähiopetuksen yhteydessä. Yliopistojen sulkeutuessa opetus saatiin Suomessa siirrettyä pääosin verkkoon nopeasti, viikossa–kahdessa. Toteutustapoja on erilaisia – ja erilaisia digiopetusalustoja ja opastusta niihin vaikuttaa olevan hyvin tarjolla. Videoneuvottelupalveluiden käyttö opetuksessa nousi kovasti, ja itsekin pidin ensimmäisen suoran verkkoluentoni maaliskuussa.

Venäläisissä korkeakouluissa tehtiin vastaava digiloikka, mutta vaikuttaa siltä että valmiudet ovat vaihdelleet paljonkin. Esimerkiksi Venäjän kansallinen tutkimusyliopisto Higher School of Economics (HSE) on jo vuosia tarjonnut kokonaan verkossa suoritettavia opintoja Coursera-alustalla. Silti HSE:ssäkin tarvittiin digiapulaisiksi informaatioteknologian alan opiskelijoita, kertoo *Vedomosti*-sanomalehti koosteessaan oppilaitosten tilanteesta. Monissa oppilaitoksissa pidemmälle aikavälille suunniteltu järjestelmien käyttöönotto ja koulutus on nyt tehty pikavauhtia.

Lehden katsaus verkko-opetuksen tilanteeseen kertoo myös eroista yliopistojen välillä. Tomskin teknillisessä yliopistossa (TPU) on jo aiemmin ollut tarjolla 1200 verkkokurssia. Näitä ovat *Vedomostiin* haastatellun tomskilaisen yliopiston edustajan mukaan opettaneet iäkkäät opettajat, joiden olisi hankala saapua paikalle luentosaleihin. Tšetšnian valtiollisessa pedagogisessa yliopistossa taas käytetään lehden mukaan etäopetukseen ainakin WhatsApp-sovellusta, Vkontakte-sivustoa ja Moodle-alustaa, eri opettajilla ja kursseilla on erilaisia käytäntöjä. Moskovan valtionyliopistolla on oma etäopetusalustansa, mutta olen kuullut opettajien järjestelävän etäopiskelua alkuun myös sähköposteilla opiskelijoille.

Tavallisenkin kouluopetuksen avuksi on tullut lisää erilaisia avoimia verkkopalveluita. Esimerkiksi Yandex kehittää Utšebnik (Oppikirja) -alustansa, jota opettajien on mahdollista käyttää esimerkiksi videolähetyksiin, kotitehtävien antoon ja keskusteluihin oppilaiden kanssa, vastaavaan tapaan kuin Googlen Classroom-palvelu. Yandexin oli huhtikuussa tarkoitus avata vieläpä oma avoin verkossa toimiva koulu, jossa on valmiita oppitunteja ja viihteellisistä sisältöä ”välitunneille”. Etäkoulu on suunnattu luokille 5–11. Ylimpien luokkien oppilaille on ollut suunnitteilla tämän alustan kautta myös valtakunnallisiin päättökokeisiin valmentavia seminaareja. Nähtäväksi jää, miten paljon venäläiset koululaiset näitä tulevat käyttämään ja mitä muita palveluita vielä kehitetään – ja millaisia keskusteluja ja tutkimusaiheita kouluista,

koulutuksesta, oppimisesta ja opettamisesta tässä muuttuneessa tilanteessa syntyy, monen muun ajankohtaisen teeman lisäksi.

Tämän *Idäntutkimuksen* vapaan teeman numeron artikkeleissa Riikkamari Muhonen käsittelee koulutusteemaa erilaisesta näkökulmasta, tarkastellen moskovaalaista Kansojen ystävyysyliopistoa ja sen ideologisen kasvatustyön tuloksia Neuvostoliiton aikana. Kaksi muuta artikkelia sijoittuvat aikahorisontiltaan lähemmäs nykyhetkeä. Marja Sorvarin artikkelissa liikumme kirjallisuuden ylijärjestyksen parissa ja Lotta Ruotsalainen tarkastelee poliittisten repressioiden historiapolitiikkaa Venäjällä.

Hyviä lukuhetkiä.

Helsingissä 29.3.2020

Katja Lehtisaari

Neuvostoliiton ”hyviä ystäviä” tuottamassa

Vastaitsenäistyneistä Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan maista kotoisin olevien opiskelijoiden kouluttamista varten vuonna 1960 perustettu moskovalainen Kansojen ystävyyden yliopisto nimesi toimintansa tavoitteeksi sen, että opiskelijat valmistumisensa jälkeen palaavat kotimaihinsa Neuvostoliiton ”hyvinä ystävinä”¹. Keskeinen osa opiskelijoihin kohdistunutta ideologista kasvatustyötä, joka tuki tätä tavoitetta, oli neuvostoyhteiskunnan saavutusten monipuolinen esittely niin osana opetusohjelmaa kuin opiskelijoiden vapaa-aikaakin. Artikkelinä analysoi tämän Neuvostoliiton poliittisia ja ideologisia tavoitteita tukeneen ”neuvostotodellisuuden” eri osa-alueiden merkitystä sosialistisesta yhteiskuntajärjestelmästä luodulle kokonaiskuvalle. Artikkelinä pureutuu tätä ideaalikuva osaltaan kyseenalaistaneisiin arjen kokemuksiin niin Moskovassa kuin sen ulkopuolellakin. Analyysi pohjaa venäläisiin arkistolähteisiin, joiden pohjalta on pyritty nostamaan esiin koulutusyhteistyön toimintamuotoja, arkitodellisuutta ja siihen liittyneitä ongelmia.

Riikkamari Muhonen

Moskovaan vuonna 1960 perustettu Kansojen ystävyyden yliopisto (*Universitet Družby Narodov*) vastaanotti suurimman osan opiskelijoistaan tällöin vastikään itsenäistyneistä Afrikan, Aasian ja Latinalaisen Amerikan maista.² Tuhansien kansainvälisten opiskelijoiden kouluttaminen neuvostoliittolaisissa yliopistoissa oli yksi keskeisimpiä keinoja laajentaa Neuvostoliiton kansainvälistä vaikutusvaltaa ja hankkia uusia liittolaisia vastaitsenäistyneistä Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan maista. Täten koulutusyhteistyö tuki omalta osaltaan korkean tason diplomatian, avustusprojektien ja esimerkiksi neuvostoliittolaisten asiantuntijoiden ulkomaille lähettämisen muodostamaa kokonaisuutta. Tämän kokonaisuuden tavoitteena oli lämpimien suhteiden luominen siirtomaavallasta vapautuneisiin maihin osana kylmän sodan vahvasti jakautunutta kansainvälistä ilmapiiriä.

Solidaarisuuden näyteikkunana ja neuvostoliittolaisen koulutusyhteistyön lippulaivana toimineen Kansojen ystävyyden yliopiston yli 4000 opiskelijan yhteisössä neuvostoliittolaiset

opiskelijat muodostivat 1960-luvun alussa vain hiukan yli 10% osuuden opiskelijoista. Tällä oli väistämättä vaikutuksia esimerkiksi ulkomaisten opiskelijoiden venäjän kielen oppimiseen. Niinpä keskeisessä osassa viisivuotiseksi suunniteltua kansainvälisen opiskelijan koulutuspolkua oli tutustuminen ”neuvostotodellisuuteen” myös yliopistoyhteisön ulkopuolella. Tähän todellisuuteen tutustuttiin monien eri aktiviteettien kautta niin osana opiskelijoiden opinto-ohjelmaa Moskovassa kuin loma-aikoina eri puolilla Neuvostoliittoa.

Neuvostoliittolaista koulutusalan yhteistyötä kehittyvien maiden kanssa ovat tutkineet erityisesti Constantin Katsakioris (2006, 2007, 2017, 2019), Julie Hessler (2006) ja Maxim Matusevich (2008), joiden tutkimuksissa painottuvat afrikkalaisten opiskelijoiden kokemukset ja rasismi kylmän sodan ajan Neuvostoliitossa. Tobias Rupprecht (2010, 2015) taas on käsitellyt Latinalaisesta Amerikasta kotoisin olevien opiskelijoiden kokemuksia osana väitöskirjaansa. Natalia Tsvetkova (2008) on tehnyt vertailevaa tutkimusta Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisista kansainvälisistä korkeakoulutusprojekteista korostaen ideologisten oppisisältöjen merkitystä erityisesti osana neuvostoliittolaista koulutusdiplomatiaa. Yhteistyössä keskeisessä roolissa ollut neuvostoliittolaisen ystävyuden käsitettä ovat analysoineet osana tutkimustaan esimerkiksi Rachel Applebaum (2019), Pia Koivunen (2013, 2016) ja Evgeny Roshchin (2011, 2017). Benjamin Tromly (2014a, 2014b) on tutkinut laajasti stalinismin ja suojasään kauden neuvostoliittolaisten yliopistojen toimintaa, jota nostaa esiin myös Patryk Babiracki (2007, 2015) osana laajempaa tutkimustaan neuvostoliittolaisesta pehmeästä vallasta (*soft power*). Odd Arne Westadin (2007) tutkimus globaalista kylmästä sodasta on noussut alan klassikoksi, jonka lisäksi globaalia kylmää sotaa ja siihen liittyviä merkityksiä sekä neuvostoliittolaista kylmän sodan aikaista internationalismia ovat tutkimuksessaan nostaneet esiin esimerkiksi David Engerman (2011) ja Eleonory Gilburd (2013). Omaan ajatteluuni ovat lisäksi vaikuttaneet Michael David-Foxin (2012, 2015) esittämät ajatukset neuvostoliittolaisesta moderniuden käsitteestä sekä Alexei Yurchakin (2006) tutkimus Neuvostoliiton myöhäissosialistisen kauden ilmapiiristä.

Tässä artikkelissa pyrin painottamaan korkeakoulutusyhteistyön arkisia ulottuvuuksia: kuinka ideologista työtä opiskelijoiden kanssa käytännössä tehtiin, millaisia muutoksia siinä tapahtui ajan kuluessa ja millaisia rooleja eri toimintamuodoilla ja esimerkiksi vierailuilla Neuvostoliiton eri osiin oli kokonaiskuvan luomiselle ”neuvostotodellisuudesta”. Näin ollen tutkimukseni tukeutuu vahvasti aiempaan tutkimukseen, mutta yksittäisten toimijoiden tai tapahtumien sijaan se painottaa jatkuvuutta ja yhteistyön kokonaisuuden eri osa-alueiden analyysia.

Neuvostoliiton korkeakoulutusministeriö katsoi Neuvostoliittoon ja sen kansalaisten arkeen tutustumisen olevan erittäin merkityksellinen osa ulkomaisten opiskelijoiden koulutusprosessia. Tämä prosessin lopullisena tavoitteena oli, että opiskelijat palaisivat kotimaihinsa Neuvostoliiton ”hyvinä ystävinä”, jotka poliittisen aktivismin ohella levittäisivät positiivista Neuvostoliitto-kuvaa myös ruohonjuuritason verkostojen kautta. Tässä artikkelissa pyrin analysoimaan, mitä elementtejä niin kulttuurin, yhteiskunnan kuin talouden osa-alueilla neuvostoviranomaiset katsoivat kuuluviksi opiskelijoille esiteltävään ”neuvostotodellisuuteen” ja millaisia merkityksiä tämän todellisuuden kokonaiskuvassa liitettiin esimerkiksi Moskovaan verrattuna Keski-Aasiaan tai Siperiaan. Toisaalta pyrin nostamaan esiin arkipäiväisen neuvostotodellisuuden osa-alueita, jotka omalta osaltaan asettivat kyseenalaisiksi opinto-ohjelmaan kuuluneet ekskursion ja niiden luoman ideaalikuvan neuvostotalouden saavutuksista. Omalta osaltaan nämä tutkimuskysymykset pyrkivät havainnollistamaan, millä tavoin Neuvostoliittoon saapuneiden kansainvälisten opiskelijoiden käsitystä sosia-

listisesta yhteiskunnasta pyrittiin muokkaamaan ja tällä tapaa Neuvostoliiton ulkopoliittista vaikutuspiiriä kasvattamaan uusille alueille. Pysin myös ymmärtämään, missä määrin tehty työ oli tuloksellista.

Tutkimukseni perustuu venäläiseen arkistoaineistoon sekä erilaisiin painettuihin materiaaleihin. Arkistoaineisto on koottu Venäjän federaation valtionarkisto GARFin, Venäjän kansallisen sosiaalisen ja poliittisen historian RGASPin ja sekä Moskovan kaupunginarkiston TsAODMin ja TsMAMin kokoelmista. Valtionarkiston kokoelmissa keskeisiä ovat erityisesti korkeakoulutusministeriön sekä neuvostoliittolaisten ystävyysjärjestöjen ja kulttuurisuhteiden liiton aineistot. Sosiaalisen ja poliittisen historian arkiston materiaaleista olen käyttänyt Kommunistisen nuorisoliitto Komsomolin keskuskomitean ulkomaisia opiskelijoita koskevaa aineistoa. Moskovan kaupunginarkiston kokoelmista taas löytyy kattava määrä materiaalia koskien Kansojen ystävyyden yliopistoa: niin yliopiston tieteellistä toimintaa kuin esimerkiksi yliopiston Komsomol-järjestön asiakirjoja.

Lähteiden analysoinnissa olen painottanut virallisista dokumenteista löytyviä arkisen toiminnan kuvauksia. Toisin sanoen artikkeli painottaa uuden sosiaalishistorian ja arjen tutkimuksen historian näkökulmia analysoiden korkean tason poliittisten päätösten ja neuvostoliittolaisen pehmeän vallan soveltamista ja vaikuttavuutta ruohonjuuritasolla. Virallisen narratiivin lisäksi olen pyrkinyt nostamaan esiin myös ideologisen työn kohteina olleiden kansainvälisten opiskelijoiden omakohtaisia kokemuksia siinä määrin, kuin niitä on mahdollista arkistoaineistosta erotella. Tutkimukseni painottuu 1960-lukuun, jonka poikkeuksellisuus erityisesti ulkomaisten opiskelijoiden oman poliittisen aktivismin osalta nousee esiin peilattaessa aikakautta 1970-luvun aineistoihin, joissa yhteiskunnan stagnaatio ja poliittisen aktivismin vähentyminen näkyy selvästi.

Yliopiston perustaminen ja toiminnan poliittiset ulottuvuudet

Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteerin Josif Vissarionovitš Stalinin kuoltua vuonna 1953 Neuvostoliitto alkoi voimakkaasti avautua ulkomaailmalle luoden samalla uusia kansainvälisiä kontakteja. Toisen maailmansodan jälkeen oli alkanut myös laaja-alainen Ison-Britannian ja Ranskan entisten siirtomaiden itsenäistymiskehitys Afrikassa, Aasiassa ja Karibialla. Tämä tarjosi Neuvostoliitolle uuden ulkopoliittisen strategiansa mukaisesti mahdollisuuden laajentaa vaikutuspiiriään uusille alueille samalla kun internationalismi sisällytettiin jälleen Neuvostoliiton ulkopoliittiseen strategiaan. Eristäytyneen myöhäisen stalinismin kauden jälkeen Neuvostoliitto pyrki palaamaan takaisin leninistiseen politiikkaan olennaisena osana kuuluneeseen kansainväliseen yhteistyöhön ja poliittiseen vaikuttamiseen. Poliittista sijaintiaan kylmän sodan jakautuneessa maailmassa haeskelevat vastaitenäistyneet Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan maat olivat tämän uudelleen käyttöön otetun internationalistisen politiikan loogisia kohdemaita. Tunnetuimpia esimerkkejä Neuvostoliiton ja kehittyvien maiden välisistä kontakteista ovat esimerkiksi Moskovassa vuonna 1957 järjestetyt Maailman nuoriso- ja opiskelijafestivaalit, joita pidetään yleensä yhtenä ensimmäisistä ulkomaisia vaikutteita 1950-luvun Neuvostoliittoon tuoneista massatapahtumista. (Kts. esim. Gilburd 2013; Koivunen 2013; Mazov 2010; Westad 2007; Yurchak 2006, 158–206; Zubok 2009, 88–120.)

Samassa poliittisen suojaan ilmapiirissä perustettiin myös Kansojen ystävyyden yliopisto vuonna 1960 eräänlaiseksi Neuvostoliiton ja kehittyvien maiden välisen korkeakoulu yhteistyön lippulaivaksi (Rupprecht 2010, Tromly 2014a.) Yliopiston perustaminen oli entisten

siirtomaiden itsenäistymiseen sekä kylmän sodan ideologiseen kamppailuun luontevasti liittyvä projekti, koska koulutuspolitiikka oli keskeinen osa sekä Neuvostoliiton kulttuurista että kehitysyhteistyötä. Tämän lisäksi se palveli geopoliittisia päämääriä. (Katsakioris 2019, 298–299.) Yliopiston perustaminen oli globaalien tason uutinen, jonka lisäksi sitä markkinoitiin laajasti hyödyntäen kontakteja kehittyvien maiden poliittisiin järjestöihin, neuvostoliittolaista mediaa ja tulevien opiskelijoiden kotimaiden progressiivista lehdistöä (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 294, ll. 102–104). Ensimmäinen hakukierros syksyllä 1960 sai aikaan todellisen hakemusvyöryn, kun Moskovassa sijainneeseen valintakomissioon saapui yli 44 000 hakemusta suunniteltua 600 aloituspaikkaa kohden (TsMAM f. P-3061, op. 1, d. 2, ll. 28).

Neuvostoliittolaisella korkeakoulutusalan yhteistyöllä kehittyvien maiden kanssa oli alusta lähtien poliittisia tavoitteita (Tsvetkova 2008, 199). Virallisessa retoriikassa tämä ilmaistiin niin, että opiskelijoiden odotettiin palaavan kotiin Neuvostoliiton ”hyvinä ystävinä” (Katsakioris 2017, 547). Kuitenkin muissa yhteyksissä poliittiset tarkoituksetperät ilmaistiin suorasanaisemmin. Esimerkiksi vuonna 1962 Moskovassa tapahtuneen rasististen rikosten sarjan jälkeen paikallisissa sanomalehdissä julkaistiin kansainvälisistä opiskelijoista kertovia lehtiartikkeleita. Kaupungin viranomaisten mukaan oli ”tarpeen selittää laajasti, miksi ulkomaalaiset opiskelevat täällä: he eivät ole verenimijöitä, vaan tuleva etuvartioasemamme Aasiassa, Afrikassa ja Latinalaisessa Amerikassa” (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 337, ll. 67; myös Katsakioris 2017).³ Samantyyppistä kansainvälisen solidaarisuuden painottamista ulkopoliittisten ja joissain tapauksissa myös taloudellisten intressien edistämiseksi tapahtui laajasti ympäri sosialistista Itä-Eurooppaa. (Kts. Mark & Ápor 2015; Mark et al. 2015.)

Toisin sanoen neuvostohallinto toivoi opiskelijoiden edistävän aktiivisesti Neuvostoliiton mallin mukaista sosialismia omista maistaan, tekevän yhteistyötä neuvostoviranomaisten kanssa ja levittävän positiivista Neuvostoliitto-kuvaa omien ruohonjuuritason verkostojensa kautta. Noin neljällä viidestä opiskelijasta oli jonkin paikallisen järjestön suositus. Useimmiten nämä olivat paikallisia kommunistisia tai vasemmistolaisia puolueita tai ammattiliittoja sekä näiden nuorisjärjestöjä. Kuitenkin järjestökontaktien ideologinen luotettavuus vaihteli huomattavasti eri alueiden välillä. Suurin osa Latinalaisesta Amerikasta saapuneista opiskelijoista oli vannoutuneita kommunisteja, joiden emopuolueet tekivät tiivistä yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa. Esimerkiksi Afrikan suhteen tilanne oli täysin toisenlainen. Suurin osa paikallisista puolueista oli asettanut ensisijaiseksi tavoitteekseen kansallisen vapautustalun, joten neuvostokontaktien ja Neuvostoliiton edustaman sosialismin edistäminen ei välttämättä ollut keskeisessä roolissa näiden puolueiden agendalla. Useat Afrikasta saapuneet opiskelijat olivatkin syvästi kiinnostuneita esimerkiksi panafricanismista ja maolaisuudesta, joita molempia pidettiin Neuvostoliitossa haitallisina ideologioina. (GARF f. 9606, op. 2, d. 221, ll. 184–190; GARF f. 9606, op. 2, d. 177, ll. 57–58, 114–123; GARF f. 9606, op. 2, d. 221, ll. 3–5, 9, 19–22; GARF f. 9606, op. 2, d. 222, 44–45; myös Hessler 2006; Katsakioris 2006, 2007.)

Ideologiseen työhön opiskelijoiden keskuudessa panostettiin voimakkaasti ja sitä koordinoivat korkeakoulutusministeriö ja Komsomolin keskuskomitean kansainvälisen työn yksikkö. Kaikille neuvostoliittolaisille yliopistoille laadittiin yhteiset suunnitelmat, joiden puitteissa kukin korkeakoulu järjesti toimintaa. Samoin opiskelijoiden lomaohjelma suunniteltiin hallinnon ylemmillä tasoilla, vaikka kullakin korkeakoululla oli omia yhteistyökolhooseja, lomakoteja ja vastaavia, joiden kanssa sovittiin lomien käytännön toteutuksesta. Toisin sanoen ideologinen työ heijastaa monin tavoin neuvostojärjestelmän hierarkkista rakennetta, jossa itse yliopiston rooli oli lähinnä toteuttaa hallinnon ylemmiltä tasoilta sille annettua suunnit-

telmaa. Kuitenkin Kansojen ystävyuden yliopistolla oli tietty erityisasema verrattuna muihin neuvostoliittolaisiin korkeakouluihin: sitä markkinoitiin sosialismiin epäilevästi suhtautuville maille itsenäisenä instituutiona, jonka johdossa oli korkeakouluministeriöstä erillinen neuvosto ja joka valitsi opiskelijansa itsenäisesti. (Katsakioris 2019, 286; Katsakioris 2017, 545.) Sen opetusohjelmaan ei myöskään kuulunut muissa neuvostoliittolaisissa korkeakouluissa pakollisia ideologisia kursseja. Tilanne muuttui vuonna 1968, jolloin Kansojen ystävyuden yliopiston erityisasema purettiin osittain osana yhteiskunnan laajempaa poliittista kehitystä ja ideologiseen sisältöön perustuvat kurssit sisällytettiin pakollisina kaikkiin opintosuuntiin (Katsakioris 2019, 299).

Koulutusohjelmien ideologinen sisältö

Poliittisilta vakaumuksiltaan vaihtelevien ja usein pohjakoulutukseltaan ja terveydentilaltaan heikkojen opiskelijoiden kouluttaminen Neuvostoliiton ”hyviksi ystäviksi” ja ”tulevaksi etuvartioasemaksi” kehittyvissä maissa oli haastava tehtävä. Sen saavuttamiseen käytettiin monia eri työmuotoja niin osana opinto-ohjelmaa kun opiskelijoille järjestettyjä vapaa-ajan aktiviteettejakin. Nimitän näitä marxismi-leninismiin ja positiivisävyiseen Neuvostoliiton sosialistisen yhteiskuntamallin erityispiirteiden esittelyyn keskittyviä ohjelmasisältöjä koulutusohjelmien ja vapaa-ajan toimintojen ideologiseksi sisällöksi. Vuoteen 1968 saakka itse koulutusohjelmissa ideologista sisältöä oli suhteellisen vähän, koska marxismi-leninismistä tuli opiskelijoille pakollinen aine vasta tuolloin (Katsakioris 2019, 296). Tähän saakka suurimpaan osaan varsinaisia tutkintoon johtavia tieteenalakohtaisia opintoja ei Kansojen ystävyuden yliopistossa kuulunut lainkaan ideologisia tai poliittisia teemoja sivuavia kursseja, vaan suurin osa ideologisesta sisällöstä pyrittiin sisällyttämään ensimmäiseen opintovuoteen, joka vietettiin ns. valmentavassa tiedekunnassa opiskellen pääasiassa venäjän kieltä.

Yliopistossa oli mahdollista opiskella lääketiedettä, luonnontieteitä, insinööritieteitä, maataloustieteitä, laki- ja oikeustieteitä sekä humanistisista aineista venäjän kieltä ja kirjallisuutta sekä historiaa. Esimerkiksi lääketieteen, luonnontieteiden ja insinööritieteiden alojen opinto-ohjelmiin sisällytettiin ideologisia kursseja vasta vuoden 1968 jälkeen, joten ensimmäiset kymmenen toimintavuottaan Kansojen ystävyuden yliopisto tarjosi koulutusta näillä aloilla lähes täysin ilman ideologista sisältöä. Esimerkiksi poliittisen taloustieteen tai historiallisen ja dialektisen materialismin opiskelu oli näiden alojen opiskelijoille täysin vapaaehtoista ja monet heistä jättivät nämä kurssit väliin, koska pakollisten oppiaineiden kurssit työllistivät heitä liikaa. Eniten ideologista sisältöä kuului taloustieteiden oppiaineeseen, koska sen opetusohjelma oli pitkälti laadittu vastaamaan neuvostomallisen suunnitelmatalouden tarpeita. Lisäksi esimerkiksi historian oppiaineessa käsiteltiin laajasti siirtomaavaltaan ja kansallisiin vapautusliikkeisiin liittyvää tematiikkaa vetäen samalla yhteyksiä Neuvostoliiton kokemaan kehitykseen. Kuitenkin kokonaisuutena on mahdollista sanoa, etteivät edes näillä aloilla itse oppisisällöt olleet yksinomaan ideologisia. Valtaosa kursseista käsitelti teemoja, joilla ei ollut yhteyttä ideologisiin kysymyksiin. (GARF f. 9606, op. 1, d. 1022, ll. 37–39; Katsakioris 2017, 546.)

Ideologiset koulutustavoitteet olivat arkistoaineistojen perusteella jatkuvasti läsnä ja niiden saavuttamiseen tarvittavia oppisisältöjä analysoitiin aktiivisesti. Ideologisia näkökulmia pyrittiin sisällyttämään opiskelijoiden arkeen heti opintojen alusta alkaen. Opiskelijat viettivät ensimmäisen opiskeluvuotensa valmentavassa tiedekunnassa. Tarkoituksena oli luoda heille riittävä kielitaito sekä omaan alaan liittyvien tieteiden pohjatiedot, jotta opinnot kunkin

omalla erikoistumisalalla kävisivät mahdollisiksi. Venäjän kielen opintojen lisäksi tämä tarkoitti, että tulevasta erikoistumisalasta riippuen opiskelijoiden opinto-ohjelmaan kuului esimerkiksi matematiikkaa, fysiikkaa, biologiaa, maantiedettä, kirjallisuutta ja historiaa. Nämä aineet luennottiin venäjäksi heti valmentavan vuoden kevätlukukaudesta lähtien, toisin sanoen puolen vuoden venäjän kielen opintojen jälkeen. (GARF, f. 9606, op. 1, d. 1022, ll. 34.) Näiden aineiden lisäksi jokainen opiskelija osallistui kahdelle Neuvostoliiton historiaa ja yhteiskuntaa käsittelevälle, englanniksi, ranskaksi ja espanjaksi luennoiduille kursseille, joiden oppisisältöjä lähestyttiin varsin ideologisesta näkökulmasta. Vieraskielisen luennoinnin katsottiin varmistavan opiskelijoiden ymmärtämistä, mutta opiskelijoiden kielitaustasta johtuen tarvetta olisi ollut myös luennoille arabiaksi, indonesiaksi ja japaniksi. (GARF f. 9606, op. 1, d. 1022, ll. 62; GARF f. 9606, op. 1, d. 1532, ll. 80.)

Keskeisin osa valmentavan tiedekunnan opintoja oli venäjän kielen oppiminen. Ensimmäisellä syyslukukaudella venäjää opiskeltiin vähintään 24 tuntia viikossa, joista 16-18 tuntia oli omistettu kieliopille ja sanastolle sekä 8-10 tuntia ääntämisharjoituksille. Kevätlukukaudella oppituntien määrä väheni 20 viikkotuntiin, joista 14 tuntia oli kielioppia ja sanastoa sekä 6 tuntia ääntämistä. Toisin sanoen kullakin äidinkielen ja osittain toivotun opintosuunnan perusteella muodostetulla pienryhmällä oli kaksi eri opettajaa. Kansojen ystävyyden yliopistoa voidaankin pitää kielen oppimisen kannalta modernina laitoksena, jolla oli tarjota opiskelijoidensa käyttöön mm. kielistudioita ja muita moderneja oppimismenetelmiä. (GARF, f. 9606, op. 1, d. 1023, ll. 99–105.)

Hallinnon ylemmiltä tasoilta esitettiin jatkuvia vaatimuksia ideologisen materiaalin sisällyttämiseksi venäjän kielen opetusohjelmaan. Koska opiskelijat viettivät ensimmäisenä vuonnaan Neuvostoliitossa suurimman osan ajastaan venäjän kielen oppitunneilla, neuvostohallinnon ylemmät tasot halusivat lisätä näihin tunteihin tietoa myös yhteiskunnasta ja sen ideologiasta. Käytännössä tämä toteutettiin pyytämällä opettajia käyttämään sanomalehtiä sekä viimeisimmän Neuvostoliiton kommunistisen puolueen puoluekokouksen päätösmateriaaleja oppimateriaaleina. Näiden materiaalien tarkoituksena oli paitsi opettaa tarpeellista sanastoa ja tarjota tietoa ajankohtaisista asioista, myös kannustaa opiskelijoita keskustelemaan yhteiskunnallisista teemoista. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 310, ll. 48–49.)

Käytännössä kysymys kielenopetuksen ideologisesta sisällöstä kuitenkin pysyi esillä koko 1960-luvun ajan, koska korkeakouluopintoihin riittävän kielitaidon saavuttaminen yhdessä lukuvuodessa lähtötason ollessa olematon oli jo yksistään varsin haastava tehtävä, eikä ylimääräisten materiaalien sisällyttäminen oppitunteihin ollut mahdollista ylemmiltä hallinnontasoilta tulleesta paineesta huolimatta. Kansojen ystävyyden yliopiston koulutusohjelmien ideologinen sisältö oli muita neuvostoliittolaisia yliopistoja vähäisempää. Tämä yhdistettynä yliopiston poikkeukselliseen asemaan korkeakoulutusyhteistyön näyteikkunana ulkomaille loi erityistä painetta saavuttaa koulutusyhteistyölle asetetut poliittiset tavoitteet sisällyttämällä ideologisia sisältöjä kielenopetuksen lisäksi opiskelijoiden vapaa-ajan aktiviteetteihin ja loma-aikojen ohjelmaan.

Vapaa-ajan aktiviteetteja Moskovassa

Koska mahdollisuudet ideologisen materiaalin sisällyttämiseen varsinaiseen opetukseen olivat rajalliset, opiskelijoille oli tarjolla runsas valikoima vapaa-ajan toimintaa, jonka tarkoituksena oli esitellä heille ”neuvostotodellisuutta”. Opintojen ulkopuolisen toiminnan tavoitteeksi määritettiin ”tieteellisen maailmankuvan muodostuminen, opiskelijoiden hengellinen ja fyysinen

kasvu, heidän kasvatuksensa humanismin, demokratian, rauhan puolustamisen ja kansojen välisen ystävyyden vahvistamisen parhaiden perinteiden hengessä, sekä tutustuminen neuvostotodellisuuteen” (RGASPI, f. M-1, op. 46, d. 294, ll. 4).

Vuonna 1963 laadittu yksityiskohtainen suunnitelma Kansojen ystävyyden yliopiston opiskelijoiden tutustuttamiseksi neuvostotodellisuuteen listasi tähän aiheeseen liittyen käsiteltäviksi seuraavat teemat: Neuvostoliitto ja sen pääkaupunki, neuvostoyhteiskunnan kehitys, neuvostoliittolainen demokratia, Neuvostoliiton kommunistinen puolue, sosialistinen talousjärjestelmä, sosialistinen ja kommunistinen työ, työläisten olot, sosiaaliturva ja terveydenhuolto, koulutus, tiede, maatalouden kysymykset, kansallisuuskysymys, ihmissuhteet, kansainväliset suhteet sekä kulttuuri, jonka osa-alueiksi määriteltiin kirjallisuus, taide, lehdistö, radio, televisio ja urheilu. Jokaisesta teema-alueesta järjestettiin luentoja, keskustelutilaisuuksia ja ekskursioita. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 336, ll. 142–144.) Kuten tästä saattaa havaita, huolimatta vetoamisesta tieteelliseen maailmankuvaan ja humanismin parhaisiin perinteisiin, tosiasiaa ”neuvostotodellisuuden” ymmärtäminen oli kaikkein keskeisin osa opintojen ulkopuolista toimintaa. Siihen liittyvät teemat lähestyivätkin neuvostoyhteiskuntaa varsin monipuolisesti pyrkien keskittymään erityisesti valtiolliseen ideologiaan sekä poliittisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja rakenteisiin.

Moskovassa järjestettävän ohjelman suhteen arkistomateriaaleista löytyy suunnitelmia, joissa listataan yksityiskohtaisesti kirjoja, elokuvia, musiikkia, näytelmiä ja baletteja, taideteoksia, museoita ja Moskovan nähtävyyksiä, joihin opiskelijoiden odotettiin perehtyvän heidän viisivuotiseksi suunnitellun Neuvostoliitossa oleskelunsa aikana. Jokaista opiskeluvuotta kohden on listattu sen vuoden aikana käsiteltäviksi soveltuvat materiaalit, joiden katsotaan vastaavan opiskelijoiden kehittyvää ymmärrystä ympäröivästä yhteiskunnasta. Nämä listaukset sisältävät suurelta osin venäläisen taiteen kaanoniin kuuluvia teoksia. Kirjallisuuden osalta Tolstoin, Dostojevskin ja muiden klassikoiden rinnalle nostettiin sosialistis-realistisen kirjallisuuden keskeisimpiä teoksia, kuten Maksim Gorkin tuotantoa ja Nikolai Ostrovskin romaani *Kuinka teräs karaistui*. Kirjallisuudesta osaa käytettiin oppimateriaaleina venäjän tunneilla, mutta suuri osa jätettiin opiskelijoiden vapaaehtoisen lukuharrastuksen varaan. Toisin sanoen viranomaisilla tuntuu olleen suuri luottamus siihen, että opiskelijat ovat varsinaisten opintojensa ohella kiinnostuneita ja kykeneviä käymään vapaaehtoisesti läpi kattavan listan varsin haastavaakin venäläistä kirjallisuutta pääasiassa alkukielellä. (RGASPI, f. M-1, op. 46, d. 294, ll. 4–12.)

Nähtävyyksien kokemiseksi yliopisto kuljetti opiskelijoita ekskursioille ympäri Moskovaa erityisesti ensimmäisen opiskeluvuoden aikana, osittain osana valmentavan tiedekunnan opetusohjelmaa. Tämän lisäksi Kansojen ystävyyden yliopisto kannusti neuvostoliittolaisia opiskelijoitaan viemään kansainvälisiä ystäviään elokuviin, näyttelyihin ja teattereihin, joskin myös yliopistolla näytettiin ajoittain elokuvia. (GARF f. 5451, op. 45, d. 1543, ll. 6–12.) Muutenkin neuvostoliittolaisten opiskelijoiden varaan laskettiin suuri vastuu ”neuvostotodellisuuden” esittelystä kansainvälisille opiskelijoille. Arkistomateriaaleista löytyy lukuisia mainintoja, kuinka neuvostoliittolaiset opiskelijat eivät kuitenkaan ottaneet tätä vastuuta riittävän vakavasti. Useina vuosina yliopiston Komsomol-organisaatiolle raportoitiin, että neuvostoliittolaiset opiskelijat ovat haluttomia ystävystymään kansainvälisten opiskelijoiden kanssa tai viettämään vapaa-aikaa heidän seurassaan. (GARF f. 9606, op. 1, d. 1022, ll. 50–51; Katsakioris 2017, 547–548.) On vaikea arvioida, missä määrin nämä lausunnot vastasivat todellista tilannetta yliopistolla, koska muistelmissaan opiskelijat puhuvat hyvin lämpimään sävyyn kohtaamastaan ystävällisyydestä (esim. Rupprecht 2015, 191–229).

Tilannetta paikkasivat halukkaasti yliopiston ulkopuoliset nuoret moskovalaiset, joista suurinta ryhmää luonnehditaan raportoinnissa ”huonoiksi tyttöiksi”. Monet kansainväliset opiskelijat olivat stipendinsä turvin huomattavasti paremmassa taloudellisessa asemassa kuin paikallinen nuoris. Tämän lisäksi heillä oli mahdollisuuksia saada käsiinsä ulkomaisia hyödykkeitä esimerkiksi kirjeenvaihdon ja muiden kansainvälisten kontaktien kautta. Toisin sanoen monet opiskelijat harjoittivat mustan pörssin kauppaa ja järjestivät asuntoloissa alkoholinhuuruisia juhlia, joihin moskovalainen nuoris otti innokkaasti osaa. (Katsakioris 2017, 549–550.) Vuonna 1965 joukko kansainvälisiä opiskelijoita suunnitteli vapaaehtoisin vartiointipartion perustamista Kansojen ystävyys yliopiston asuntola-alueelle, koska sivulliset opiskelijat raportoivat humalaisten nuorten moskovalaisnaisten kiipeilevän asuntoloiden ikkunoista sisään miespuoleisten ulkomaalaisopiskelijoiden huoneisiin. Yksi suunnitellun vartiointipartion tehtävistä olisikin *Komsomolille* toimitetun kokouspöytäkirjan mukaan ”mennä sisään huoneisiin, joissa skandaali on meneillään, ja kehottaa asianosaisia lopettamaan” (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 294, ll. 139).

Bahrainilaisen opiskelijan kommentti tilanteeseen vartiointipartion perustamiskokouksessa tuo melko humoristisellakin tavalla esiin virallisen ja epävirallisen ”neuvostotodellisuuden” kohtaamispisteitä Moskovassa opiskelevien ulkomaalaisten arjessa:

Tytöistä on tullut huonokäyttöisempiä. He turvautuvat opiskelijoihin, jotka tuhlaavat heihin rahaa (kahviloissa ja ravintoloissa). Samat tytöt alkavat myös jättäytyä pois töistä ja näin [ulkomaalaiset] opiskelijat vahingoittavat Neuvostoliittoa pienentäen työväenluokkaa. Neuvostoliitto ei ole työttömyydestä kärsivä Iran, vaan täällä työläisiä todella tarvitaan. Taksikuskit tuovat tyttöjä tänne. Puhuin tilanteesta vastuuolettajalle, mutta tuloksetta... En ole lukenut mitään muuta kuin Gorkia ja Ostrovskia eikä marxilais-leninistisissä kirjoissa ole kirjoitettuna mitään tästä aiheesta. Oli kauhistuttavaa nähdä humalaisten tyttöjen kiipeävän sisään [asuntolaan] suoraan ikkunoista. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 294, ll. 137.)

Tämä julkisessa kuulemistilaisuudessa esitetty kommentti toistaa käsitystä neuvostoyhteiskunnasta työväenluokkaan perustuvana yhteiskuntana, jossa työttömyyttä ei ole ja jokainen työläinen on tarpeellinen. Tämä ymmärrys perustuu suurelta osin sosialistis-realistisen kirjallisuuden klassikoihin, joilla oli tärkeä rooli venäjän kielen opiskelussa ja joiden kautta kyseessä oleva kansainvälinen opiskelija ilmeisesti pyrki ymmärtämään ympäröivää yhteiskuntaa. Kirjallisuuden ja oppituntien luoma ideaalikuva sosialistisesta yhteiskunnasta ja sen toiminnasta sopii kuitenkin huonosti kuvaamaan sitä moskovalaista todellisuutta, jossa juopottelevat ja huonokäyttöiset tytöt kiipeilevät asuntolaan materiaalien hyödykkeiden toivossa ilman, että vastuussa oleva opettaja pyrkii mitenkään puuttumaan tilanteeseen. Ulkomaisten miesopiskelijoiden ja neuvostoliittolaisten naisten välille syntyikin monenlaisia virallisia ja epävirallisia ihmissuhteita, joiden seurauksena solmittiin useita avioliittoja ja näistä liitoista syntyi lapsia pariskuntien vielä oleskellessa Moskovassa. Aviomiesten saatua koulutuksensa loppuun vaimolle ja lapsille annettiin lupa muuttaa miehen mukana hänen kotimaahansa, joten on mahdollista, että jotkut näistä neuvostoliittolaisista nuorista naisista myös käyttivät avioliittoa ulkomaalaisen kanssa pääsylippuna pois Neuvostoliitosta.

Samaan aikaan neuvostoliittolaisten nuorten naisten ja ulkomaisten opiskelijamiesten väliset suhteet olivat myös yleisin syy rasistisille hyökkäyksille Moskovassa (Hessler 2006, 35–37; Katsakioris 2017, 550–551). Erityisesti afrikkalaisten opiskelijoiden kohtaama rasismi

ei kuitenkaan ollut yksinomaan neuvostoliittolainen ilmiö, vaan vastaavia ongelmia esiintyi ympäri Itä-Euroopan sosialistisia maita (Pugach 2015). Erityisesti loma-aikoina ulkomaisten opiskelijoiden asuntoloiden läheisyydessä erilaiset tappelut ja hakkaamistapaukset olivat viikoittainen ilmiö (GARF f. 9606, op. 1, d. 77, ll. 187). Useimmissa tapauksissa joukko neuvostoliittolaisia nuoria miehiä kävi yhden tai kahden ulkomaisen opiskelijan kimppuun joko ravintoloissa tai kadulla. Usein kimmokkeena hyökkäykselle toimi se, että ulkomaalainen opiskelija esimerkiksi tanssi neuvostoliittolaisen nuoren naisen kanssa. Toisinaan raporttien perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei hyökkäykselle välttämättä ollut mitään välitöntä syytä. Ulkomainen ulkonäkö ja tummempi ihonväri oli usein riittävä syy joutua rasistisen hyökkäyksen kohteeksi. Eniten rasismia kohtasivatkin afrikkalaiset opiskelijat (Matusevich 2008), mutta hyökkäyksiä kohdistui myös arabeihin ja Latinalaisesta Amerikasta saapuneisiin opiskelijoihin.

Neuvostoliittolaisessa kontekstissa tämä rasistinen rikollisuus kuvattiin aina yksittäisiksi huliganismitapauksiksi ilmiön yleisyydestä huolimatta, mikä osaltaan kuvastaa yhteiskunnallisten ideaalien vaikutusta ongelmatilanteille annettuihin selityksiin. Tässä suhteessa rasistinen väkivalta oli samantyyppinen neuvostoyhteiskunnassa vaiettu ongelma kuin esimerkiksi alkoholismi, parisuhdeväkivalta tai asunnottomuus. Erottavana tekijänä näihin ongelmiin oli, että rasistisen väkivallan kohteiksi joutuneet ulkomaalaiset opiskelijat kritisoivat näytävästi heihin kohdistunutta rasismia, mikä oli neuvostoliittolaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa varsin epätavallista. (Hessler 2006, 38–39.) Negatiivisesti kansainvälisiin opiskelijoihin suhtautuvien moskovalaisien osuus vaikuttaa olleen suhteellisen suuri. Opiskelijat eivät eronneet neuvostoliittolaisista yksinomaan ihonvärinsä tai kulttuuritaustansa vuoksi, vaan neuvostoliittolaiseen tulotasoon suhteutettuna korkeiden stipendiensä ansiosta myös poliittisesti ja sosiaalisesti. Tavallisen neuvostokansalaisen näkökulmasta kansainvälisten opiskelijoiden elämäntapa oli varsin porvarillinen ja etuoikeutettu, mikä osaltaan selittää heihin kohdistunutta väkivaltaa. (Katsakioris 2017, 552, 563–564.)

Koska kansainvälisten opiskelijoiden arkiset suhteet neuvostoliittolaiseen nuorisoon olivat monin tavoin ongelmallisia, suuri osa ulkomaalaisille opiskelijoille järjestetystä varsinaisten opintojen ulkopuolisesta toiminnasta järjestettiin tiukan valvonnan alla. Kansojen ystävyuden yliopisto järjesti asuntoloissa esimerkiksi sanomalehtimateriaaliin perustuvia keskustelukerhoja ajankohtaisista asioista. Näiden kokoontumisten tarkoituksena oli perehdyttää opiskelijoita Neuvostoliiton sisä- ja ulkopolitiikkaan sekä neuvostoliittolaisiin näkökulmiin maailmanpolitiikan tapahtumista. (GARF f. 5451, op. 45, d. 1543, ll. 6–12.) Yliopisto kannusti opiskelijoita myös pitämään yllä omaa kulttuuriaan ja esittelemään sitä moskovalaisille työläisille. Lähes jokaisen maan opiskelijat muodostivat tanssia, laulua ja musiikkia esittäviä ryhmiä, jotka sitten vierailivat yliopiston yhteistyökouluissa ja -tehtaissa rakentamassa internationalismia ja kansainvälistä solidaarisuutta eri maiden työläisten kesken. (GARF f. 9606, op. 1, d. 7103, ll. 24–28.)

Laajemmassa mittakaavassa saman tyyppistä toimintaa järjesti Moskovan keskustassa sijainnut vuonna 1959 perustettu Ystävyden talo, jonka tapahtumiin kokoontui opiskelijoita kaikista Moskovan korkeakouluista. Ystävyden talon aktiviteetit oli jaoteltu maantieteellisten alueiden mukaan. Latinalaisesta Amerikasta ja Afrikasta saapuneille opiskelijoille sekä näistä alueista kiinnostuneille neuvostoliittolaisille opiskelijoille järjestettiin oma viikoittainen seminaarinsa. Samanlainen, joskin lyhytikäiseksi jäänyt seminaari oli toiminnassa myös arabipöytäkirjoille muutamien vuosien ajan 1960-luvun puolivälissä. Kaikkien kolmen seminaarin ohjelma oli keskenään identtinen. Toiminnan keskiössä oli luentoja ja keskustelutilaisuuksia,

joiden aiheina olivat kansainväliseen sosialistiseen liikkeeseen liittyvät teemat. Lisäksi järjestettiin vapaamuotoisempia illanviettoja ja esimerkiksi elokuvanäytäntöjä. (GARF f. 9576, op. 14, d. 81, ll. 159–160; GARF f. 9576, op. 13, d. 143, ll. 3–4.)

Suurin osa Ystävyiden talon toiminnasta oli kuitenkin varsin neuvostopainotteista ja esimerkiksi näytetyistä elokuvista valtaosa oli neuvostoliittolaisia. Samoin luentojen aiheet keskittyivät usein Neuvostoliiton tarjoamiin malleihin esimerkiksi talouden ja kansainvälisten suhteiden järjestämiseksi. Opiskelijat myös reagoivat näihin epäkohtiin eri tavoin. Palauttekselyissä he toivoivat esimerkiksi enemmän ohjelmaa vierailta kielillä. (GARF f. 9576, op. 17, d. 15, ll. 11.) Kuitenkin mielipiteitä toiminnasta ilmaistiin myös epäsuorin keinoin. Neuvostoviranomaiset huomioivat raportoinnissaan, että Ystävyiden talon tapahtumiin osallistuvat jatkuvasti samat opiskelijat silkasta velvollisuuden tunnosta. (GARF f. 9576, op. 17, d. 23, ll. 10–12; GARF f. 9576, op. 17, d. 42, ll. 104–107.) Suosituimpia tapahtumia tuntuivat olevat erilaiset juhlat ja illanistujaiset, joissa opiskelijat esiintyivät varsin usein humalassa, mikä herätti osaltaan kritiikkiä neuvostoliittolaisten järjestäjien taholta (GARF f. 9576, op. 17, d. 14, ll. 7, 70).

Toisin sanoen vapaamuotoinen kanssakäyminen niin neuvostoliittolaisten opiskelutoverien kanssa kuin yliopiston ulkopuolella tavatun moskovalaisen nuorison kanssa oli monin tavoin ongelmallista, mutta yritykset järjestää koordinoitua ohjelmaa joko yliopiston tai Ystävyiden talon tiloissa herättivät ilmeisen vähäistä mielenkiintoa opiskelijoiden keskuudessa. Hallinnon ylemmiltä tasolta koordinoitu toiminta ei selvästikään kyennyt tarjoamaan eri opiskelijaryhmille niiden kaipaamaa yksilöllistä lähestymistapaa. Järjestetty ohjelma koettiin ilmeisen usein pitkävetoiseksi tai venäjänkielisyytensä takia vaikeaselkoiseksi ja sitä vastaan kapinoitiin joko jättäytymällä kokonaan pois näistä tapahtumista tai esimerkiksi tulemalla paikalle humalassa.

Loma-aikoina tutustumassa ”periferiaan”

Moskovassa eletyn arjen lisäksi keskeisessä roolissa ”neuvostotodellisuuden kokemisessa” olivat loma-aikoina järjestetty ohjelma ja ekskursion, joiden tarkoitus oli tarjota moskovalaista arkea syvempi katsaus tavallisten työläisten elämään ja neuvostotalouden saavutuksiin laajan maan eri osissa (Katsakioris 2019, 288). Talvilomilla suurin osa opiskelijoista osallistui Moskovan kaupungissa ja lähialueilla järjestetyille pienimuotoisille retkille esimerkiksi kulttuurikohteisiin ja teollisuuden tuotantolaitoksiin. Vain harvat opiskelijat pääsivät lukuvuoden aikana vierailemaan Moskovan ulkopuolella. Näin ollen talvilomat täydensivät omalta osaltaan koko lukuvuoden ajan jatkunutta lähialueille suuntautunutta ekskursionien sarjaa sekä vierailuja erityisesti kouluihin ja tehtaisiin. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 295, ll. 86–87.)

Sen sijaan kesälomista suurin osa vietettiin eri puolilla Neuvostoliittoa. Tarjolla oli monenlaisia vaihtoehtoja loman viettämiseksi. Kansojen ystävyiden yliopistolla oli yhteistyösopimus Moldovassa, jota markkinoitiin opiskelijoille ahkerasti lomaviikkoiteena. Siellä järjestetyillä kesäleireillä opiskelijoiden päivät koostuivat noin neljä tuntia kestäneestä päivittäisestä työvuorosta sovhoosin sadonkorjuussa sekä vapaa-ajan ohjelmasta, johon kuului poliittisia teemoja käsitteleviä luentoja ja keskustelutilaisuuksia sekä päivittäinen neuvostotelokuvan esitys. Lisäksi oli mahdollista harjoittaa monipuolista liikuntaa tai esimerkiksi opetella uimaan. Opiskelijoita kuljetettiin myös ekskursionille paikallisiin maatalouden ja teollisuuden tuotantolaitoksiin. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 295, ll. 92–99.) Toisin sanoen loma Moldovassa oli ymmärrettävistä syistä neuvostohallinnon suosima vaihtoehto opis-

kelijoiden kesälomaohjelmaksi: siellä yhteydet paikalliseen työväestöön olivat luontevasti läheiset, opiskelijoilla oli mahdollisuus ottaa osaa työntekoon, ideologista ohjelmaa oli helppo järjestää, eikä myöskään opiskelijoiden valvominen tuottanut ongelmia sovhoosin sijaitessa maaseudulla ja yhteyksien ulkomaailmaan ollessa vähäisiä.

Toinen yliopiston yhteistyökohde oli Sotšin lähellä sijainnut Makopsen lomakoti. Siellä järjestetty ohjelma ei eronnut suuresti Moldovan kesäleireistä. Opiskelijat tekivät ajoittain työvuoroja paikallisen sovhoosin sadonkorjuussa, mutta suurin osa ajasta kului vapaamuotoisemman toiminnan parissa. Lisäksi idyllinen sijainti Mustanmeren rannalla teki Makopsesta Moldovaa houkuttelevamman lomakohteen monien opiskelijoiden silmissä. Sinne myös hakeutui huomattavasti Moldovaa suurempi määrä opiskelijoita. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 295, ll. 100–105.) Kuitenkin ideologisesta näkökulmasta katsoen lomailu merenrannalla oli työvelvoitteista huolimatta tarpeettoman rauhallinen lomanviettomuoto. Luontevat yhteydet työväestöön olivat Moldovaa vähäisemmät ja opiskelijoita oli myös vaikeampaa kannustaa osallistumaan työntekoon ja muihin aktiviteetteihin ympäristön tarjotessa luontevia mahdollisuuksia lomailuun ilman työntekoa tai ideologista sisältöä.

Erityisesti 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla myös osallistuminen Komsomolin kordinoiimiin työprikaateihin eri puolilla Neuvostoliittoa kasvatti suosiotaan opiskelijoiden keskuudessa. Tämä johtui suurelta osin työprikaatitoiminnan laajentamisesta ja aktiivisesta markkinoinnista. Niinpä osallistujien määrät kasvoivat muutamassa vuodessa ensimmäisestä vuonna 1965 Siperiaan Abakan-Taišetin välisen junaradan rakennustyömaalle lähetetystä pienestä ryhmästä aktiiveja useisiin eri rakennusprojekteihin mm. Irkutskin lähellä Siperiassa, Tselinogradin eli nykyisen Nur-Sultanin alueella pohjois-Kazakstanissa sekä 1970-luvulla myös Karjalassa. Työprikaateissa olosuhteet olivat usein alkeelliset, esimerkiksi majoitus järjestettiin useimmiten teltoissa tai parakeissa ja työpäivät yhdessä neuvostoliittolaisten komsomolilaisten kanssa olivat pitkiä. (GARF f. 9606, op. 2, d. 221, ll. 153.) Kuitenkin rakennusprojektit tukivat vahvasti Neuvostoliiton sisäpoliittisia kampanjoita maanviljelyn tehostamiseksi Kazakstanin aroilla sekä infrastruktuurin parantamiseksi Siperiassa, joten näitä pidettiin ihanteellisena vaihtoehtona opiskelijoiden lomanviettoon. Lisäksi yhteydet paikallisiin työläisiin olivat luontevat ja yhteisen työnteon katsottiin kasvattavan ihanteellisella tavalla paitsi kansainvälisten opiskelijoiden ymmärrystä neuvostotodellisuudesta, myös syrjäseuduilla asuvien neuvostotyöläisten käsitystä internationalismista.

Erilaisten työntekoa sisältäneiden lomavaihtoehtojen lisäksi opiskelijat osallistuivat kesälomiensa aikana ekskursioille eri puolille Neuvostoliittoa. 1960-luvun alkupuolella näitä ekskursioita tehtiin myös maan länsiosiin, esimerkiksi Baltiaan ja Ukrainaan. Kuitenkin myöhemmin raportoinnissa todettiin, etteivät matkat näille alueille esitelleet neuvostotodellisuutta riittävän vahvasti, joten jatkossa selvästi suosituimpia kohteita ekskursioille olivat Kaukasus ja erityisesti Keski-Aasia. (RGASPI f. M-1, op. 46, d. 295, ll. 54–57.) Keski-Aasian rooli sosialistisen järjestelmän mukanaan tuoman kehityksen näyttämönä oli suuri. Kehittyvistä maista kotoisin oleville opiskelijoille tällä alueella toteutetut projektit esitettiin mallina, jonka kopioiminen ja imitointi olisi mahdollista myös opiskelijoiden kotimaissa. (Katsakioris 2017, 545.) Ekskursioiden ohjelmaan kuuluivatkin vierailut alueen teknologista kehitystä edustaviin kohteisiin, kuten vesivoimaloihin ja padoille sekä maatalouden ja teollisuuden tuotantolaitoksiin. Myös modernit kaupungit, kuten Taškent (kts. Stronski 2010) ja Alma-Ata, kertoivat omalta osaltaan sosialismin ylivertaisuudesta alueen aiempiin hallintomuotoihin verrattuna. Keski-Aasia oli neuvostohallinnon näkökulmasta vailla vertaansa haluttaessa esitellä lyhyessä ajassa tapahtunutta kehitystä ja modernisaatiota. (GARF f. 9576,

op. 2, d. 239, ll. 5; GARF f. 9576, op. 2, d. 243, ll. 2,5; GARF f. 9576, op. 2, d. 247, ll. 1–2; myös Kalinovsky 2013.) Keski-Aasiasta kotoisin olevat henkilöt toimivat myös 1950- ja 1960-luvuilla usein aktiivisina välittäjinä diplomaatti- ja kulttuurisuhteissa Neuvostoliiton ja arabimaiden välillä (Kirasirova 2011).

Kansojen ystävyyden yliopiston elsalvadorilaisen opiskelijan vuonna 1966 yliopiston opiskelijoiden toimittamassa *Družba*-lehdessä julkaistu kuvaus ekskursiosta Kazakstanin neuvostotasavaltaan heijastelee vahvasti edellä mainittuja teemoja:

Kymmenen päivää kazakkien mailla! Kaikki ne asiat, jotka näimme ja kuulumme! Meidän oli vaikeaa edes kuvitella, että 49 vuotta sitten kazakstanilainen saattoi nähdä vain lopu-
tonta aroa, jäätäviä pakkasia ja kesäisiä helteitä, nälkää ja sairauksia, lukutaidottomuutta ja barbarismia, vaeltavan elämäntavan ja kuolemaa. Maa oli kuin kevät ilman kukkasia, päivä ilman aurinkoa, joki ilman vettä. Ja nyt silmiemme edessä Kazakstan avautui korkeasti teollistuneena tasavaltona, jossa on hyvin kehittynyt maataloussektori ja ainutlaatuinen kulttuuri. Lisäksi kazakit itse ovat vilpittömiä, vieraanvaraisia, yksinkertaisia ja samanaikaisesti hyväsydämiä ihmisiä. Kaikki se, mitä näimme Alma-Atassa, Dzambulissa, Chimkentissä ja Kentaussa heijastelee ihmisen voimaa, sosialismin yliveritaisuutta ja neuvostotodellisuutta. (*Družba* 1/1966, 37–40.)

Kuten tämä tekstinäyte osoittaa, neuvostojärjestelmä pyrittiin esittämään vierailijoille vaihtoehtoisena modernisaation ja kehityksen mallina, jota olisi mahdollista soveltaa myös kehittyvien maiden olosuhteissa. Tarkkaan valitut vierailukohteet suunniteltiin ilmentämään lyhyessä ajassa saavutettua kehitystä ja sosialistisen mallin mukaista modernisaatiota. Samaan aikaan tämä moderni neuvostotodellisuus oli luonteeltaan anti-imperialistista, kyseenalaistaen länsimaisten arvojen ja mallien yleispätevyyden eri olosuhteisiin. Toisin sanoen neuvostotodellisuus pyrki tuomaan esiin erilaisten modernisaatiomallien toimivuuden, kieltäen samalla modernisaation ja länsimaalaistumisen olevan yksi ja sama käsite. Tämän myötä modernisaatio ei ollut enää yksinomaan länsimainen vientituote, vaan Neuvostoliitto oli kyennyt luomaan länsimaisesta mallista monin tavoin eroavan modernisaation mallin. (David-Fox 2015, 24–25.)

Samaan aikaan myös ”vilpittömät, vieraanvaraiset ja yksinkertaiset” paikallisasukkaat olivat päätyneet modernisaatiokehityksen kohteiksi, mikä osaltaan osoittaa neuvostoyhteiskunnan hierarkkista rakennetta kansallisuuspolitiikan ja eri kansallisuuksien ja kulttuurien ominaispiirteisiin liitetyn arvostuksen suhteen. Neuvostoliitossa vallitsi virallisesta tasa-arvoa korostavasta retorikastaan huolimatta varsin vahvasti kansallisuuden merkitystä painottava järjestelmä, jossa Stalinin kaudelta lähtien eri kansallisuuksien välillä oli havaittavissa myös arvohierarkioita. Venäläiset muodostivat valtion sisällä tosiasiallisen johtavan kansallisuuden, jonka kulttuuria ja erityisesti kieltä pyrittiin aktiivisesti levittämään muiden kansallisuuksien perinteisille asualueille. (Kts. esim. Khalid 2007; Martin 2001; Slezkine 2000.)

Viralliselta valtionuskonnoltaan ateistisessa yhteiskunnassa tapahtunut uskonnon roolin huomattava väheneminen aiemmin varsin vanhoillisessa Keski-Aasiassa tarjosi mallin, jossa uskonto kuului rajallisessa määrin yksilöiden henkilökohtaisen elämän piiriin, mutta sillä ei ollut mitään roolia yhteiskunnallisessa keskustelussa. Ekskursioiden aikana opiskelijat vietiin vierailuille moskeijoihin ja muihin uskonnollisiin kohteisiin, joista suurin osa oli muutettu museoiksi. (GARF f.9576, op.2, d.239, ll.5; GARF f.9576, op.2, d.243, ll.2,5.) Tämä tarjosi sosialistisen mallin siirtymälle uskonnollisesta ateistiseen yhteiskuntaan, jossa uskonnollisille

rakennuksille oli kuitenkin jätetty niiden kulttuurihistoriallinen arvo. Monet opiskelijoista olivat kotoisin varsin uskonnollisista yhteiskunnista, joten maallistunut Keski-Aasia toimi heille mahdollisena tulevaisuuden yhteiskunnan mallina.

Neuvostohallinnon esittelemän kehitysmallin mukaisesti yhdessä uskonnon ja taikauskoi-suuden vähenemisen kanssa ihmisten välinen tasa-arvo edistyi. Kirkkaimpana esimerkkinä tästä oli Keski-Aasian naisten asema, jota ekskursioilla tuotiin innokkaasti esiin. Aiemmasta roolistaan kotiinsa kahlittuna ja miehensä omaisuudeksi laskettuna yksikkönä keskiaasia-lainen neuvostonainen oli siirtynyt kohti itsenäisen kansalaisen asemaa, johon kuuluivat mahdollisuudet kouluttautua ja toimia yhteiskunnan kaikilla tasoilla. (Varga-Harris 2019.) Neuvostohallinto oli oman narratiivinsa mukaan lopettanut alueen heimojen väliset ristiriidat sekä paimentolaisuuteen kuuluneen vaeltavan elämäntavan tuoden modernin yhteiskunnan palvelut kaikkien alueella asuvien ihmisten saataville. Kaupungistumisen ja modernisaation myötä myös perinteiset yhteiskuntaluokat olivat kadonneet ja tilalle oli tullut neuvostoliitto-lainen yhteiskuntamalli, jossa työväenluokalla oli erityinen rooli. Kuitenkin itse teollisuus- ja maataloustuotanto otti edelleen huomioon alueelliset erityispiirteet. Tällaisen yhteiskunnal-lisen kehityksen esittely tarjosi kehittyvistä maista tulleille opiskelijoille selkeitä malleja ja esikuvia omien yhteiskuntiensa kehittämiseen. (Vrt. Stronski 2010, 173–201.)

Niin Moldovassa, Mustanmeren rannikolla kuin Siperiassa ja Keski-Aasiassakin keskeistä oli tavata paikallisia työläisiä ja tutustua heidän arkeensa. Kyseessä oli molempiin suuntiin kulkeva kokemusten vaihto: ulkomaisia opiskelijoita kannustettiin kertomaan omasta maas-taan ja esittämään perinteisiä lauluja ja tansseja. Täten opiskelijoiden avulla oli mahdollista tuoda internationalismia lähemmäs syrjäisillä alueilla asuvia työläisiä. Samaan aikaan työnteko neuvostokansalaisten rinnalla antoi opiskelijoille mahdollisuuden kokea neuvos-toliittolaista arkea pääkaupungissa sijainneen yliopiston ulkopuolella. Toisaalta esimerkiksi alkeelliset asuinolot eri puolilla Neuvostoliittoa aiheuttivat myös kritiikkiä opiskelijoiden keskuudessa. Lisäksi inhimillisessä kanssakäymisessä paikallisten työläisten kanssa esiintyi samoja ongelmia kuin Moskovassakin: esimerkiksi Abakan-Taishetin työmaalla kesällä 1965 niin paikallisen Komsomolin johtohahmot kuin työläisetkin esiintyivät jatkuvasti humalassa ja houkuttelivat kansainvälisiä opiskelijoita liittymään ilonpitoon (TsAODM f. P-4447, op. 1, d. 5, ll. 17). Toisin sanoen arki periferioissa tutustutti opiskelijat myös neuvostotodellisuuden piirteisiin, joita ei sisällytetty viralliseen ohjelmaan.

”Neuvostotodellisuuden” monet muodot

Analysoitaessa kansainvälisten opiskelijoiden kohtaamaa ”neuvostotodellisuutta” on kes-keistä huomata, kuinka suuressa määrin ideologiseen ohjelmaan osallistuminen perustui aina 1960-luvun loppupuolelle saakka vapaaehtoisuuteen. Opinto-ohjelmiin sisällytetty ideolo-ginen sisältö oli verrattain vähäistä ja vapaa-ajalla sekä loma-aikoina järjestettyihin aktivi-teetteihin osallistuminen oli suositeltavaa, mutta silti täysin vapaaehtoisuuteen perustuvaa. Oletettavaa on, että erilaisiin aktiviteetteihin osallistuneet opiskelijat myös kokivat näkemänsä ja kokemansa eri tavoin, heijastellen omaa taustaansa ja poliittista suuntautumistaan. Toisin sanoen ei ole olemassa vain yhtä yhtenäistä ”neuvostotodellisuutta”, jonka Kansojen ystä-vyyden yliopiston opiskelijat olisivat Moskovassa ja muualla Neuvostoliitossa kohdanneet.

”Neuvostotodellisuus”, jota kansainvälisille opiskelijoille esiteltiin niin osana opintoja Moskovassa kuin ekskursioilla pitkin laajaa maata piti sisällään useita erilaisia elementtejä, joiden tarkoituksena oli muodostaa positiivinen kokonaiskuva neuvostoyhteiskunnasta ja

sen asukkaista. Tässä suhteessa opiskelijoille järjestetty ohjelma muistutti suurelta osin ulkomaisille delegaatioille ja turisteille tarjottua ohjelmaa.⁴ Kuitenkin samalla kieliopinnot ja mahdollisuus osallistua työläisten arkeen esimerkiksi viettämällä kesälomaa kolhoosissa tai rakennusprikaatissa sekä useita vuosia kestänyt oleskelu Neuvostoliitossa loivat opiskelijoille tavallista turismia syvemmän kuvan ympäröivästä yhteiskunnasta.

Moskovassa järjestetyissä opinnoissa sekä vapaa-ajan ohjelmassa painottui voimakkaasti Neuvostoliiton venäläinen historia sekä venäjän kieli. Hiukan yllättäenkin klassisella venäläisellä korkeakulttuurilla nähtiin edelleen olevan suuri merkitys yhteiskunnan kokonaisvaltaisessa ymmärtämisessä ja samalla osoittavan Neuvostoliiton kulttuurista ylivertaisuutta länteen verrattuna. Loma-aikoina opiskelijoita taas kannustettiin nimenomaan hakeutumaan Neuvostoliiton vähemmän kehittyneisiin osiin, kuten Moldovaan, Siperiaan, Kaukasukselle ja Keski-Aasiaan. Tässä näkyy selvästi ei-venäjänkielisten alueiden asema neuvostoliittolaisena periferiana, jonka rooli oli havainnollistaa opiskelijoille sosialismin mukanaan tuomaa kehitystä.

Opiskelijoille esitelty ”neuvostotodellisuus” oli yksikielinen ja ei-venäläisten kielten ja kulttuurien näkyvyys muutoin kuin esimerkkeinä sosialismin mukanaan tuomasta kehityksestä oli vähäinen. Ainoa opiskelijoille opetettu kieli Neuvostoliitossa oli venäjä, myös niissä tapauksissa, kun heidät sijoitettiin suorittamaan korkeakoulututkintoaan ei-venäjänkielisille alueille esimerkiksi Ukrainaan, Georgiaan tai Uzbekistaniin. Neuvostohallinnon näkökulmasta katsoen nimenomaan venäjän kielen katsottiin paitsi mahdollistavan opiskelijoiden korkeakouluopinnot Neuvostoliitossa, myös auttamaan heitä ymmärtämään koko neuvostoliittolaista yhteiskuntaa. Niinpä pelkän käytännön kielitaidon ei katsottu riittävän, vaan opiskelijoita kannustettiin aktiivisesti esimerkiksi kaunokirjallisuuden kautta luomaan itselleen tunnepitoinen side kieleen ja sen edustamaan kulttuuriin. Samalla kieliopintoihin pyrittiin jatkuvasti sisällyttämään myös ideologista materiaalia. Tämä liittyi osaltaan toiveeseen vahvistaa venäjän asemaa kansainvälisen sosialismin kielenä Neuvostoliiton laajentaessa globaalia vaikutuspiiriään. (Muhonen 2019.)

Tärkeimpänä neuvostotodellisuuden elementtinä ainakin retoriikan tasolla niin Moskovassa kuin muillakin alueilla olivat neuvostokansalaiset. Moskovassa ulkomaisten opiskelijoiden läheisimpinä kontakteina neuvostokansalaisiin oletettiin olevan ystävyysuhteet neuvostoliittolaisten kanssaopiskelijoiden kanssa. Todellisuudessa kuitenkin monien kansainvälisten opiskelijoiden kohdalla läheisimmät ihmissuhteet solmittiin yliopiston ulkopuolisen nuorison kanssa. Usein nämä suhteet myös ylittivät viranomaisten toivoman ystävyuden rajat, jonka lopputuloksena syntyi monikulttuurisia avioliittoja sekä lapsia. Samaan aikaan opiskelijoihin kohdistui Moskovan kaduilla ja ravintoloissa myös rasistisia hyökkäyksiä. Niinpä yliopistoyhteisön ulkopuolella syntyneet sekä liian läheiset että liian vihamieliset suhteet neuvostokansalaisiin koettiin viranomaisten taholta ongelmallisina ja niihin pyrittiin aktiivisesti vaikuttamaan.

Yliopiston lisäksi kansainväliset opiskelijat solmivat kontakteja neuvostokansalaisiin vierailuilla kouluissa, tehtaisissa ja kolhooseissa niin Moskovassa kuin loma-aikoina Neuvostoliiton muilla alueilla. Kuitenkin näiden vierailujen propaganda-arvo oli varsin suuri, joten vierailuilla solmittujen henkilökohtaisten kontaktien syvyyttä on vaikeaa arvioida. Vierailut palvelivat kahdenlaisia tarkoituksia antaen opiskelijoiden kokea neuvostojärjestelmän selkärangana toimivien työläisten arkea, samalla tuoden tehtaisiin ja kolhooseihin tuulahduksen internationalismia. Kansainvälinen solidaarisuus oli keskeinen osa Neuvostoliiton kylmän sodan aikaista retoriikkaa, mutta kuten esimerkiksi rasistisen rikollisuuden määrä osoittaa, ruohonjuuritason kansainvälisille kohtaamisille oli tarvetta.

Samaan aikaan ideologisen työn kokonaisuuteen vaikuttivat puhtaasti inhimilliset seikat. Venäjän kielen oppitunneilla oli teoriassa keskeinen rooli ideologisen työn välineenä, mutta käytännössä niihin ei ollut mahdollista sisällyttää niin paljon ideologista sisältöä kuin viranomaisten taholta toivottiin. Opiskelijoiden heikko kielitaito vaikutti luonteeltaan ideologisen vapaa-ajan toiminnan ymmärrettävyyteen. Samaan aikaan opiskelijat pitivät monia heihin kohdistettuja ideologisen työn muotoja epäkiinnostavina. Tämä näkyi esimerkiksi alhaisessa halukkuudessa opiskella vapaaehtoisesti ideologista sisältöä painottavia oppiaineita tai viettää lomansa moldovalaisessa kolhoosissa Mustanmeren rannikon sijaan. Toisin sanoen suhtautuminen huolella rakennettuun ”neuvostotodellisuuden” kuvaan vaihteli suuresti.

Neuvostohallinnon hierarkkisesta rakenteesta johtuen toteutettu ideologinen työ oli usein varsin kaavamaisista eikä aktiviteeteissa täten kyetty huomioimaan opiskelijoiden erilaisia taustoja ja kiinnostuksen kohteita. Lisäksi todellinen eletty arki Neuvostoliitossa sai jotkut opiskelijat kyseenalaistamaan heille esitellyn neuvostotodellisuuden todenmukaisuuden. Tämä näkyi myös koulutusyhteistyön lopputuloksissa, koska valmistumisen jälkeen osa opiskelijoista asettui aktiivisesti vastustamaan Neuvostoliittoa esimerkiksi kertomalla julkisuudessa opintojensa aikana kokemastaan rasismista ja muista neuvostoyhteiskunnan epäkohdista. Kuitenkin samaan aikaan useimmat opiskelijat säilyttivät joko neutraalin tai positiivisen suhteen Neuvostoliittoon ja toteuttivat täten koulutusyhteistyölle asetettuja tavoitteita.

Tutkimuksessaan Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kylmän sodan aikaisia kansainvälisiä korkeakoulutusohjelmia vertaillut Natalia Tsvetkova on tullut samanlaisiin johtopäätöksiin todeten, että neuvostoliittolaisten koulutusohjelmien yhdysvaltalaisia vastineitaan runsaampi ja intensiivisempi ideologinen sisältö aiheutti opiskelijoiden taholta myös aktiivista vastustusta. Lisäksi neuvostoliittolaisista korkeakouluista valmistuneista opiskelijoista muodostui uutta neuvostomielistä yhteiskunnallista eliittiä hyvin rajallisessa määrässä kohdemaita. Tämän tyyppinen kehityskulku oli todennäköisin sosialismiin orientoituneissa maissa, pienen väkiluvun omaavissa köyhissä kehittyvissä maissa sekä maissa, joissa kansalliset vapautusliikkeet nousivat poliittiseen valtaan. (Tsvetkova 2008, 210–212.)

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Venäjän kiinnostavuus kansainvälisten opiskelijoiden kohdemaana laski opiskelijoiden kansainvälisen liikkuvuuden pohjautuessa poliittisten tekijöiden sijaan aiempaa vahvemmin taloudellisiin näkökulmiin ja korkeakoulutuksen kaupallistumiseen. Kuitenkin venäläisen korkeakoulutuksen imago on kehittyvässä maailmassa, esimerkiksi muissa BRICS-maissa, huomattavasti parempi kuin länsimaissa. Samalla poliittisilla tekijöillä on Venäjän korkeakoulutuksen kansainvälistymistä koskevassa politiikassa edelleen vahvempi rooli kuin länsimaissa: Venäläisissä korkeakouluissa tutkintonsa suorittaneiden opiskelijoiden odotetaan edelleen edistävän venäläisiä poliittisia ja taloudellisia intressejä kotimaissaan valmistumisensa jälkeen Venäjän ”hyvinä ystävinä”. Samalla venäjän kieli on säilyttänyt asemansa korkeakoulutuksen kielenä, jonka sujuvaa hallintaa odotetaan myös kansainvälisiltä opiskelijoilta. (Mäkinen 2016, 189, 191.) Näin ollen tässä artikkelissa analysoidulla ystävyyden retoriikalla ja siihen liitetyillä poliittisilla intresseillä on edelleen näkyvä rooli osana nyky-Venäjän julkisuusdiplomatiaa.

Nykyään lähes 32 000 opiskelijan Kansojen ystävyyden yliopisto juhli 60-vuotista taivaltaan helmikuussa 2020 Kremlissä järjestetyllä näytävällä vastaanotolla, joka uutisoitiin laajasti venäläisissä medioissa. Yli 9000 kansainvälisellä opiskelijallaan se on vielä nykyäänkin Venäjän kansainvälinen yliopisto.⁵ Samalla kun Venäjän korkeakoulujen kansainvälisistä opiskelijoista noin puolet on kotoisin entisistä neuvostotasavalloista, on Kansojen ystävyyden yliopisto säilyttänyt jossain määrin yhteydet entisiin kohdemaihinsa. Osa sen nykyisistä

opiskelijoista on saapunut yliopistoon vanhempiensa jalanjäljissä. Tämä ei ole ihme, sillä yliopiston alumneihin kuuluu paitsi useita valtionpäämiehiä, kuten Hondurasin, Nicaraguan, Keski-Afrikan tasavallan, Namibian ja Guyanan entiset presidentit, myös lukuisa määrä muita korkean tason virkamiehiä, poliitikkoja ja tutkijoita.

Tämä artikkeli on paitsi havainnollistanut näitä jatkumojä Neuvostoliiton ja nyky-Venäjän välillä, myös nostanut yhden instituution kautta esiin niitä konkreettisia toimintamuotoja, joiden kautta Neuvostoliiton globaaleja ulkopoliittisia tavoitteita pyrittiin edistämään. Samalla se analysoi korkean tason poliittisten tavoitteiden kohtaamispisteitä neuvostoliittolaisen arjen kanssa sekä näiden kohtaamisten vaikutuksia ulkomaisiin opiskelijoihin ja koko neuvostoliittolaiseen korkeakoulutusprojektiin. Tämä arjen historian näkökulma ja erilaisten rinnakkaisten neuvostotodellisuuksien analyysi täydentää osaltaan kuvaa Neuvostoliiton ja kehittyvien maiden välisen korkeakoulutusyhteistyön tavoitteista, keinoista ja ongelmakohdista, ja auttaa täten ymmärtämään poliittisten tavoitteiden ja saavutettujen tulosten välisiä ristiriitoja.

Viitteet

- 1 Tämä oli koulutusyhteistyöhön liittyvässä julkisessa retoriikassa toistuvasti käytetty termi, jonka sisältöä harvoin määriteltiin tarkemmin.
- 2 Käytän tässä artikkelissa yliopiston kohdemaista termiä ”kehittyvät maat” tai ”(vastaisenäistyneet) Aasian, Afrikan ja Latinalaisen Amerikan maat”, jotka ovat lähinnä arkistolähteistä löytyviä venäjänkielisiä ilmaisuja, joista yleisimpiä olivat ”heikosti kehittyneet maat” tai ”äskettäin itsenäistyneet Afrikan, Aasian ja Latinalaisen Amerikan maat”. Yleisesti aiheen tutkimuksessa käytetyt ”ensimmäinen”, ”toinen” ja ”kolmas maailma” ovat peräisin läntisestä kylmän sodan aikaisesta retoriikasta, joten olen päättänyt pitäytyä omassa tutkimuksessani alkukielisten lähteiden sisältöä parhaiten kuvaavissa suomenkielisisissä termeissä.
- 3 Moskova oli monikulttuurinen kaupunki, joka toi yhteen niin muualta Neuvostoliitosta kuin ulkomailtakin muuttaneita (kts. Florin & Zeller 2018 liittyen Neuvostoliiton kaupunkien monikulttuuriseen luonteeseen ja identiteetteihin).
- 4 Sekä neuvostoliittolaista kotimaan turismia että turismia Neuvostoliittoon on analysoitu runsaasti. Esimerkiksi David-Fox (2012) käsittelee neuvostoyhteiskunnassa ennen toista maailmansotaa vierailleita delegaatioita, kun taas Koenker (2017) tarkastelee neuvostoliittolaisen turismin koko kehityskaarta lokakuun vallankumouksesta perestroikaan. Gorsuch (2011) puolestaan keskittyy analysoimaan kylmän sodan aikaa. Kattavan näkökulman aiheen venäläiseen tutkimukseen tarjoaa Bagdasarjan et al. (2011). Kts. myös Rosenbaum (2015) ja Assipova & Minnaert (2014). Vrt. myös Yurchakin (2006) analyysi Neuvostoliiton myöhäiskauden ideologisten toimintojen ritualistisesta luonteesta. Toisin kuin neuvostokansalaisilla, ulkomaisilla opiskelijoilla oli erilaisesta asemastaan johtuen enemmän mahdollisuuksia kapinoida hallintoa vastaan enemmän tai vähemmän avoimesti. Tämä näkyy osaltaan eräiden opiskelijoiden osoittamassa avoimessa passiivisuudessa ideologisen sisällön omaavia aktiviteetteja kohtaan.
- 5 Perustuen vuoden 2019 alussa julkistettuihin lukuihin (kts. RUDN University consolidated information sheet 2018, julkaistu 2019).

Lähteet

Arkistolähteet:

- GARF f.5451, Venäjän Federaation Valtionarkisto, fond 5451 Yleisliittolainen ammattiliittojen keskusliitto (VTsSPS)
- GARF f.9576, Venäjän Federaation Valtionarkisto, fond 9576 Neuvostoliittolaisten ystävyyssjärjestöjen ja kulttuurisuhteiden liitto (SSOD)
- GARF f.9606, Venäjän Federaation Valtionarkisto, fond 9606 Korkeakoulutusministeriö (MINVUZ SSSR)
- RGASPI f.M-1, Venäjän Valtiollinen Sosiaalisen ja Poliittisen Historian Arkisto, fond M-1 Kommunistisen nuorisoliiton keskuskomitea
- TsAODM f.P-4447, Moskovan kaupungin yhteiskunnallisten liikkeiden keskusarkisto, fond P-4447 Kansojen ystävyyden yliopiston (Patrice Lumumba-yliopiston) kommunistisen nuorisoliiton komitea
- TsMAM f.-P-3061, Moskovan kunnallinen keskusarkisto, fond P-3061 Kansojen ystävyyden yliopisto Kansojen ystävyyden yliopiston julkaisema Družba-lehti, vuosikerta 1966

Kirjallisuus:

- Applebaum, Rachel (2019), *Empire of Friends: Soviet Power and Socialist Internationalism in Cold War Czechoslovakia*. Ithaca: Cornell University Press.
- Assipova, Zhanna & Minnaert, Lynn (2014), Tourists of the World, unite! The Interpretation and Facilitation of Tourism towards the End of the Soviet Union (1962–1990). – *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 6:3, 215–230.
- Babiracki, Patryk (2007), Imperial Heresies: Polish Students in the Soviet Union, 1948–1957. – *Ab Imperio* 2007:4, 199–236.
- Babiracki, Patryk (2015), *Soviet Soft Power in Poland: Culture and the Making of Stalin's New Empire, 1943–1957*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Bagdasarjan, V.J.; Orlov, I.V.; Shnajdgen, J.J.; Fedulin, A.A.; Mazin, K.A., red. (2011), *Sovetskoe zazerkale – Inostrannij turizm v SSSR v 1930–1980-e godi*. Moskva Forum: Moskva.
- David-Fox, Michael (2012), *Showcasing the Great Experiment: Cultural Diplomacy and Western Visitors to the Soviet Union, 1921–1941*. New York: Oxford University Press.
- David-Fox, Michael (2015), *Crossing Borders: Modernity, Ideology, and Culture in Russia and the Soviet Union*. Pittsburg: University of Pittsburg Press.
- Engerman, David C. (2011), The Second World's Third World. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 12:1, 183–211.
- Florin, Moritz and Zeller, Manfred (2018), Soviet Transnationalism: Urban Milieus, Deterritorialization, and People's Friendship in the Late Soviet Union. – *Ab Imperio* 2018:4, 131–146.
- Gilburd, Eleonory (2013), The Revival of Soviet Internationalism in the Mid to Late 1950s. – *The Thaw: Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960s*. Ed. by Denis Kozlov and Eleonory Gilburd. Toronto: University of Toronto Press, 362–401.
- Gorsuch, Anne E. (2011), *All This is your World: Soviet Tourism Home and Abroad after Stalin*. Oxford: Oxford University Press.
- Hessler, Julie (2006), Death of an African Student in Moscow: Race, Politics, and the Cold War. – *Cahiers du Monde Russe* 47:1–2, 33–63.
- Kalinovsky, Artemy (2013), Not Some British Colony in Africa: The Politics of Decolonization and Modernization in Soviet Central Asia, 1955–1964. – *Ab Imperio* 2013:2, 191–222.
- Katsakioris, Constantin (2006), L'Union Soviétique et les Intellectuels Africains: Internationalisme, Panafricanisme et Négritude pendant les Années de la Décolonisation, 1954–1964. – *Cahiers du Monde Russe* 47:1–2, 15–32.
- Katsakioris, Constantin (2007), Transferts Est-Sud: Echanges Éducatifs et Formation de Cadres Africains en Union Soviétique pendant les Années Soixante. – *Revue d'Histoire d'Outre-Mers*, 95:354–355, 83–106.
- Katsakioris, Constantin (2017), Burden or Allies? Third World Students and Internationalist Duty through Soviet Eyes. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 18:3, 539–567.

- Katsakioris, Constantin (2019), The Lumumba University in Moscow: Higher Education for a Soviet–Third World alliance, 1960–91. – *Journal of Global History* 14:2, 281–300.
- Khalid, Adeeb (2007), The Soviet Union as an Imperial Formation: A View from Central Asia. – *Imperial Formations*. Ed. by Ann Laura Stoler, Carole McGranahan, and Peter C. Perdue. Oxford: School for Advanced Research Press, 113–139.
- Kirasirova, Masha (2011), 'Sons of Muslims' in Moscow: Soviet Central Asian Mediators to the Foreign East, 1955–1962. – *Ab Imperio* 2011:4, 106–132.
- Koenker, Diana (2017), *Club Red: Vacation Travel and the Soviet Dream*. Ithaca: Cornell University Press.
- Koivunen, Pia (2013), *Performing Peace and Friendship: The World Youth Festival as a Tool of Soviet Cultural Diplomacy, 1947–1957*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.
- Koivunen, Pia (2016), Friends, 'Potential Friends', and Enemies: Reimagining Soviet Relations to the First, Second and Third Worlds at the Moscow 1957 Youth Festival. – *Socialist Internationalism in the Cold War: Exploring the Second World*. Ed. by Patryk Babiracki & Austin Jersild. London: Palgrave-McMillan, 219–238.
- Mark, James and Apor, Péter (2015), Socialism Goes Global: Decolonization and the Making of a New Culture of Internationalism in Socialist Hungary. – *The Journal of Modern History* 87:4, 852–891.
- Mark, James; Apor, Peter; Vučetić, Radina; Oseka, Piotr (2015), 'We Are with You, Vietnam': Transnational Solidarities in Socialist Hungary, Poland and Yugoslavia. – *Journal of Contemporary History* 50:3, 439–464.
- Martin, Terry (2001), *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Ithaca; London: Cornell University Press.
- Matusevich, Maxim (2008), Journeys of Hope: African Diaspora and the Soviet Society. – *African Diaspora* 1:1–2, 53–85.
- Mazov, Sergey (2010), *A Distant Front in the Cold War: The USSR in West Africa and the Congo, 1956–1964*. Stanford: Stanford University Press.
- Muhonen, Riikkamari (2019), The Language of Pushkin and Lenin: The role of the Russian language in Educating Students from the Developing World in the 1960s Soviet Union. – *Russian Language in the Multilingual World. Slavica Helsingiensia* 52. Ed. Ahti Nikunlassi & Ekaterina Protassova. Helsinki: University of Helsinki, 369–379.
- Mäkinen, Sirke (2016), In Search of the Status of an Educational Great Power? Analysis of Russia's Educational Diplomacy Discourse. – *Problems of Post-Communism*, 63:3, 183–196.
- Pugach, Sara (2015), African Students and the Politics of Race and Gender in the German Democratic Republic. – *Comrades of Color: East Germany in the Cold War World*. Ed. Quinn Slobodian. New York: Berghahn, 131–156.
- Rosenbaum, Adam T. (2015), Leisure Travel and real existing Socialism: New Research on Tourism in the Soviet Union and communist Eastern Europe – *Journal of Tourism History*, 7:1–2, 157–176.
- Roshchin, Evgeny (2011), Friendship of the Enemies: Twentieth Century Treaties of the United Kingdom and the USSR. – *International Politics*, 48:1, 71–91.
- Roshchin, Evgeny (2015), *Friendship among Nations: History of a Concept*. Manchester: Manchester University Press.
- RUDN University consolidated information sheet 2018 (2019). Moscow: Russian University of Peoples' Friendship.
- Rupprecht, Tobias (2010), Gestrandetes Flaggschiff: Der Moskauer Universität der Völkerfreundschaft. – *Osteuropa* 2010:1, 95–114.
- Rupprecht, Tobias (2015), *Soviet Internationalism after Stalin: Interaction and Exchange Between the USSR and Latin America during the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Slezkine, Yuri (2000), The Soviet Union as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. – *Stalinism: New Directions*. Ed. by Sheila Fitzpatrick. London: Routledge, 210–230.
- Stronski, Paul (2010), *Tashkent: Forging a Soviet City, 1930–1966*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Tromly, Benjamin (2014a), *Making the Soviet Intelligentsia: Universities and Intellectual Life under Stalin and Khrushchev*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tromly, Benjamin (2014b), Brother or Other? East European Students in Soviet Higher Education Establishments, 1948–1956. – *European History Quarterly* 44:1, 80–102.

- Tsvetkova, Natalia (2008), International Education During the Cold War: Soviet Social Transformation and American Social Reproduction. – *Comparative Education Review*, 52:2, 199–217.
- Varga-Harris, Christine (2019), Between National Tradition and Western Modernization: Soviet Woman and Representations of Socialist gender Equality as a “Third Way” for Developing Countries, 1956-1964. – *Slavic Review*, 78:3, 758-781.
- Westad, Odd Arne (2007), *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yurchak, Alexei (2006), *Everything Was Forever Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press.
- Zubok, Vladislav (2009), *Zhivago's Children: The Last Russian Intelligentsia*. Harvard: Harvard University Press.

Ylirajaiset venäläiset nykykirjailijat Suomessa

Artikkelini keskittyy kirjallisuuden ylirajaisuuteen ja erityisesti venäjänkielisiin kirjailijoihin, jotka asuvat kotimaansa ulkopuolella ja kirjoittavat muulla kuin äidinkielellään. Käsittelen kahta Suomessa asuvaa venäjänkielistä kirjailijaa, Zinaida Lindéniä ja Polina Kopylova, jotka kirjoittavat kaunokirjallisia tekstejä ruotsiksi ja venäjäksi sekä suomeksi ja venäjäksi. Tarkastelen, miten he lähestyvät monikielistä luomisprosessia, mitä heille merkitsee kirjoittaminen kahdella kielellä ja miten se heijastuu heidän kaunokirjallisissa teksteissään. Tarkasteluni pohjautuu kirjallisuuden ylirajaistumiseen liittyvään tutkimukseen ja siinä esiin nostettuihin ajatuksiin kansallisten kirjallisuuksien monikielisyydestä ja kulttuurienvälisyydestä. Tutkimusaineistona ovat kirjailijoiden kaunokirjalliset tekstit sekä kirjailijahaastattelut.

Marja Sorvari

Artikkelini liittyy kirjallisuuden ylirajaistumisen¹ tutkimukseen ja siinä esiin nostettuihin kysymyksiin kansallisten kirjallisuuksien monikielisyydestä ja kulttuurienvälisyydestä. Tutkimuskohteenani ovat erityisesti kirjailijat, jotka asuvat synnyinmaansa ulkopuolella tai ovat osa kansallista, kielellistä tai kulttuurista vähemmistöä. Tällaiset kirjailijat kirjoittavat usein muulla kuin äidinkielellään: joko uuden kotimaansa enemmistön puhumalla tai virallisella kielellä. Nämä kirjailijat ovat erityisesti parin viime vuosikymmenen aikana saaneet yhä enemmän huomiota kirjallisuudentutkimuksessa. Tarkasteluni kohdistuu venäjänkielisiin nykykirjailijoihin, Zinaida Lindéniin ja Polina Kopylovaan, jotka asuvat Suomessa ja ovat kirjoittaneet kaunokirjallisia tekstejä äidinkieltensä lisäksi myös ruotsiksi (Lindén) ja suomeksi (Kopylova). Artikkelissani tarkastelen, miten monikielisyys ilmenee heidän teksteissään ja mitä muulla kuin äidinkielellä kirjoittaminen heille merkitsee.²

Ylirajainen kirjallisuus ei ole uusi ilmiö, vaan läpi kirjallisuuden historian kirjailijat ovat kirjoittaneet vierailta kielillä (Kellman 2000, 7). Esimerkiksi 1900-luvun tunnetuimpia ylirajaisia kirjailijoita ovat Vladimir Nabokov, Samuel Beckett ja Joseph Conrad. Steven

G. Kellman nosti muulla kuin äidinkielellä kirjoitetun kirjallisuuden omaksi tutkimuksen kohteeksi teoksessaan *The Translingual Imagination* (2000), jossa hän käsittelee laajasti eri kielikonteksteissa syntynyttä ylirajaista kirjallisuutta ja ylirajaisuuden merkitystä taiteellisessa luomistyössä. Viime vuosina kielirajat ylittävä kirjallisuus on kiinnittänyt tutkijoiden huomion kysymyksiin hybrideistä identiteeteistä, monikielisydestä ja kulttuurillisista välitiloista (Kellman 2000; Nordin, Hansen & Zamorano 2013; Steinitz 2013).³ Näin on tapahtunut myös venäläisen kirjallisuuden tutkimuksessa, jossa aiemmin vakiintunut termi ”emigranttikirjallisuus” on väistymässä:

Omana aikanaan nämä kirjailijat [Vladimir Nabokov, Joseph Brodsky, Irène Nemirovsky, Elsa Triolet] luettiin pakolais- tai emigranttikirjailijoiksi; nykyisin heidän teoksensa usein nähdään kuuluvan siirtolaiskirjallisuuteen, diaspora- tai maailmankirjallisuuteen. Tämä heijastaa muutoksia kirjallisuudentutkimuksen kentällä ja etenkin globalisaation ja lisääntyneen muuttoliikkeen tuomia muutoksia todellisessa maailmassa. (Hansen 2018, 113–114.)⁴

Sen lisäksi että muutoksia on tapahtunut kirjallisuudentutkimuksen lähestymistavoissa, muulla kuin äidinkielellä kirjoitettu kirjallisuus on tänä päivänä yleisempi ilmiö kuin esimerkiksi viisikymmentä vuotta sitten (Hansen 2018, 113). Kasvavasta kiinnostuksesta venäläistä kulttuurienvälisiä kirjallisuutta kohtaan ja sen merkityksestä kertoo myös runsas viimeaikainen tutkimus.⁵

Suomessa venäjänkielisiä kirjailijoita on ollut 1800-luvun alusta lähtien ja Suomeen syntyi vuoden 1917 jälkeen oma emigranttikirjailijoiden yhteisö, joka toimi melko erillään muusta Suomen kirjallisuuden kentästä (Baschmakoff & Leinonen 2001; Latomaa 2010, 56).⁶ Sen sijaan 1990-luvulla Suomeen muuttaneista venäjänkielisistä kirjailijoista monet ovat menestyneet ja löytäneet paikkansa Suomen kirjallisella kentällä, kuten Venäjän Karjalasta kotoisin oleva Arvi Perttu, leningradilaisentyiset Zinaida Lindén ja Polina Kopylova sekä Suomessa toimivan venäjänkielisen kirjallisuuslehti *Literarusin* päätoimittaja ja kirjailija Ljudmila Kol. Suomessa asuu nykyisin lukuisia venäläistäustaisia kirjailijoita, jotka kirjoittavat ja julkaisevat venäjäksi ja suomeksi.⁷

Tarkastelen tässä tarkemmin kahden Suomessa asuvan venäjänkielisen kirjailijan, Zinaida Lindénin ja Polina Kopylovan, kaksikielistä tuotantoa ja sitä, miten monikielisyys ja kulttuurienvälisyys ilmenevät heidän teksteissään. Pohjaan tarkasteluni kirjallisuuden ylirajautumiseen liittyvään tutkimukseen, jossa on tuotu esille muuttuneita käsityksiä ”puhtaasta” äidinkielestä, ”alkuperästä” ja kääntämisestä. Tutkimusmateriaalina käytän Lindénin ja Kopylovan kaunokirjallisia tekstejä, esseitä ja haastatteluja. Lopuksi tuon yhteen analyysissä esiin tulevia näkökulmia siihen, miten ylirajainen, monikielinen kirjallisuus purkaa kirjallisuuden ja kansallisuuden välisiä vakiintuneita kytköksiä (Grönstrand et al. 2016, 27).

Kirjallisuutta äidinkielen ”tuolla puolen”

Vieraalla kielellä kirjoittaminen haastaa käsitystä siitä, että kirjailija voi ilmaista itseään parhaiten vain omalla äidinkielellään. Ajatus äidinkielestä ”alkuperäisenä”, oikeana ja aitona itseilmaisun välineenä on kytkeytynyt tiiviisti modernien kansallisvaltioiden syntyyn: ajatus omasta kansasta ja sen omasta kielestä pitää sisällään ajatuksia luonnollisesta alkuperästä, tunnesitein juurtuneesta yhteydestä, mitä nimitys ”äidinkieli” myös ilmentää. (Grönstrand

2014; Yildiz 2012, 203–204.) Kansan- ja äidinkielen kirjallisuus on kiistatta ollut keskeinen elementti, kun on luotu ideaa yhtenäisestä kansakunnasta, ja se on edelleen lähtemätön osa sitä. Ajatus yhdestä, ”puhtaasta” äidinkielestä kuitenkin häivyttää ”kansan” ja kirjallisuuden monikulttuurisuutta ja monikielisyyttä: kansalliset kirjallisuushistoriat ovat harvoin tuoneet esille kansalliskirjailijoiksi nimettyjen kirjailijoiden tuotannosta muita kuin valtakielellä kirjoitettuja teoksia. (Grönstrand 2016.)

Muulla kuin äidinkielellä kirjoittamista on määritelty englanninkielisellä termillä *literary translingualism*,⁸ jolle ei ole tarkkaa suomenkielistä vastinetta. Suomen kielessä käytetään muun muassa käsitteitä ylijäräinen, transnationaalinen, kulttuurienvälinen ja monikielinen kirjallisuus. Nämä termit ovat merkitykseltään laajempia kuin englanninkielisen termin tarkoittama kirjoittaminen vieraalla kielellä. (Grönstrand et al. 2016, 21–22.) Käsitteillä on myös yhtymäkohtia. Englanninkielisen termin *translingualism* etuliite *trans-* on sama kuin englannin kääntämisestä tarkoittavassa termissä, *translation*, ja tarkoittaa ”ylitystä”, samoin kuin termissä *transnationaalinen*, jolla viitataan kansojen ja valtioiden rajat ylittäviin ilmiöihin (Grönstrand et al. 2016, 22; Hansen 2018, 114). Käytän käsitettä ylijäräinen sen tavallista suppeammassa merkityksessä, mutta käytän myös vaihtoehtoisesti täsmennyviä ilmaisuja kirjailijan ”muulla kuin äidinkielellään” kirjoittamasta kirjallisuudesta.

Äidinkielen vaihtaminen toiseen, vieraaseen kieleen voi olla kirjailijalle keino taiteellisen ilmaisun kehittämiseen, mutta se voi olla myös olosuhteista johtuva valinta. Rita Wilson (2011, 126) huomauttaa artikkelissaan, että kirjailijalla voi olla pakottava syy kirjoittaa muulla kuin äidinkielellään. Hän voi olla poliittisen vainon uhri omassa maassaan, jolloin kirjallisen ilmaisukielen vaihtaminen kotimaan kielestä toiseen antaa suojaa vainoa vastaan. Kielen vaihtaminen voi olla myös ainoa keino päästä toimijaksi uuden kotimaan kirjalliselle kentälle ja osalliseksi sen symbolisesta pääomasta. Kielen vaihtaminen voi lisäksi tarjota uudenlaista ilmaisunvapautta, puhujapositioneja ja identiteettejä koskevia keskusteluja, jotka äidinkielellä eivät olisi mahdollisia. (Wilson 2011, 126.) Yasemin Yildiz (2012, 13–14) korostaa, että muulla kuin äidinkielellä kirjoittava kirjailija ei siirrä äidinkieltään sivuun, vaan kirjoittaa ikään kuin sen ”tuolla puolen”. Tämä ”tuolla puolen” kirjoittaminen (engl. *beyond*) ilmenee erilaisina metalingvivistinä taitoina ja keinoina. Yildiz viittaa Elizabeth Klosty Beaujourin (1989) tutkimukseen siitä, kuinka kaksikielisyys vahvistaa kirjailijan metalingvivistisiä taitoja: ”Kaksikieliset ovat jatkuvasti tietoisia äänneiden ja merkityksen, merkitsijän ja merkityksen välisestä ehdollisesta suhteesta” (Yildiz 2012, 118). Erityisesti äidinkielen ja oman identiteetin välinen ”luonnollinen” ja alitajuinen yhteys kyseenalaistuu, ja kielen äänneet, muodot ja yhteydet toisiin kieliin ja niiden äänneisiin tulevat näkyvämmiksi; tietoisuus kielen olemuksesta ”kielenä”, merkkeinä, tulee selkeämmäksi.⁹

Kirjallisuuden ylijäräistymiseen ja kirjailijoiden työkielen vaihtamiseen liittyy läheisesti ajatus kääntämisestä. Emily Apterin mukaan uuden kotimaansa valtakielellä kirjoittavat siirtolaiskirjailijat hyppäävät kääntämisvaiheen yli ja siirtyvät suoraan ”kohdekieleen” jolloin kääntäminen on osa siirtolaiskirjailijoiden kulttuurista (itse-)representaatiota. (Apter 2006, 99.) Kirjailija ikään kuin kääntää äidinkielen ympäristöön sijoittuvat, usein omaelämäkerralliset tarinat kirjoittaessaan niistä toisella kielellä. Vieraalla kielellä teoksensa julkaissut kirjailija on voinut myös kääntää tekstinsä myöhemmin omalle äidinkielelleen, kuten Nabokov, joka käänsi romaaninsa *Lolita* englannista venäjäksi (Wanner 2013; Beaujour 1989). Kun kahdella tai useammalla kielellä työskentelevä kirjailija kääntää oman tekstinsä kielestä toiseen, puhutaan itsekääntämisestä (Hokenson & Munson 2007, 1). Itsekääntämisessä voi liittyä hierarkkinen valtasuhde ”vähemmistökielen” ja ”enemmistökielen” tai hegemonisessa

asemassa olevan valtakielen välillä. Näin oli esimerkiksi Neuvostoliitossa, missä kirjailijat, joiden äidinkieli ei ollut venäjä, käänsovät tekstinsä venäjäksi. Tunnetuin esimerkki tästä on kirgiisikirjailija Tšingiz Aitmatov, joka kirjoitti tekstinsä kirgiisiksi ja venäjäksi. (Wanner 2018, 123.)

Tutkimusalan tärkeän pioneeriteoksen kirjoittanut Beaujour (1989) on todennut, että kääntäminen ja itsekääntäminen ovat monikielisen kirjailijan luovan toiminnan keskiössä ja vaikuttavat siihen olennaisesti. Monet kirjailijat, jotka ovat kirjoittaneet saman teoksen useilla kielillä, ovat kuitenkin torjuneet käsityksen kääntämisestä ja puhuvat käännöksen sijaan tekstinsä kahdesta ”versiosta” tai ”rinnakkaisista teoksista” (Fitch 1988, 132–133, sit.: Grutman 2009, 259; Gentes 2013, 266; Wanner 2018, 125). Siten he purkavat alkuperäisen tekstin ja käännöksen välille tavallisesti muodostuvaa hierarkkista suhdetta, jossa alkuperäinen on tavallisesti ensisijainen ja käännös toissijainen. Samalla tekijyyteen liitetty auktoriteetti ikään kuin siirtyy käännökseen, josta tulee toinen alkuperäisteos. (Grutman & Van Bolderen 2014, 324.)

Käsitys kahdesta versiosta tai rinnakkaisista teoksista, eikä alkuperäisestä ja käännöksestä, korostaa luomisprosessin monikielisyttä pikemmin kuin näkemys kahdesta erillisestä yksikielisestä teoksesta, vaikka ne olisivatkin julkaistu erikseen ja eri paikoissa. Muulla kuin äidinkielellä kirjoitetun tekstin tapauksessa voi kysymys olla jopa siitä, että vieraalla kielellä kirjoitettu ensimmäinen (julkaistu) versio perustuu jossain määrin kirjoittajan ensimmäisen kielen versioon, kun itsekääntäminen on ”samanaikaista”. (Grutman 2009, 259.) Eva Gentesin mukaan ”[t]ällaisen ’samanaikaisen itsekääntämisen’ ollessa kyseessä kirjoittaja liikkuu molempien versioiden välillä edestakaisin ja sisällyttää käännösprosessin luomisprosessiin siten, että molemmat versiot voivat samaan aikaan toimia alkuperäisenä ja käännöksenä” (2013, 273).

Venäjänkielisten siirtolaiskirjailijoiden itsekääntämistä on tutkinut Beaujourin lisäksi viime aikoina Adrian Wanner (2013, 2018). Wanner on tutkinut erityisesti venäläis-amerikkalaisten kirjailijoiden itsekääntämistä, ja toteaa, että englannin kielellä kirjoitettuja proosateoksiaan ovat venäjäksi kääntäneet vain kaksi kirjailijaa: Vladimir Nabokov 1900-luvulla ja Michael Idov 1990–2010-luvuilla. Molemmat ovat ensin julkaisseet teoksensa englanniksi ja vasta paljon myöhemmin kääntäneet ne äidinkielelleen, venäjäksi. Kyse ei siis ole ”samanaikaisesta” itsekääntämisestä, jossa molemmat versiot syntyvät miltei yhtä aikaa, vaan ”peräkkäisestä” kääntämisestä, mikä on haasteellinen ja aikaa vievä tehtävä (Grutman & Van Bolderen 2014, 324). Molemmat kirjailijat ovatkin kuvanneet oman englanniksi kirjoittamansa tekstin kääntämistä jälkeenpäin venäjäksi hyvin tuskalliseksi ja vaikeaksi prosessiksi (Wanner 2013).

Wanner (2018) on tutkinut myös runouden kääntämistä, mikä ehkä vastoin ennakkoletusta on tavallisempaa venäläis-amerikkalaisten kirjailijoiden keskuudessa kuin proosatekstien kääntäminen. Tämä on hieman yllättävää siksi, että runous lähtökohtaisesti perustuu nimenomaan kielelliseen rytmiin, riimitelyyn ja alluusioihin, joita on vaikea, ellei mahdotonta kääntää muille kielille. Wannerin tarkastelemille runoilijoille itsekääntäminen on keino tutkia minuuden muutosta ajan saatossa sekä muuttuvaa kielellistä ja kulttuurista kontekstia (2018, 136). Artikkelissa käsittelemäni Lindén ja Kopylova ovat molemmat myös ”kääntäneet” omia teoksiaan, Lindén proosatekstejään ja Kopylova runojaan. Hekin ovat molemmat torjuneet ajatuksen ”itsekääntämisestä”. Molemmat kirjailijat näkevät erikieliset versiot alkuperäisteoksina, joiden tekijöitä he ovat.

Heidi Grönstrandin (2014, 122) mukaan kirjailijan itse tekemiä käännöksiä usein tutkitaan listaamalla eroavaisuuksia lähtö- ja kohdetekstin välillä, mikä perustuu käsitykseen kahden

tekstin välisestä dikotomisesta (”originaali ja käännös”) suhteesta. Jos otetaan kuitenkin huomioon esimerkiksi erikielisten versioiden syntyminen lähes samaan aikaan toisiinsa vaikuttaen erojen, puutteiden ja lisäysten luettelointi ei välttämättä tee oikeutta itse luovalle prosessille, jossa molemmat versiot ovat ”käännöksiä” ja ”alkuperäisiä”. Voidaanko tällöin määritellä, kumpi versio on alkuperäinen, kumpi käännös? Alkuteksti vai käännös -dikotomian sijaan Jan Walsh Hokenson ja Marcella Munson (2007, 4) esittävät, että tarkasteltaisiin tekstien duaalisuutta, limittyneisyyttä ja kulttuurienvälisyyttä. Pohdin seuraavassa, miten kirjailijat toteuttavat monikielistä luomisprosessia ja miten kielet ja kulttuurit limittyvät ja sekoittuvat teksteissä toisiinsa.

Yksikielistä tulkintaa vastaan: Zinaida Lindén

Ruotsiksi ja venäjäksi kirjoittava Lindén on tunnetuin ja palkituin venäjänkielinen Suomessa asuva nykykirjailija, ja hän on venäjänkielisten nykykirjailijoiden joukossa ainutlaatuinen, koska hän kirjoittaa ruotsiksi.¹⁰ Suomessa ja myös muualla asuvien venäjänkielisten kirjailijoiden keskuudessa Lindén on poikkeuksellinen, sillä hän on julkaissut miltei kaikki kaunokirjalliset teoksensa kahdella kielellä, ruotsiksi ja venäjäksi. Poikkeuksellinen hän on siirtolaiskirjailijoiden joukossa myös siksi, että hän ei kirjoita toisessa kotimaassaan enemmistön puhumalla kielellä. Lindén on syntynyt vuonna 1963 Leningradissa, ja hän on opiskellut ruotsin kieltä ja kirjallisuutta Leningradin valtionyliopistossa. Hän muutti Suomeen vuonna 1991 perheesyiden vuoksi. Vuosina 1999–2000 hän asui Japanissa.

Vuodesta 1996 lähtien Lindén on julkaissut seitsemän kirjaa ruotsiksi ja viisi venäjäksi. Hänen teoksensa ovat saaneet lukuisia kirjallisuuspalkintoja Suomessa, tunnetuimpana niistä Runeberg-palkinto vuonna 2005 esikoisromaanista *I väntan på en jordbävning* (2004, suom. *Ennen maanjäristystä* 2005), jonka Lindén sai ensimmäisenä ulkomaalaistaustaisena kirjailijana. Lisäksi Lindén on kääntänyt suomenruotsalaista nykykirjallisuutta ja tietokirjallisuutta venäjäksi, ja hän kirjoittaa säännöllisesti kolumneja ja esseitä ruotsinkielisille sanoma- ja aikakauslehdille.

Lindenin romaanien ja novellien tematiikka liittyy vahvasti kulttuurienvälisyyteen, ja niissä liikutaan useiden eri kulttuurien risteyksissä ja rajamaastoissa. Teosten hahmot liikkuvat erityisesti venäläisen, suomalaisen ja suomenruotsalaisen sekä japanilaisen kulttuurin piirissä, mutta niiden tarinat liittyvät myös esimerkiksi yhdysvaltalaiseen, filippiiniläiseen, puolalaiseen ja muihin kulttuuriin konteksteihin. Erityisesti hänen kolme romaaniaan *I väntan på en jordbävning* (2004, suom. *Ennen maanjäristystä*, 2004), *Takakirves-Tokyo* (2007a, suom. *Kirjeitä Japanista*, 2007b) ja *För många länder sedan* (2013, suom. *Monta maata sitten*, 2013) käsittelevät modernia liikkuvaa elämäntapaa vieden henkilöahmot eri puolille maailmaa. Kaksi ensimmäistä romaania sijoittuvat kolmeen maahan: Suomeen, Neuvostoliittoon tai Venäjään ja Japaniin. Ne käsittelevät venäläissyntyisen, Suomessa asuvan ja ruotsiksi kirjoittavan Iraida Dahlinin sekä Japanissa asuvan, venäläissyntyisen sumopainijan Ivan Demidovin kohtaamista ja ystävyyttä. Debyyttiromaanissa *I väntan på en jordbävning*, joka ilmestyi venäjäksi vuotta myöhemmin (*V ožidanii zemletrjasenija*, 2005), Ivan kertoo elämäntarinansa naiskirjailijalle heidän ollessaan matkalla junassa Pietarista Helsinkiin. Toisessa romaanissa, *Takakirves-Tokyo*, Ivanin ja naiskirjailijan tarina jatkuu sähköpostikirjeenvaihtona, kirjaimellisesti Takakirveen ja Tokion välillä, ikään kuin väliin jäävän kotimaan, Venäjän, ”yli”. Romaanin venäjänkielinen versio (”Po obe storony”) ilmestyi 2014 *Novyi mir*-aikakauslehdessä. *För många länder sedan* (2014, ven. *Mnogo stran tomu nazad*, 2014)

on minämuotoinen kertomus diplomaatin vaimosta, joka on kiertänyt maailmaa ja asettunut Suomeen. Hän käy läpi omaa lapsuuttaan Neuvostoliitossa sekä kiertävää elämäntapaansa, joka on kuljettanut hänet maasta ja kielestä toiseen, mutta ei kuitenkaan ole katkaissut hänen juuriaan. Juuret löytävät aina uuden kasvualustan säilyttäen yhteyden toisiinsa: identiteetti on kuin alati laajeneva ja uusia yhteyksiä muodostava rihmasto.

Lindénin teksteissä henkilöahmot, jotka ovat ”siirtyneet paikoiltaan”, pois äidinkielestään tai kotimaastaan, joutuvat peilaamaan omaa identiteettiään ikään kuin ulkopuolelta. He kokevat uudessa kotimaassaan ”toiseuttamista”, heitä määritellään ”toisena” suhteessa paikalliseen kieleen tai kulttuuriin, ja heihin myös kohdistetaan erilaisia toimia, joilla tätä toiseutta pyritään sulauttamaan valtakulttuuriin. Esimerkiksi romaanissa *Takakirves-Tokyo* naiskirjailija kokee, että hänet pyritään sulauttamaan suomenruotsalaiseen kirjallisuuteen, koska hän kirjoittaa ruotsiksi. Hän kokee kuitenkin olevansa venäläinen kirjailija, jonka koti ja kirjallinen perintö ovat venäläisessä kirjallisuudessa. Lindén kuvaa uuden kotimaan kielellä kirjoittavan kirjailijan kohtaamia stereotyyppioita ja ennakkokäsityksiä ironisesti. Romaanissa kirjailijan identiteetti on jatkuvasti ”tuomiolla”, jatkuvan tarkastelun, epäilyksen ja sen vahvistamisen rajamailla:

Kaikki haastatteluni alkavat samaan tapaan: ”Iraida Dahlin on epätavallinen suomenruotsalainen kirjailija. Olethan sinä suomenruotsalainen?”

”Sinäpä sen sanot”, minä vastaan kuin Jeesus Pilatukselle. (Lindén 2007b, 94.)

Vaikka muilla elämänalueilla kielten- ja kulttuurien sekoittuminen sekä monikielisyys ja -kulttuurisuus ovat arkipäivää, kirjallisuusinstituutio on kuin muusta yhteiskunnasta erillinen saareke, joka ei tunnista tai tunnista tätä todellisuutta:

Poliittiset ja kansalliset muurit sortuvat (...). Arvot pyyhitään pois. Rajoja hävitetään, rajoja siirretään, rajoja ylitetään. Vain kirjallisuutta tarkastellaan edelleen kapeasta kansallisesta perspektiivistä. Yhteiskunnan koneiston kaikilla muilla aloilla uudelleen arviointi on edellytys ja itsestäänselvyys – mutta kun kirjallisuudesta on kyse, kansallispuvut kaivetaan esiin. (Lindén 2007b, 263.)

Otteessa puhuu *Takakirves-Tokyo*-romaanin henkilöahmo Stefan Högl, joka on Itävallasta kotoisin oleva Tokion keisarillisen yliopiston matematiikan professori. Kuvaavaa on, ettei häntä koskaan nimitetä ”japanilaiseksi matemaatikoksi”, vaan ”matemaatikoksi”.

Lindén kuuluu siis siihen hyvin harvalukuisen kirjailijoiden joukkoon, joka on kirjoittanut ja julkaissut kaunokirjalliset teoksensa kahdella kielellä. Kun kirjailija on itse tuottanut saman teoksen kahdella eri kielellä, herää ensiksi kysymys, kuinka se käytännössä tapahtuu. Toiseksi on kiinnostavaa kysyä, miten erikieliset versiot vaikuttavat toisiinsa tai eroavat toisistaan. Lindén luonnehtii työskentelyään seuraavasti: ”Kirjoittaessani ensimmäistä versiota käytän ylipäänsä paljon assosiaatioita ja eri kieliä (esim. englantia – laulujen sanoituksia, sanontoja jne.). Sitten tuotan ensimmäisestä versiosta johdonmukaisesti kaksi rinnakkaista ja käytännössä identtistä versiota: venäjän- ja ruotsinkielisen.” (Lindén 2014b.) Tämä viittaa siihen, ettei erikielisten versioiden välillä ole selkeää rajaa, vaan ne syntyvät läheisessä yhteydessä toisiinsa. Molempiin versioihin voi liittyä kääntämistä, ja eri versiot muodostavat ”kaksoisteoksen” (*twin work*), monikielisen kokonaisuuden (Beaujour 1989, 176; Hokenson ja Munson 2007).

Ruotsin- ja venäjänkielisen teoksen lukeminen rinnakkain nostaa esiin elementtejä, joihin on vaikuttanut kohdekielinen lukijakunta. Venäläiseen kontekstiin liittyvät asiat voivat olla yksityiskohtaisempia venäjänkielisessä tekstissä kuin ruotsinkielisessä.¹¹ Esimerkiksi romaanin *Ennen maanjäristystä* ruotsin- ja venäjänkielisessä versiossa voi huomata juuri tällaisia yksityiskohtia, kuten seuraavassa otteessa.

Tågetskakades så våldsamt att jag dunkades mot väggen. Jag tänkte dystert på densömnlösa nattjag hade framför mig. Ända sedan jag var liten har jag aldrig kunnat sova på tåg. (Lindén 2004, 15.)

Juna tärisi niin voimakkaasti, että iskeydyin vähän väliä seinää vasten. Ajattelin synkkänä unetonta yötä, joka minulla oli edessäni. Aivan pienestä pitäen en ole koskaan voinut nukkua junassa. (Suomennos – M.S.)

Pojezd bešeno trjassja, tak tšto menja poroi šmjakalo o stenku v kupe. S tosnoi ja podumala, tšto vperedi – bessonnaja notš, sredi nemiloserdnogo stuka ljazga. S detstva mutšajus nesposobnostju spat v pojezdah. Tolko jesli pojezdka prodolžajetsja dvoje sutok ili boleje, ja izredka mogu zabytsja snom na trjasuščeisja polke. (Lindén 2005, 13.)

Juna tärisi villisti, niin että iskeydyin välillä seinää vasten. Ajattelin synkästi, että edessäni oli uneton yö keskellä armotonta kalketta. Lapsuudesta saakka olen kärsinyt kyvyttömyydestä nukkua junissa. Vain jos matka jatkuu vähintään kaksi päivää, voin joskus vaipua uneen vaunun tärisävällä sängyllä. (Suomennos – M.S.)

Venäjänkielisessä versiossa kuvataan tarkemmin unettomuuden syytä eli kiskojen kalketta sekä viitataan pitkiin, useita päiviä kestäviin junamatkoihin, jotka Venäjällä ovat tavallisia, kun matkustetaan paikasta toiseen. Lindén toteaaakin, että ruotsinkielisessä versiossa hän pyrkii ”välttämään arjen yksityiskohtia ja assosiaatioita, jotka olisivat vaikeita ymmärtää ei-venäläiselle lukijalle. Tietenkin joskus jokin kohta on onnistuneempi venäjänkielisessä, joskus ruotsinkielisessä versiossa.” (Lindén 2014b.) Kiinnostavaa Lindénin tuotannossa ja sen poetiikassa on Yildizin (2012, 118) korostama metalingvistisyys eli tietoisuus eri kielten välisistä eroista, toisin sanoen siitä, miltä eri sanat kuulostavat eri kielillä tai miten eri kielten sanat muistuttavat toisiaan, mutta voivat tarkoittaa aivan eri asioita. Lindénin teksteissä on runsaasti koodinvaihtoa eli vieraskielisiä ilmaisuja, joita ei välttämättä selitetä tai käännetä lukijalle. Ruotsin- ja venäjänkielisessä tekstissä voi kesken virkkeen olla suomenkielinen sana, joka viittaa henkilöihahmon suomenkielisen ympäristön puhetapaan. Kielenvaihto tuo toisen kulttuurisen kontekstin näkyvästi, ”kuuluvasti” ja konkreettisesti tekstiin, keskeyttämällä yhdellä kielellä aloitetun ajatuksen muunkielisellä elementillä:

Herregud, äntligen ska något som jag skrivit översättas på finska! Det kan jag visa för min granne, som jämt frågar om jag känner mig som *suomalainen*. (Lindén 2007a, 193, kursiiivi alkutekstissä.)

Luojan kiitos, vihdoinkin jotain kirjoittamaani käännetään suomeksi! Sen voin näyttää naapurilleni, joka kysyy minulta jatkuvasti, tunnenko itseni *suomalaiseksi*. (Suomennos – M.S.)

Gospodi, nakonets-to! Hot tšto-to mojo perevedut. Budet, tšto pokazat sosedu, kotoryi vsjo sprašivajet, tšuvstvuju li ja sebja ”suomalainen”. (Lindén 2014a.)

Hyvä luoja, vihdoinkin! Edes jotain kirjoittamaani käännetään. Onpahan jotain, mitä näyttää naapurille, joka jatkuvasti kysyy, tunnenko itseni ”suomalaiseksi”. (Suomennos – M.S.)

”Suomalainen” katkelmassa on lainattu ”naapurin” puheesta, joka edustaa tässä asennoitumista ulkomaalaisiin ja odotusta siitä, että he assimiloituvat yhteiskuntaan ja tuntevat lopulta itsensä ”suomalaisiksi”. Tähän liittyy myös yksikielisyyden odotus ja stereotypia, jonka mukaan ”suomalainen” kommunikoi suomeksi, eikä ruotsin kielen taito tässä (ja monessa muussa) tilanteessa auta, sillä naapuri ei puhu ruotsia. Monikielisyys ja monien kielten läsnäolo näkyy myös Lindénin novellikokoelmassa *Valenciana* (Lindén 2016a, suom. *Rakkaus kolmeen appelsiiniin*, 2016b). Kokoelmassa julkaistu novelli ”En kurs i konversation” sisältää paljon puolankielisiä ilmaisuja.¹² Kertomuksessa ”Keskustelukurssi” kaksi maahanmuuttajaa, venäläistaustainen nainen ja puolalaistaustainen nanna, Teresa, osallistuvat suomen kielen keskustelukurssille. Kertomuksen minäkertoja, venäläistaustainen nainen, on opiskellut neuvostoajana Puolassa, ja hän osaa vähän puolaa. Hänen aiemmat yrityksensä puhua puolaa äidinkielisten puhujien kanssa ovat kuitenkin kohdanneet jäätävän vastaanoton. Niinpä hän yllättyi iloisesti, kun Teresa alkaa mielellään puhua puolaa hänen kanssaan. Keskustelussa paljastuu, ettei Teresa puhu lainkaan englantia, sillä kommunistisessa Puolassa kaikkien koululaisten tuli opetella venäjää. Tämä aiheuttaa minäkertojassa syyllisyyden tunteen:

Olisin halunnut vajota maan alle. Historiallinen syyllisyys laskeutui harteilleni kuin lyijypeite. Oli kotimaani syytä, etteivät miljoonat Varsovan liiton varjossa kasvaneet puolalaiset olleet milloinkaan oppineet englantia. Nykypäivän maailmassa se on suunnilleen sama kuin ei tuntisi kertotaulua. Miljoonat puolalaiset kiroavat neuvostoimperialismia, imperialistista tsarismia, venäjän kieltä, vastenmielistä Puškinia, joka kirjoitti *Patarouvan*, sekä minua henkilökohtaisesti, olenhan miehittäjän ja sortajan jälkeläinen.

”Puolalainen ja venäläinen voivat aina ymmärtää toisiaan.” Lyijypeite liukui hitaasti harteiltani.

”Totta kai. Puola ja venäjä ovat veljeskieliä”, myöntelin minä diplomaattisesti. –

”Sisaruskieliä!” Lopputunnin me keskustelimme hilpeästi keskenämme. Höystimme suomea puolalaisilla lauseilla. (Lindén 2016b, 160.)

Ruotsinkielisessä versiossa ruotsin ja puolan välinen sanaleikki ruotsin *kapell*-sanana (”kappeli”) ja puolan *capella* (”kamarimusiikkiyhtye”) välillä aiheuttaa humoristisen sekaannuksen henkilöahmolle. Julie Hansenin mukaan muunkieliset ilmaistut ja esimerkiksi niistä muodostetut sanaleikit voivat tuottaa erityisen lukunautinnon monikieliselle lukijalle. Ne ”ylittävät yksittäisten kielten semanttiset rajat muistuttaen lukijaa siitä, että sanat eivät aina ole sitä miltä ne vaikuttavat ja ne eivät aina rajoitu vain johonkin tiettyyn kontekstiin.” (Hansen 2012, 548). Edellä mainittu sanaleikki puolan ja ruotsin välillä ei toimi venäjänkielissä versiossa, vaan vitsi täytyy selittää. Toisaalta monet puolankieliset ilmaistut tekstissä ovat niin lähellä venäjänkielisiä, ettei niitä tarvitse kääntää venäjänkieliselle lukijalle, mutta ruotsinkielisessä tekstissä ne taas täytyy kääntää:

Tšto možet byt prekrasneje tvojego glubokogo golosa proiznosjaštšego slavjanskije slova
”dlja tebjja”? (Lindén 2015)

Mikä voisi olla kauniimpaa kuin sinun matala äänesi, joka lausuu slaavilaiset sanat:
”sinulle” (Suomennos – M.S.)

Finns det något vackrare än din djupa altstämman som uttalar orden *dla Ciebie*, till dig?
(Lindén 2016a, 197)

Onko mitään kauniimpaa kuin sinun matala alttosi, joka lausuu sanat *dla Ciebie*, sinulle?
(Suomennos – M.S.)

Monien kielten läsnäolo tekstissä ilmentää vastarintaa yksikielisyyden dominoivalle asemalle sekä muistuttaa sen rajoituksista (Wilson 2011, 137). Lindén onkin todennut, että hän haluaa vastustaa teostensa yksikielistä vastaanottoa ja tuoda esiin monikielisyytään esimerkiksi antamissaan haastatteluissa (Lindén 2014b). Haastatteluissa ja esseissä Lindén korostaa olevansa ensisijaisesti kirjailija, joka haluaa kirjoittaa tarinoita ihmisistä (Lindén 2010; Lindén 2014b). Hän asemoi itsensä kulttuurien väliseksi ”sillaksi”, joka ylittää rajoja ja pyrkii teksteissään tuomaan erilaisia ihmisiä ja kulttuureita lähemmäs toisiaan (Lindén 2020, 133–134).

Uuden minän synty: Polina Kopylova

Toinen käsittelemäni venäjänkielinen kirjailija on tunnettu toimittaja Polina Kopylova, joka on kirjoittanut ja esiintynyt paljon nyky-Venäjään liittyvissä kysymyksissä. Kopylova on syntynyt 1976 Leningradissa, ja hän muutti Suomeen vuonna 2002. Hän oli julkaissut kaunokirjallisia teoksia venäjäksi jo ennen muuttoaan. Suomessa hänen runojaan ja proosatekstejään on julkaistu venäjäksi ja suomeksi *LiteraruS*-lehdessä ja venäjänkielisten kirjailijoiden antologioissa. Viime vuosina Kopylova on kääntänyt itse venäjänkielisiä runojaan suomeksi sekä kirjoittanut runoja sekä suomeksi että venäjäksi. Tässä artikkelissa tarkastelen hänen tuoretta kaksikielistä runokokoelmaansa *Dorogije pokoiniki / Rakkaat vainajani* (2018b), joka sisältää runoja rinnakkain kahdella kielellä, venäjäksi ja suomeksi. Kopylova on luonnettinut kaksikielistä kirjallista toimintaansa samansuuntaisesti kuin muutkin kahdella kielellä julkaisseet kirjailijat: kyse ei ole kääntämisestä vaan saman idean ”projisoimisesta kahdella kielellä” (Kopylova 2018a, 57).

Kopylova kommentoi, millaisia ajatuksia herättää se, että kirjailija vaihtaa äidinkiensä toiseen kieleen. Hän toteaa venäjänkielisenä joutuneensa ottamaan kantaa tiettyihin ”totuuksiin”, joita liittyy äidinkieleen, kotimaahan ja kirjailijan identiteettiin:

Venäläinen runoilija joutuu määrittelemään suhteensa seuraaviin käsityksiin, jotka liittyvät kieleen ja kulttuuriin: runoilija voi ilmaista itseään parhaiten vain äidinkielellä; runoilijan on välttämätöntä pitää yllä yhteyttä juuriinsa ja synnyinmaan kulttuuriin; venäläinen, joka asuu Venäjän ulkopuolella, on vapaaehtoisesti hyväksynyt jonkin peruuttamattoman menetyksen [itsessään]” (Kopylova 2018a, 57.)

Nämä ”totuudet”, kuten Kopylova niitä nimittää, pätevät myös moniin muihin kieli- ja kulttuuriyhteyksiin. Hän perustelee esseessään, miksi alkoi kuitenkin kirjoittaa myös suomeksi. Suomalais-ugrialaisten kielten säilyttäjä ”luonnonläheisyys” ja suomen kielen rooli Kopylovan omassa elämässä vaikuttivat siihen, että kieli vaihtui venäjämästä suomeen tai suomen kieli tuli venäjän rinnalle. Hän halusi myös laajentaa potentiaalista lukijakuntaansa, sillä Suomessa venäjänkielisen runouden lukijakunta on varsin pieni. (Kopylova 2018a, 58.)

Kopylovan siirtymistä kirjottamaan runoja kahdella kielellä ilmentää hänen kaksikielinen runoteoksensa *Dorogije pokoiniki/Rakkaat vainajani* (2018b), joka esittää samat runot kahdella kielellä, suomeksi ja venäjäksi. Tämä rinnakkaisuus mahdollistaa kaksikieliselle lukijalle runojen vertailun: runot ovat ”identtisiä”, mutta niiden sanasto ja ilmaisukeinot voivat erota toisistaan:

Pyrin nimenomaan siihen, että tekstini purisi kumpaankin yleisöön samalla teholla ja välittäisi samoja universaalisia ajatuksia kummallekin yleisölle, joten kiinnitän huomioni enimmäkseen siihen, että suomenkielisen ja venäjänkielisen version merkitykset olisivat mahdollisimman lähellä toisiaan tai parhaassa tapauksessa identtisiä. (Kopylova 2019.)

Teoksen teemana on kuolema ja siihen liittyvät kulttuuriset merkitykset ja erot sekä uudeen syntyminen. Uuden kielen omaksumista on kuvattu uuden minän ja identiteetin syntymisenä: subjekti, ”minä”, opettelee uudelleen puhumaan ja käyttämään kieltä, ja samalla hän oppii myös uudenlaisen tavan hahmottaa ympäröivää maailmaa uuden kielen rakentamana, sen subjektina ja sen kautta. ”Kuolema” ja ”vainajat” merkitsevät siis metaforisesti vanhan kielen, minän ja niiden kulttuuriseen ympäristöön liittyvien asioiden hyvästelyä:

Toisen itsensä synnytyks on samalla edellisen itsensä menettämistä – mukana omakuva, haaveet, näkemykset, ystävyudet ja viholliset. Jopa kuoleman pelko. Minulla oli jo pitkään ajatus kunnioittaa näitä elämäni vainajia – sisäisiä ja ulkoisia, läheisiä ja lähes tuntemattomia, kuolleita ja näköpiiristäni hävinneitä – kertomalla heistä sen, mitä parhaiten muistan. Ja koska olen kielellisesti ikään kuin kahdesti syntynyt – kerron kahdella kielellä. Kyseessä ei siis ole käänös – vaan suora kerronta, kuin muistotilaisuudessa. (Kopylova 2018b, 5.)

Tämä ote Kopylovan esipuheesta hänen kaksikieliseen teokseensa keskustelee muiden kaksikielisten teosten ja kahdella kielellä kirjoittavien kirjailijoiden näkemysten sekä alan tutkimusten kanssa. Gentes (2013, 268–269) tuo esiin kaksikielisen julkaisemisen ”parantavan voiman”: kahdella kielellä kirjoitettava voi tuoda esiin oman identiteettinsä ikään kuin ”kokonaisena”, molemmilla kielillä yhtä aikaa, ja tehdä näkyväksi oman monikielisen toimijuutensa ja luovuutensa. Wanner (2018, 129) esittää kiinnostavasti, että ”kaksikielisen, rinnakkaisten tekstien korpuksen luominen on keino ommella yhteen harsuuntunut, kaksikulttuurinen identiteetti”.

Kopylovan teos *Dorogije pokoiniki/Rakkaat vainajani* jakautuu osiin, jotka on nimetty henkilön kuoleman jälkeen jääneiden läheisten näkökulmasta: *Opis nasledujemogo* – Perunkirja, *Pominki* – Muistotilaisuus, *Zaveštšanije* – Testamentti. Osat ja niiden otsikot nimeävät prosessia, jonka aikana vainajia muistellaan, hyvästellään ja kuullaan heidän viimeinen tahtonsa. Teoksessa tämä prosessi on sekä kuvaannollinen että konkreettinen: runojen minän kautta kirjailija Kopylova tarkastelee kaksikielistä identiteettiään. Samalla kirjailijan yksikielinen identiteetti jää taka-alalle, se on ”edellisen itsensä menettämistä” (Kopylova 2018b, 5).

Teoksen runoissa tartutaan Suomen ja Venäjän välisiin kulttuuri- ja kielieroihin, jotka liittyvät kuolemaan ja kuolemiseen, kuten vainajan saattamiseen hautaan ja hänen muistelemiseensa. Kopylova on todennut esseessään, että ”suomeksi surunvälittelyä ei ilmaista tai tuoda, vaan he [suomalaiset] ottavat osan (surusta) itselleen. Tällainen idiomiksi voi tehdä sen siirtämisestä venäjänkieliseen tekstiin vaikeaa.” (Kopylova 2018a, 59.) Seuraavassa runokatkelmassa näemme, miten Kopylova luo tästä kielikuvasta oman tulkintansa, jonka hän on välittänyt myös venäjänkieliseen tekstiin:

na treti den pritupljaetsja bol
na devjatyi otpuskaetsja toska
na sorokovoi tšuvstvo gorja stanovitsja tšastju tebja –
i boleje ne trebujet nitšjego sotšuvstvija. (Kopylova 2018b, 54.)

kolmantena päivänä kipu vaimenee
yhdeksäntenä tuska hellittää
neljäntenäkymmenentenä surun tunne tulee osaksi sinua –
eikä enää vaadi kenenkään myötätuntoa (Suomennos – M.S.)

Kopylovan suomenkielinen versio runosta välittää saman ajatuksen hieman eri ilmaisin:

kolmantena päivänä hautajaistouhuissa hellittää terävin kipu
yhdeksäntenä rauhoittuu suurin kaipuu
neljäntenäkymmenentenä surusta tulee osa
elämäsi, eikä muiden enää tarvitse sitä osaa sinulta ottaa. (Kopylova 2018b, 55.)

Tässä säkeistössä suomenkielinen ilmaisu *ottaa osaa suruun* on vaikuttanut venäjänkieliseen versioon: ”tšuvstvo gorja stanovitsja tšastju tebja” – surun tunne tulee osaksi sinua. Säkeistössä leikitellään suomenkielisellä kielikuvalla: suomen idiomiksi on ikään kuin purettu osiinsa. Suomenkielisessä versiossa käytetään samaa ilmaisua sen suorassa merkityksessä: ”surusta tulee osa elämäsi, eikä muiden enää tarvitse sitä osaa sinulta ottaa”. Venäjänkielisessä versiossa myös sanat *tšastju* (”osa”), *tšuvstvo* (”tunne”) ja *sotšuvstvija* (”myötätunto”) sointuvat toistensa kanssa: ”tšuvstvo gorja stanovitsja tšastju tebja / i boleje ne trebujet nitšjego sotšuvstvija” (neljäntenäkymmenentenä surun tunne tulee osaksi sinua / eikä enää vaadi kenenkään myötätuntoa). Suomenkielisessä versiossa sanotaan: ”surusta tulee osa / elämäsi, eikä muiden enää tarvitse sitä osaa sinulta ottaa”. Molemmista versioista kielten ilmaisuja venytetään ja kielten välille rakentuu yhteys, jonka kaksikielinen lukija voi havaita. Tämä kielten limittyminen ja toisiinsa kurkottaminen on mielestäni Kopylovan runotekstien ytimessä.

Kopylova ei runoteksteissään käytä yhtä runsaasti muunkielisiä ilmaisuja kuin Lindén proosateksteissään. Monikielisuuden korostus on kuitenkin ilmeistä, kun runot on aseteltu molemmilla kielillä rinnakkain. Myös metalingvistisyys on olennainen osa Kopylovan poeettista ilmaisua, kuten edellä mainittu esimerkki kielikuvasta osoittaa. Runoissa myös tarkastellaan sanoja foneettisina merkkeinä, esim:

Me-ta-fo-ra.

A-fo-ra-tem.

Sopii nimeksi jollekin

tulevan kirjani hahmolle.

Kirja joskus julkaistaan. Vielä

M. Tsvetajeva sanoi, että kaikki

julkaistaan. Jopa nämä säkeet. (Kopylova 2018b, 13.)

Runossa sana ”metafora” on käännetty melkein nurinpäin. Kun sanat käännetään nurinpäin, ne eivät tarkoita mitään vaan ”vapautuvat” fiktiiviseen käyttöön, jolloin ne saavat uuden merkityksen. Tulkitsen tämän viittaavan paitsi kirjailijan kykyyn luoda uusia sanoja, uusia merkityksiä ja ilmaisuja, myös muulla kuin äidinkielellä kirjoittavan runoilijan kykyyn nähdä uudessa kielessä uusia mahdollisuuksia, vaikka ne eivät aina olisikaan kieliopillisesti oikein tai aivan idiomaattisia. Esimerkiksi tämän katkelman suomenkieliseen versioon, joka on identtinen venäjänkielisen kanssa (Kopylova 2018b, 12), on vaikuttanut selkeästi venäjän ilmaisutapa: ”Vielä / M. Tsvetajeva sanoi,...” on venäjän kielestä (”Ještšo / M. Tsvetajeva skazala, ...”) suoraan tehty käännös, mitä voi pitää interferenssinä eli toisen kielen vaikutuksena, sillä idiomaattinen suomenkielinen ilmaisu olisi ”jo M. Tsvetajeva sanoi”. Tämä virhe voi olla tietoisista, vieraannuttavaa kielenkäyttöä, kuten Wanner (2018, 124) on todennut tarkastellessaan englanniksi kirjoittavien venäjänkielisten kirjailijoiden tekstejä: se on merkki siitä, ettei kieli ole ”oma”, vaan se on tekstissä kuuluva ”aksentti”.

Kopylova on esseessään (2018a, 59) kommentoinut suomen ja venäjän kielen välisten ilmaisujen eroja ja niiden tuomia haasteita kahdella kielellä kirjoittamiseen. Tärkein edellytys ”runotekstin syntymiseen kahdella kielellä” on tunneside toiseen kieleen, koska se antaa vapauden luoda omia rakenteita ja merkitysten nyansseja. On kuitenkin oltava rohkeutta sietää virheitä, joita vieraalla kielellä kirjoittaessa tulee.

Kiinnostava on kokoelman runojen asettelu niin, että venäjänkielinen runo tulee ensin ja suomenkielinen sen jälkeen – tätä havainnollistaa myös runoteoksen sisällysluettelo. Tämän voi tulkita joko niin, että venäjänkieliset runot ovat syntyneet ensin ja sitten suomenkieliset, minkä kirjailija esipuheessaan kuitenkin torjuu: kyse ei ole käännöksestä, vaan ”suorasta puheesta” kahdella kielellä. Sen voi tulkita kuvastavan myös sitä, että venäjänkielinen on saanut rinnalleen suomenkielisen: se kuvaa identiteetin muuttumista ajassa. Uudella ja kahdella kielellä kirjoittaminen on muistamisprosessi, jossa omaelämäkerrallinen pohdinta uuden kielen ja uuden ”minän” omaksumisesta edellyttää välttämättä unohtamista ja aiemman kielen, kulttuurin ja itsensä muuttamista joksikin muuksi (Seyhan 2001, 92).

Ylirajaisuuden mahdollisuudet

Olen artikkelissani tarkastellut ylirajaisen, muulla kuin kirjoittajan äidinkielellä kirjoitetun kirjallisuuden herättämiä ajatuksia identiteetistä, kielestä ja kirjallisuudesta sekä johdattanut lyhyesti kahden venäjänkielisen Suomessa asuvan kirjailijan ajatuksiin kaksikielisestä luomisprosessista. Kahdella kielellä julkaiseminen ja tekstien lähes samanaikainen tuottaminen eri kielillä osoittaa nykykirjailijoiden kyvyn ja halun edistää monikielisyttä, monikulttuurisuutta ja kulttuurienvälisyyttä – yhteyttä erillisyyden sijaan. Tekstien ja identiteettien rinnakkaisuus, limittäisyys ja sekoittuminen onkin ominaista Lindénin ja Kopylovan kaltaisille kirjailijoille,

jotka kokevat olevansa välittäjiä ja joille on tärkeää kertoa tarinoita ja välittää merkityksiä eri kielillä, kuten molemmat ovat ilmaisseet haastatteluissaan ja kirjoituksissaan. Ylirajaisia kirjailijoita, jotka tuntevat kuuluvaansa kahteen tai useampaan kotimaahan, kieleen ja kulttuurin, ja jotka toimivat useassa roolissa kielten välillä – toimittajina, kirjailijoina, kääntäjinä – on vaikea ”sovittaa kansallisten kirjallisuuksien kehyksiin” (Parente-Čapková 2017, 41). Kirjallisuuden tarkastelu kapeasta kansallisesta näkökulmasta häivyttää monikielisyttä ja ylirajaisen kirjailijoiden toimijuutta. Maailmassa, jossa ”ylirajaistuminen” ja monikielisyys ovat arkipäivää, kirjallisuudentutkijoiden on tärkeää tarkastella ”miksi ja millä perusteella kielellisiä ja esteettisiä rajoja rakennetaan, rikotaan ja rakennetaan uudelleen” (Kauranen, Huss & Grönstrand 2020, 20). Tutkijat ovatkin viime aikoina alkaneet tarkastella myös Venäjän kirjallisuushistoriaa monikielisuuden ja ylirajaisuuden näkökulmista (ks. Hansen 2019; Leiderman 2015; Wanner 2019). Lindénin ja Kopylovan tekstit osoittavat, että monikielisyys ja ylirajaisuus ovat tärkeä osa nykykirjailijoiden tapaa luoda kaunokirjallisia tekstejä ja hahmottaa omaa identiteettiään kirjailijoina maailmassa.

Viitteet

- 1 Ylirajaistumisella viitataan tässä prosesseihin, joissa ”globaali, transnationaalinen ja kansalliset kirjalliset elämät sekä niin ihmisten ja kirjallisuudenkin liikkuvuus kuin erilaiset paikallisuudet kietoutuvat monisyyllä tavalla yhteen” (Nissilä 2016, 15).
- 2 Tämä artikkeli on osa tutkimusprojektia ”Tekstit liikkeessä: naiskirjailijoiden tuotannon vastaanotto Suomessa ja Venäjällä 1840-2020” (Emil Aaltosen säätiö), www.tekstiliikkeessa.com.
- 3 Monikielisyys, hybridit identiteetit, diaspora, ylirajaisuus ja välitila ovat käsitteinä kehittyneet ja vakiintuneet postkoloniaalisessa kirjallisuudentutkimuksessa (Steinitz 2013, 4).
- 4 Kaikki käännökset tutkimuskirjallisuudesta ovat tämän artikkelin kirjoittajan.
- 5 Adrian Wanner (2011) ja Eva Hausbacher (2009) ovat julkaisseet aiheesta monografian. Lisäksi viime vuosina on julkaistu runsaasti venäläistä ylirajaista kirjallisuutta käsitteleviä artikkeleita, mm. Finkelstein 2014; Hansen 2012, 2018; Klapuri 2012a, 2012b, 2016; Lebedeva & Lupatševa 2019; Sorvari 2016, 2018a, 2018b.
- 6 Tilanne oli samankaltainen Saksassa, jossa emigroituneet venäläiset kirjailijat eivät syystä taikka toisesta osallistuneet saksalaiseen kulttuuri-, kirjallisuus- tai poliittiseen elämään (Finkelstein 2014, 369).
- 7 Katsaus venäjänkielisten nykykirjailijoiden toimintaan, ks. Sorvari (2018a). Ljudmila Kol on koonnut ja toimittanut kaksi venäjänkielisten kirjailijoiden suomennosta: *Missä hongat humisevat* (2006) ja *Huhupuheita* (2013). Venäjänkielisten kirjailijoiden tekstejä on ilmestynyt myös suoraan käännöksinä: Inna Latiševan *Ryssästä Suomessa*. *Vieras väärästä maasta* (2010) ja Inna Patrakovan romaanit *Tulkki* (2010), *Naapurit* (2011) ja *Kultahammas* (2012) ovat ilmestyneet suoraan käsikirjoituksesta suomennettuina teoksina.
- 8 Tutkijat ovat käyttäneet myös nimitystä ”kielisiirtolainen” (*language migrant*) (Besemeres 2002; Wilson 2011).

- 9 Tätä ajatusta ei pidä tulkita siten, etteikö yksilöllä olisi oikeutta käyttää ja puhua nimenomaan äidinkieltään (vrt. Lomaa 2010), vaan kyse on kirjailijan työstä, jossa kieli on työväline ja jossa kirjailija voi tuoda esiin näkemyksiä muun muassa kielistä sekä niiden välisistä jännitteistä ja valta-asetelmista (vrt. Grönstrand 2016, 51–52).
- 10 Aiempiakin esimerkkejä toki on: yksi varhaisimmista ruotsiksi kirjoittaneista venäjänkielisistä kirjailijoista oli Suomen autonomisessa ruhtinaskunnassa elänyt Marie Linder (1840–1870, neé Musin-Puškin) (Launis 2005). Myös emigranttirunoilija Vera Bulitš (1898–1954), kirjoitti joitakin kaunokirjallisia tekstejä ruotsiksi (Baschmakoff & Leinonen 2001).
- 11 Ks. myös Lindénin kuvaus omasta kirjoitusmetodistaan: Lindén 2020, 134–136.
- 12 Kertomus on ilmestynyt ensin venäjäksi, ”Kurs razgovornogo jazyka” (2015, suom. ”Keskustelukurssi”).

Lähteet

- Apter, Emily (2006), *The Translation Zone. A New Comparative Literature*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Baschmakoff, Natalia & Marja Leinonen (2001), *Russian Life in Finland 1917–1939. A Local and Oral History*. Studia Slavica Finlandensia XVIII. Helsinki: IREES.
- Beaujour, Elisabeth Klosty (1989), *Alien Tongues: Bilingual Russian Writers of the “First” Emigration*. Ithaca: Cornell University Press.
- Besemeres, Mary (2002), *Translating One’s Self: Language and Selfhood in Cross-Cultural Autobiography*. Oxford: Peter Lang.
- Finkelstein, Miriam (2014), A Common Place, a Contested Space: Reciprocal Representations of Russian and Eastern European Migrants in their Berlin Narratives. – *Zeitschrift für Slavische Philologie* 70:2, 365–400.
- Fitch, Brian T. (1988), *Beckett and Babel: An Investigation into the Status of the Bilingual Work*. Toronto: Toronto University Press.
- Gentes, Eva (2013), Potentials and Pitfalls of Publishing Self-Translations as Bilingual Editions. – *Orbis Litterarum* 68:3, 266–281.
- Grutman, Rainier (2009), Self-Translation. – *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Eds. Mona Baker & Gabriela Saldanha. 2nd ed. London & New York: Routledge, 257–260.
- Grutman, Rainier & Trish Van Bolderen (2014), Self-Translation. – *A Companion to Translation Studies*. Eds. Sandra Berman & Catherine Porter. Chichester: Wiley-Blackwell, 323–332.
- Grönstrand, Heidi (2014), Self-translating: Linking Languages, Literary Traditions and Cultural Spheres. – *Cosmopolitanism and Transnationalism: Visions, Ethics and Practices*. Ed. Leena Kaunonen. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, 116–137, <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/45246> (Tarkistettu 22.2.2020).
- Grönstrand, Heidi (2016), Kirjallisuushistoria, kansakunta ja kieli. Monikielisyys metodologisen nationalismiin haasteena. – *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta*. Toim. Heidi Grönstrand, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari. Helsinki: SKS, 38–59.
- Grönstrand, Heidi, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari (2016), Johdanto. Yllirajainen kirjallisuudentutkimus ja deterritorialisoiva lukutapa. – *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta*. Toim. Heidi Grönstrand, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari. Helsinki: SKS, 7–37.

- Hansen, Julie (2012), Making Sense of the Translingual Text: Russian Wordplay, Names, and Cultural Allusions in Olga Grushin's *The Dream Life of Sukhanov*. – *Modern Language Review* 107:2, 540–558, DOI: 10.5699/modelangrevi.107.2.0540.
- Hansen, Julie (2018), Introduction: Translingualism and transculturality in Russian contexts of translation. – *Translation Studies* 11:2, 113–121, DOI: 10.1080/14781700.2018.1434087.
- Hansen, Julie (2019), Reading War and Peace as a Translingual Novel. – *Polylinguality and Transcultural Practices/Polilingvalnost i transkulturnyje praktiki* 16:4, 608–621, DOI 10.22363/2618-897X-2019-16-4-608-621.
- Hokenson, Jan Walsh & Marcella Munson (2007), *The Bilingual Text. History and Theory of Literary Self-Translation*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kauranen, Ralf, Markus Huss & Heidi Grönstrand (2020), Introduction. The Processes and Practices of Multilingualism in Literature. – *The Aesthetics and Politics of Linguistic Borders: Multilingualism in Northern European Literature*. Eds. Heidi Grönstrand, Markus Huss & Ralf Kauranen. New York: Routledge, 3–23.
- Kellman, Steven G. (2000), *The Translingual Imagination*. Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Klapuri, Tintti (2012a), Kolmannesta aallosta neljanteen. – *Kenen aika. Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta*. Toim. Tomi Huttunen & Tintti Klapuri. Helsinki: BTJ, 369–377.
- Klapuri, Tintti (2012b), Matkalla ei-kenenkään maassa: Zinaida Lindén. – *Kenen aika. Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta*. Toim. Tomi Huttunen & Tintti Klapuri. Helsinki: BTJ, 401–410.
- Klapuri, Tintti (2016), Literary St. Petersburg in Contemporary Russian Transnational Writing. Anya Ulinich, Gary Shteyngart, and Zinaida Lindén. – *Scando-Slavica* 62:2, 235–248, DOI: 10.1080/00806765.2016.1257771.
- Kopylova, Polina (2018a), Samoperevod v poezii: opyt marginalnoi tvortšeskoj praktiki. – *LiteraruS – literaturnoje slovo* 3/2018, 57–59.
- Kopylova, Polina (2018b), *Dorogije pokoiniki / Rakkaat vainajani*. Tšerboksary, Nižni Novgorod: Free poetry.
- Kopylova, Polina (2019), suomenkielinen sähköpostihaastattelu tekijän kanssa, 10.9. 2019.
- Latomaa, Sirkku (2010), ”Hänellä ei ole kieltä missä hän voisi elää” – kirjallisuus kielipolitiikan ilmentäjänä. – *Vähemmistöt ja monikulttuurisuus kirjallisuudessa*. Toim. Eila Rantonen. Tampere: Tampere University Press, 40–68.
- Launis, Kati (2005), *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Helsinki: SKS.
- Lebedeva, Jekaterina . S. ja Lupatševa, Tatjana A. (2019), Sravnitelnyi analiz lingvostilističeskikh osobennosti tvortšesva pisatelei-translingvov. – *Polylinguality and Transcultural Practices/Polilingvalnost i transkulturnyje praktiki* 16:3, 347–57, DOI 10.22363/2618-897X-2019-16-3-347-357.
- Leiderman, Naum L. (2015), Russkojazyčšnaja literatura – perekrjostok kultur. – *Filologičeski klass* 3, 19–24, <http://elar.uspu.ru/handle/uspu/2466> (Tarkistettu 21.2. 2020).
- Lindén, Zinaida (2007a), *Takakirves-Tokyo. Brevroman*. Helsinki: Söderströms.
- Lindén, Zinaida (2007b), *Kirjeitä Japanista*. Käsikirjoituksesta suom. Jaana Nikula. Helsinki: Gummerus.
- Lindén Zinaida (2010), Att leva och skriva globalt i Svenskfinland. – *LiteraruS – Literaturnoje slovo* 6/2010, http://www.literarus.org/arkiv/swe2010/swe6d_2010.php (Tarkistettu 20.2.2020).
- Lindén, Zinaida (2014a), Po obe storony. *Novyi mir*; 7, https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2014/7/po-obe-storony.html (Tarkistettu 21.2. 2020).
- Lindén, Zinaida (2014b), venäjänkielinen sähköpostihaastattelu tekijän kanssa, 22.5. 2014.
- Lindén, Zinaida (2015), Kurs razgovornogo jazyka. *Zinziver* 8, <https://magazines.gorky.media/zin/2015/8/rasskazy-438.html> (Tarkistettu 21.2.2020).
- Lindén, Zinaida (2016a), *Valenciana. Noveller*. Helsinki: Schildts & Söderströms.
- Lindén, Zinaida (2016b), *Rakkaus kolmeen appelsiiniin*. Suom. Jaana Nikula. Helsinki: Into.
- Lindén, Zinaida (2020), An Author's View: To Be a Bridge Between Cultures. – *The Aesthetics and Politics of Linguistic Borders. Multilingualism in Northern European Literature*. Eds. Heidi Grönstrand, Markus Huss and Ralf Kauranen. New York: Routledge, 130–138.
- Nissilä, Hanna-Leena (2016), ”Sanassa maahanmuuttaja on vähän kitkerä jälkimaku”. *Kirjallisen elämän yllirajaistuminen 2000-luvun alun Suomessa*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Nordin, Irene Gilsenan, Julie Hansen & Carmen Zamorano Llena (eds.) (2013), *Transcultural Identities in Contemporary Literature*. Amsterdam: Brill Academic Publishers.

- Parente-Čapková, Viola (2017), Naisten kirjoittaman kirjallisuuden yllirajainen vastaanotto. Kohti kirjallisten toimijuuksien historiaa. – *Kirjallisuudentutkijoiden aikakauslehti Avain* 4/2017, 36–49.
- Seyhan, Azade (2001), *Writing Outside the Nation*. Translation/Transnation. Princeton, NJ.: Princeton University Press.
- Sorvari, Marja (2016), “On Both Sides”: Translingualism, Translation, and Border-Crossing in Zinaida Lindén’s *Takakirves-Tokyo*. – *Scando-Slavica* 62:2, 141–159, DOI: 10.1080/00806765.2016.1257766.
- Sorvari, Marja (2018a), Altering language, transforming literature: Translingualism and literary self-translation in Zinaida Lindén’s fiction. – *Translation Studies* 11:2, 158–171, DOI: 10.1080/14781700.2017.1399820.
- Sorvari, Marja (2018b), Native, foreign, translated? ‘Russian’ Migrant Literature between Finland and Russia. – *Migrants and Literature in Finland and Sweden*. Eds. Satu Gröndahl & Eila Rantonen. Helsinki: Finnish Literature Society. <https://oa.finlit.fi/site/books/10.21435/sflit.11/> (Open access).
- Steinitz, Tamar (2013), *Translingual Identities. Language and the Self in Stephan Heym and Jakob Lind*. New York: Camden House.
- Wanner, Adrian (2011), *Out of Russia: Fictions of a New Translingual Diaspora*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Wanner, Adrian (2013), *Lolita* and *Kofemolka*: Vladimir Nabokov’s and Michael Idov’s Self-Translations from English into Russian. – *Slavic and East European Journal* 57:3, 450–464
- Wanner, Adrian (2018), The poetics of displacement: Self-translation among contemporary Russian-American poets. – *Translation Studies* 11:2, 122–138, DOI: 10.1080/14781700.2017.1336641.
- Wanner, Adrian (2019), A Forgotten Translingual Pioneer: Elizaveta Kul’man and Her Self-translated Poetry. – *Polylinguality and Transcultural Practices/ Polilingvalnost i transkulturnyje praktiki* 16:4, 562–574, DOI 10.22363/2618-897X-2019-16-4-562-579
- Wilson, Rita (2011), Cultural Mediation through Translingual Narrative. – *Target* 23:2, 235–250.
- Yildiz, Yasemin (2012), *Beyond the Mother Tongue: The Postmonolingual Condition*. *Modern Language Initiative*. New York: Fordham University Press.

Repressiot Venäjän historiapolitiikassa 2008–2018

Artikkeli käsittelee Venäjällä vuosina 2008–2018 tehtyä poliittisten repressioiden historiapolitiikkaa. Tarkoitus on tarkastella sitä, miten Venäjän valtio on presidentillisissä kannanotoissaan käyttänyt repressioiden muistoa poliittisiin ja yhteiskunnallisiin tarkoituksiin, ja sitä, miten valtiojohtoinen historiapolitiittinen toiminta on heijastunut kansalaisjärjestö Memorialin ja Venäjän ortodoksisen kirkon poliittisten repressioiden historiapolitiikkoihin. Tutkimuksen aineisto koostuu Venäjän presidenttien tekemistä historiapolitiittisista kannanotoista ja poliittisten repressioiden historiapolitiikkaa käsittelevistä, verkossa julkaistuista uutisteksteistä. Repressiohistorian aktiivisen hyödyntämisen avulla pyritään edistämään presidentinhallinnolle tärkeitä arvoja. Tällaisia ovat esimerkiksi vahva valtio, kansallinen yhtenäisyys ja nykyisen hallinnon legitimitetin tukeminen. Huomionarvoista on, että valtiolla näyttäisi olevan voimistuva pyrkimys rajoittaa ja kontrolloida itsestään riippumatonta repressioiden historiapolitiikkaa. Tämä näyttäisi liittyvän kiinteästi samanaikaiseen yhteiskunnan autoritaaristumiskehitykseen.

Lotta Ruotsalainen

Historia on Venäjällä merkittävä poliittisen ja sosiaalisen vallankäytön väline. Tämä on korostunut entisestään 2010-luvun aikana, kun Venäjän poliittinen ilmapiiri on kiristynyt ja hallinto ja päätöksenteko ovat muuttuneet aiempaa autoritaarisempaan suuntaan. Tähän liittyvät olennaisesti samanaikainen poliittisen pluralismin vähentyminen, valtion autoritaarisuuden vahvistuminen ja kansalaisyhteiskunnan toiminnan ja julkisen keskustelun edellytyksien heikkeneminen. Kun näkemys tulevaisuudesta on muuttunut epämääräiseksi, on venäläinen yhteiskunta alkanut kääntyä enenevässä määrin sisäänpäin ja suuntautua

tulevaisuuden sijaan menneisyyteen ja sen tarkasteluun. Esimerkiksi kansalaisjärjestö *Volnoje istoričeskoje obščestvo* on esittänyt historian roolin laajentuneen Venäjällä silkasta yhteiskunnan lujittamisen välineestä suoranaiseksi poliittiseksi ja aatteelliseksi ideologian korvikkeeksi, jonka tarkoitus olisi korvata avoin ajankohtaiskeskustelu nykyisyydestä ja tulevaisuudesta (*Volnoje istoričeskoje obščestvo* 2017, 3–4). Erityisen mielenkiintoista on kuitenkin se, miten historian vaietumpia ilmiöitä ja suoranaisia kipupisteitä on käsitelty ja käsitellään osana venäläistä yhteiskuntaa. Eräs näistä menneisyyden kipupisteistä ovat Neuvostoliiton aikaiset poliittiset repressiot.

Tässä artikkelissa tarkastelen laadullisen sisällönanalyysin avulla Venäjällä vuosina 2008–2018 tehtyä Neuvostoliiton poliittisten repressioiden valtiollista historiapolitiikkaa eli sitä, miten repressioiden muistoa on käytetty ja käytetään poliittisiin ja yhteiskunnallisiin tarkoituksiin. Tarkastelen Dmitri Medvedevin ja Vladimir Putinin presidenttikausillaan (2008–2012 ja 2012–2018) aiheesta tekemiä historiapolitiittisia kannanottoja, ja valtiojohtoisen historiapolitiittisen toiminnan heijastumista kansalaisjärjestö Memorialin ja Venäjän ortodoksisen kirkon poliittisista repressioista tuottamiin historiapolitiikkoihin.

Artikkelissa käytetään poliittisten repressioiden käsitettä kuvaamaan kaikkea Neuvostoliiton yhteiskuntajärjestelmään sisältynyttä poliittista väkivaltaa. Arkikielessä tästä väkivallasta on käytetty usein nimitystä ”Gulag”, mutta se ei ota riittävän kattavasti huomioon Neuvostoliitossa esiintyneen poliittisen väkivallan moninaisuutta ja ajallista laajuutta. Esimerkiksi Michael Jakobson kuvasi nimityksen ”GULAG” tarkoittaneen ainoastaan lyhennettä leiriasianpäähallinto -nimiselle hallintoelimelle, josta tuli oma kokonaisuutensa vasta vuonna 1930 ja joka alkoi pian omalta osaltaan hallinnoida ojennus- ja työleirejä (Jakobson 2015, 119).

Alueellisesti rajaan artikkelini käsittelemään poliittisten repressioiden historiapolitiikkaa vain nykyisen Venäjän federaation alueella. Tällainen raja on erityisen kiinnostava siksi, että Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisen Venäjän historiapolitiikan lähtökohdat erosivat suhteessa muista neuvostotasavalloista, etenkin mitä tuli syyllisyysskysymyksen käsittelyyn. Repressioita analysoitaessa tulee huomioida, että kyse on ennen kaikkea valtion sisäisen väkivallan perinnön käsittelystä. Tämä tekee niiden muiston käsittelystä erilaista kuin monen muun traumaattisen historian ajanjakson julkisesta käsittelystä. Vankileirijärjestelmän toiminta perustui valtion kansalasiinsa ja kansalaisten toisiinsa kohdistamalle sisäiselle väkivallalle. Tämän vuoksi sitä voi pitää silloisen yhteiskuntajärjestelmän sisäänrakennettuna osana (ks. esim. Anstett 2011, Ulturgaševa 2015, 15–17; Volk 2009, 56–57).

Ajallisesti tarkastelu keskittyy vuosiin 2008–2018. Kyseinen ajanjakso osoittautuu tärkeäksi myöhemmän poliittisista repressioista käydyin keskustelun ja sen kehityksen kannalta: siihen ovat tähän mennessä sisältyneet toisaalta Venäjän valtion oman poliittisten repressioiden historiapolitiikan käynnistyminen vuoden 2015 valtiollisen säädöksen nro. 1561 myötä, toisaalta samanaikaiset Memorialin ja ortodoksisen kirkon historiapolitiikkoihin kohdistuvat rajoitus- ja kontrollointiyritykset (Ks. Pravitelstvo Rossijskoi federatsii 2015, Vedomosti 2015, Koržova & Muhametšina 2018). Jälkimmäisten taustalla näytävät lähes poikkeuksetta olleen joko Venäjän valtion edustajat tai muut sille lojaalit tahot. On huomioitava, että etenkin Venäjän nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa on valtiojohtoisella, vasta kehittyvällä historiapolitiikalla laajimmat mahdollisuudet ja parhaat edellytykset luoda haluamansalaista poliittisten repressioiden historiapolitiikkaa, ja sitä myötä laajimmat mahdollisuudet vaikuttaa yhteiskunnan historiakäsitysten muotoutumiseen.¹ Nähtäväksi jää, missä määrin poliittisista repressioista tulee valtion uusi historiapolitiittisen vallankäytön väline (samaa tapaan kuin esimerkiksi ”suuresta isänmaallisesta sodasta”, ks. Wood 2011).

Historiapoliitiikan ja historiakulttuurin käsitteistä

Valtiotieteen tohtori Pilvi Torstin mukaan historiapolitiikalla tarkoitetaan sellaista tietoisesti tapahtuvaa historian poliittista käyttöä ja tulkintaa, jonka avulla pyritään saavuttamaan tiettyjä poliittisia ja yhteiskunnallisia tavoitteita. Käsite on saksalaisperäinen: esimerkiksi filosofi Jürgen Habermas puhui historiapolitiikasta 1980-luvun jälkipuoliskolla kritisoidessaan niitä konservatiiveina pitämiään saksalaisia historioitsijoita, jotka hänen mukaansa käyttivät hyväkseen ammatillista asemaansa tulkitakseen Saksan historiaa aikalaispolitiikalle suotuisalla tavalla. (Torsti 2008a, 62.) Esimerkkejä historiapolitiikan eri muodoista ovat koulujen historianopetus, juridisten toimijoiden päätökset, yhteiskunnallisten tahojen puheet ja kommentit sekä julkinen historiakulttuuri (ibid, 62–65). Julkisella historiakulttuurilla tarkoitetaan julkisessa tilassa tapahtuvaa historian poliittista käyttöä. Esimerkkejä tästä ovat erilaiset muistomerkit, katujen nimet, museot ja muistopäivät. Myös tämän kaltaisten historiakulttuurien muotojen puuttuminen, poistaminen, poistaminen ja kieltäminen ovat historian poliittista käyttöä (ibid, 63.) Historiapoliitiikan taustalla voi erottaa sisäpoliittisia, ulkopoliittisia ja yleisesti hyväksytyihin perusarvoihin liittyviä motiiveja (ibid, 66).

Julkisen historiakulttuurin kaltaisella aineellisella, julkisessa tilassa konkreettisesti näkyvällä historiapolitiikalla on suuri vaikutus kansalaisten menneisyyskäsityksiin. Sen voi katsoa vaikuttavan montaa muuta historiapolitiikan muotoa todennäköisemmin myös niihin kansalaisiin, jotka eivät ehkä muuten arkielämässään olisi niin kiinnostuneita menneisyydestä. Torsti asettaakin toistensa vastakohtiksi perinteisen, valikoidun joukon tuottaman akateemisen historian tutkimuksen ja historiakulttuurin, joista jälkimmäinen käsittää hänen mukaansa kaikki yhteiskunnassa elävät ihmiset ja heidän arkipäiväiset kytköksensä menneisyyteen (Torsti 2003, 47.) Myös historioitsijat Jorma Kalela ja Hannu Salmi ovat korostaneet ammattihistorioitsijoiden kannanottojen muodostavan suhteellisen pienen osan yhteiskunnassa käytävästä menneisyyskeskustelusta. Kalela on kritisoinut ammattikuntaansa ajattelusta, jonka mukaan ihmisten menneisyyskäsityksiin vaikuttaisivat ennen kaikkea vain historiasta tehdyt tutkimukset (Kalela 2000, 11–12; Salmi 2001, 134.) Koska tutkijat yleisesti sulkevat akateemisen historian tutkimuksen historiakulttuurin tutkimuksen ulkopuolelle (Salmi 2001, 135–137), tehdään niin tässäkin artikkelissa. Esimerkkejä julkisen historiakulttuurin vaikutusvallasta ovat 1990-luvun taitteen Moskovassa käyty keskustelu Feliks Dzeržinskin patsaasta kaupungin keskustan Lubjanka-aukiolla (Etkind 2004, 48) ja Viron vuoden 2007 patsaskiista (Torsti 2008b).

Historiapoliitiikan käsitteen määrittely on toisinaan ongelmallista, sillä siihen yhdistetään usein monia muitakin käsitteitä, joita saatetaan käyttää ristiin ja toistensa synonyymeina. Tällainen on esimerkiksi menneisyydenhallinnan käsite. Professori Seppo Hentilän (2005) mukaan menneisyydenhallinnalla (*Vergangenheitsbewältigung*) tarkoitetaan kykyä käsitellä kansakunnan menneisyyden kipeitä ja kiistanalaisia vaihteita niin, että historiankuva eheytyy. Tämä eroaa selkeästi historiapolitiikasta, jota toteutettaessa taustalla on menneisyydenhallinnan monipuolisuuteen ja avoimuuteen pyrkimisen sijaan aina tietynlainen tarkoitushakuisuus. Esimerkiksi Olga Malinova on esittänyt menneisyyden käytön olevan vain yksi poliittisen aktiivisuuden tapa: hänen mukaansa merkitysten antaminen menneisyydelle ei ole ”oikean” politiikan vastinkappale vaan pikemminkin politiikan teon alalaji (Malinova 2018, 87).

Venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurihistorian professori Aleksander Etkindin mukaan kokemukset repressioista ovat näkyneet venäläisessä yhteiskunnassa konkreettisten ja mahditontisten muistomerkkien ja muistojuhlien sijaan pikemminkin epäsuorasti, esimerkiksi

kirjallisuudessa tai julkisuudessa historiasta käydyissä keskusteluissa. Etkindin mukaan venäläinen yhteiskunta, kulttuuri ja poliittinen elämä ovat luonteiltaan hyvin historiakeskeisiä, mutta neuvostoajan poliittisia repressioita ei ole ikinä käyty läpi sellaisella tavalla, jota tosiasiallinen menneisyydenhallinta vaatisi. Hän pitää syynä yhteiskunnan poliittisen jatkuvuuden ja sosiaalisen konsensuksen puutetta, ja nykyisen yhteiskunnan historiakeskeisyyttä oireena 1990-luvulla keskeneräiseksi jääneestä menneisyyden käsittelystä (Etkind 2004, 42–44, 55.)

Aineisto ja menetelmä

Aineistoa tarkastellaan laadullisen sisällönanalyysin keinoin. Aineistoa erittelemällä ja siitä eroja ja yhtäläisyyksiä etsimällä pyrin muodostamaan kuvauksen valtiollisesta poliittisten repressioiden historiapolitiikasta. Aineisto koostuu ensisijaisesti Venäjän kahden presidentin, Dmitri Medvedevin ja Vladimir Putinin niistä historiapolitiisesti merkittävistä puheenvuoroista, jotka koskevat poliittisten repressioiden muistamista. Keskityn Vladimir Putinin kolmannella presidenttikaudellaan 30. lokakuuta 2017 pitämiin puheenvuoroihin (Putin 2017a; Putin 2017b) ja hänen joulukuussa 2018 pitämäänsä Aleksandr Solženitsyn -juhlavuoden puheeseen (Putin 2018), ja vertaan niitä Dmitri Medvedevin kahteen vuonna 2009 tekemään historiapolitiiseen kannanottoon (Medvedev 2009a; Medvedev 2009b). Kannanotot on julkaistu venäjäksi ja englanniksi Venäjän presidentin virallisilla kremlin.ru-verkkosivuilla. Puheenvuoroja analysoidessa on tärkeää ottaa huomioon niiden konteksti: Medvedevin ja Putinin repressioita koskevat kannanotot ovat jo sellaisinaan erittäin merkityksellisiä, sillä venäläisessä poliittisessä järjestelmässä presidentti on merkittävä vallankäyttäjä. Tämän vuoksi puheilla voidaan katsoa lähtökohtaisesti olevan muutakin kuin symbolista painoarvoa. Lisäksi on huomioitava, etteivät presidentit vastaa yksin puheistaan. Muiden huippupoliitikkojen lailla myös heidän puheidensa muotoiluun on todennäköisesti osallistunut laaja asiantuntijoiden kokoonpano.

Aikajärjestyksessä ensimmäinen tarkastelemani kannanotto on Dmitri Medvedevin syyskuussa 2009 julkaisema artikkeli ”Eteenpäin, Venäjä” (Medvedev 2009a), joka käsitteli hänen uuden talouspainotteisen modernisaatio-ohjelmansa linjavetoja. Medvedev käsitteli artikkelin herättämää yhteiskunnallista keskustelua vielä myöhemmin saman vuoden marraskuussa Yhtenäisen Venäjän puoluekokouksessa ja joulukuussa pitämässään televisiopuheessa. Viimeistään puheen televisiointi mahdollisti artikkelin viestin leviämisen laajemmin kansalaisten tietoisuuteen, ja lisäsi näin ollen sen historiapolitiista merkityksellisyyttä. Toinen Medvedeviltä tarkastelemani kannanotto on hänen poliittisten repressioiden muistopäivänä 30.10.2009 blogissaan pitämänsä videopuhe, joka käsitteli Neuvostoliiton aikaisten poliittisten repressioiden muistamista ja kansakunnan historiatietoisuuden merkityksellisyyttä (Medvedev 2009b). Puhetta ei televisioitu, mutta kannanotto oli jo itsessään poikkeuksellinen ja siksi merkittävä. Esimerkiksi professori Nanci Adler korosti aiemman presidentti Putinin antaneen repressioiden uhreille virallisen tunnustuksensa ainoastaan vuonna 2007 (Adler 2012, 330).

Lisäksi tarkastelen lyhyesti hallituksen vuonna 2015 antamaa säädöstä nro. 1561, joka käsittelee poliittisen sorron uhrien muiston säilyttämiseksi toteutettavia poliittisia linjauksia (Pravitelstvo Rossijskoi federatsii 2015). Tämä on mielestäni perusteltua, sillä Putinin vuoden 2017 poliittisia repressioita koskevat historiapolitiiset kannanotot liittyvät ensisijaisesti tämän säädöksen toimeenpanoon. Vuoden 2017 poliittisten repressioiden muistopäivänä 30.10. hän puhui historian tapahtumien hyväksymisen tärkeydestä kaksi kertaa, joista ensimmäisen kerran presidentin kansalaisyhteiskunta- ja ihmisoikeusneuvostossa, toisen kerran myöhem-

min samana päivänä ukaasin nro. 487 (Putin 2015a) perusteella luodun Itkumuuri-nimisen muistomerkin avajaisissa (Putin 2017a; Putin 2017b). Tässä yhteydessä viitataan myös Putinin vuonna 2015 ihmisoikeusneuvostossa pitämään puheenvuoroon, jossa hän pohdiskeli kansalaisten ja yleisemminkin venäläisen yhteiskunnan suhtautumista uuteen asetukseen ja menneisyyden tapahtumiin (Putin 2015b).

Aikarajaukseni viimeinen poliittisten repressioiden muistamisen kannalta merkittävä presidentillinen puheenvuoro on Putinin joulukuussa 2018 Aleksandr Solženitsynin satavuotismuistojuhlissa muistomerkin vihkimistilaisuudessa pitämä juhlapuhe, joka käsitteli kirjailijan vaikutusta Venäjän historiaan ja ylipäättään venäläisyyteen (Putin 2018). Puheita analysoitaessa on tärkeää ottaa huomioon niiden konteksti ja kohderyhmä: oletettavasti presidentin ihmisoikeusneuvostossa edistetään asioiden ajamista, ja kannanottojen lähtökohtainen kohderyhmä on rajattu määrä korkean tason poliittisia toimijoita. Poliittisten repressioiden muistopäivän ja Solženitsyn-juhlavuoden puheiden kohderyhmänä ovat oletettavasti kaikki Venäjän kansalaiset, ja niiden tarkoitus on saada kuulijat hiljentymään historian ja sen tapahtumien herättämien ajatusten äärellä.

Presidentillisten kannanottojen lisäksi tarkastelen myös sitä, miten valtiojohtoinen historiapolitiikka on heijastunut kansalaisjärjestö Memorialin ja Venäjän ortodoksisen kirkon poliittisten repressioiden muistamiseen. Toiminnan tarkastelussa hyödynnän venäläisillä ja ulkomaalaisperäisillä uutissivustoilla vuosina 2013–2018 julkaistuja uutisia. Venäläisistä uutissivustoista ja -toimistoista ovat aiheesta kirjoittaneet muun muassa Fontanka, *Vedomosti*, *Kommersant*, Karelia News, Ria Novosti ja TASS. Ulkomaalaisperäisillä uutissivustoilla aiheesta ovat uutisoineet muun muassa Deutsche Welle ja Radio Svoboda. Uutisia lähdeaineistona käytettäessä on luonnollisesti syytä ottaa huomioon uutiskanavan luonne: esimerkiksi TASS ja Ria Novosti ovat valtio-omisteisia uutistoimistoja, joten on oletettavaa että niiden tuottamien uutisten on myös tarvittaessa tuettava poliittisen johdon mielipiteitä. Ottaen huomioon ne ongelmat, joita lehdistönvapauteen yleisesti kohdistuu Venäjällä, on mielestäni hyvä ottaa mukaan tarkasteluun myös ulkomaisia uutistoimijoita, jotka saattavat kertoa samoista asioista painottaen erilaisia näkökulmia ja hyödyntäen erilaisia lähdeaineistoja.

Repressioiden historiapolitiikan vaiheista

Poliittisten repressioiden historiapolitiikan vaiheet ovat heijastelleet Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän poliittisia suhdanteita. Siinä on ollut vuosikymmenten mittaan havaittavissa useita eri kehityssuuntauksia ja painotuksia, jotka kertovat sekä neuvostoliittolaisen että sittemmin venäläisen yhteiskunnan kehitysvaiheista. Koska sitä ovat olleet luomassa useat sellaiset toimijat, joista kullakin on ollut omat motiivinsa ja näkemyksensä repressiohistorian esittämisestä, ei voida katsoa että Venäjällä olisi ylipäättään ollut olemassa yhtä yksiselitteistä, kollektiivista käsitystä siitä, kuinka repressiohistoriaan tulisi suhtautua ja kuinka sitä tulisi julkisesti muistaa ja käsitellä.

Ensimmäisinä poliittisten repressioiden lähihistoriaa alkoivat tuoda esiin dissidentit, jotka 1950-luvulta alkaen haastoivat julkisesti valtion virallisen näkemyksen Stalinin ajan tapahtumista (Horvath 2005, 7). Huomattavaa oli, että dissidentit esittivät repressioiden pääsyynä olleen yhteiskunnan rakenteet, eivätkä selittäneet niiden toteutumista esimerkiksi Stalinin persoonallisuudenpiirteillä. He pyrkivät tuomaan esille sitä, että esimerkiksi vankileirit olivat Stalinin valtakauden päättymisestä huolimatta yhä osa Neuvostoliiton todellisuutta (ibid,

18.) Kuuluisia dissidenttejä ovat olleet muun muassa Andrei Saharov, Vladimir Bukovski ja Ljudmila Aleksejeva.

Venäjän valtion aihetta kohtaan herännyt kiinnostus on ollut merkittävää, sillä julkisuudessa sen suhde repressioihin on ollut suhteellisen välttelevä ja varovainen.² Pinnan alla on kuitenkin kytenyt jo vuosikymmeniä ajatus julkisen historiakulttuurin luomisen tarpeellisuudesta. Esimerkiksi ehdotuksia uhreille omistetun julkisen muistomerkin luomiseksi on ollut esillä sekä kommunistisen puolueen pääsihteereiden Nikita Hruštšovin ja Mihail Gorbatšovin että presidentti Boris Jeltsinin hallintokausilla (1953–1964, 1985–1991, 1991–1999) (Sherlock 2016, 11). Gorbatšov nosti esiin muistomerkin rakentamisen tarpeen uudestaan vuonna 2008, jolloin hänen kannanottonsa sai kansainvälisen lehdistön huomion (Anstett 2011).

Alun perin repressiomenneisyyden aiempaa avoimemman käsittelyn mahdollisti 1980-luvun jälkipuoliskoa määritelleen *glasnost*-periaatteen käyttöönotto. Uudenlainen vapaampi yhteiskunnallinen ilmapiiri mahdollisti sen, että perinteisen kommunistisen puolueen ylläpitämän historiakäsityksen rinnalle julkisuuteen saattoi nousta useita kilpailevia narratiiveja ja näkemyksiä menneisyydestä (Bogumil 2018, 5–7.) Historiapoliittikkaa alkoivat tuolloin tuottaa etenkin neuvostoliittolaisen historiakäsityksen ja sitä myötä neuvostovallan legitimitietin kyseenalaistanut kansalaisjärjestö Memorial, että myös Venäjän ortodoksinen kirkko, joista jälkimmäinen piti repressioita todisteena Venäjän kansakunnan oikeauskoisuudesta ja poikkeuksellisuudesta (ns. uusmarttyyrit, ks. esim. Rousselet 2013, Christensen 2017).³ Sekä Memorial että ortodoksinen kirkko ovat halunneet hyödyntää repressioiden kokemusta Venäjän kansallisen yhtenäisyyden vahvistamiseen: laillisuusperiaatetta, demokratiaa ja ihmisoikeuksia ajavan Memorialin mukaan kipeän historian kollektiivisella työstämisellä olisi ratkaiseva vaikutus sellaisen yhteiskunnallisen muutoksen välineenä, joka kykenisi purkamaan nyky-Venäjän yhteiskuntajärjestelmän autoritääriset rakenteet (Stelms 2007, 112; Bogumil, Moran & Harrowell 2015, 6–7). Järjestön asema on heikentynyt 2010-luvun aikana, sillä viranomaiset ovat pyrkineet rajoittamaan sen toimintaa monin eri tavoin.

Ortodoksinen kirkon mukaan repressioiden jälkeisen Venäjän kansallinen yhtenäisyys vahvistuu kristillisen anteeksiannon ja unoituksen kautta (Rousselet 2013, 49). Kirkon asema sekä repressioiden historiapolitiikan tekijänä että ylipäänsä yhteiskunnallisena vaikuttajana on kasvanut viime vuosien aikana. Osasyynä tähän lienevät kirkon ja valtion väliset tiiviit suhteet: anteeksiannon ja kansallisen yhtenäisyyden korostaminen vie pois huomiota Putinin hallinnolle kiusallisesta syyllisyyskysymyksestä. Huomionarvoista on myös, ettei ortodoksinen kirkko pidä repressioita yksinomaan neuvostovenäläisenä ilmiönä, vaan osana 1900-luvun laajempaa, ensisijaisesti venäläisiin ja muihin neuvostotasavaltojen ortodokseihin kohdistunutta vainojen sarjaa (Rousselet 2013, 50). Kiinnostava jatkotutkimuksen paikka olisi selvittää, kuinka paljon valtio suoraan ja tosiasiallisesti tukee kirkon tapaa käsitellä repressiohistoriaa, ja missä määrin kyse on vain yleisemmin Putinin 3. kauden hallinnolle tärkeiden uskonservatiivisten ja nationalististen arvojen edistämisestä (Aitamurto 2019, 47–48, 59). Vaikka tutkimuskirjallisuudessa korostetaan usein edellä mainittujen historiapolitiittisten toimijoiden eroavaisuuksia, ovat ne kuitenkin tehneet usein keskinäistä yhteistyötä, jolloin etusijalla on ollut yhtenäinen tavoite muistaa ja kunnioittaa repressioiden uhreja (esimerkiksi yhteisten muistopäivien järjestäminen).

Ymmärtääkseen hallinnon historiapolitiikkaa ja sen päämääriä on ymmärrettävä myös hallinnon mentaliteettia. Vladimir Gelmanin mukaan Venäjän nykyjohtajien sukupolven mielenmaisemaa leimaa usein unelma ”hyvästä Neuvostoliitosta”, eli valtiojärjestelmästä josta puuttuvat Neuvostoliiton ideologinen ehdottomuus ja taloudelliset ongelmat (Gelman

2017, 41). 2000-luvun yhteiskunnallinen kehitys oli tarjonnut unelmalle hyvät puitteet: tuolloinen talouskasvu ja yleinen elintason nousu takasivat Kremlille kansalaisten silmissä sen poliittisen legitimitetin (Sherlock 2015, 13). Poliittisten repressioiden historian uudenlainen julkinen käsittely ja ylipäätään Putinin hallinnon lisääntynyt historian käyttö kertoo siitä, että hallinto joutuu kamppailemaan aiempaa enemmän yhteiskunnallisen vakauden ja oman valta-asemansa säilyttämiseksi. 2000-luvulta periytynyt pitkäaikainen kehitystrendi on pyrkinyt esittämään neuvostomenneisyyden yksiselitteisen positiivisessa valossa. Viime vuosina keskustelua on herättänyt etenkin Josif Stalinin rehabilitointi ja kasvanut kansanosuus (Levada 2016; Levada 2018).

Medvedevin historiapolitiittiset kannanotot

Ensi alkuun valtion historiapolitiittinen aktivoituminen näkyi poliittiset repressiot tuomitsevien julkisten kannanottojen yleistymisessä. Syyskuussa 2009 Dmitri Medvedev tuomitsi *Eteenpäin, Venäjä* –artikkelissaan Neuvostoliiton modernisaation nimissä toteuttamat repressiot. Artikkelissa historia edusti Medvedeville ennen kaikkea mahdollisuutta suunnanmuutokseen ja menneisyydestä oppimiseen. Medvedev halusi modernisoida Venäjän uudenlaisten arvojen ja keinojen avulla, ja perusteli tätä Venäjän kahden suurimman historiassaan läpikäymän modernisaation epäonnistumisilla. Hänen mukaansa Pietari Suuren 1700-luvun alun modernisaation ja myöhemmän Neuvostoliiton modernisaation lopputulemiksi koituivat viime kädessä vain tuho, nöyryytys ja ”miljoonien maanmiestemme kuolemat” (Medvedev 2009a.) Tuomitessaan neuvostorepressiot voi Medvedevin mielestäni nähdä samalla tuominneen ne venäläiselle yhteiskunnalle tyypilliset vallankäytön tavat, joihin hän toivoi muutosta, vaikkei tätä suoraan sanonutkaan. Valtiojohtoisen, pakkokeinoin toteutettavan modernisaation sijaan hän halusi kehittää Venäjästä vahvan, vapaan ja vauraan sellaisella demokraattisella tavalla, jossa valtion etua ei asetettaisi yhteiskunnan ja yksilön edun edelle (Medvedev 2009a.)

Thomas Sherlockin mukaan artikkelin tarkoitus oli edistää Medvedevin länsimaistunutta käsitystä moderniuudesta ja modernisaatiosta (Sherlock 2016, 5). Mielestäni sitä voi historia-politiikan näkökulmasta pitää ennen kaikkea sisäpolitiittisesti motivoituneena puheenvuorona, jonka avulla Medvedev pyrkii tekemään eroa edeltäjänsä Putiniin. Toki Medvedevin linjauksia voi pitää myös historiallisena jatkumona niille Neuvostoliiton johtajanvaihdoksille, joissa uusi johtaja pyrki erottautumaan edeltäjästään kehittämällä omia, yleensä mahdollisimman paljon vanhasta radikaalisti erottuvia näkemyksiään.

Poliittisten repressioiden muistopäivänä 30.10.2009 Medvedev käsitteli suuremmin repressioiden muistoa ja kansakunnan historiatietoisuuden merkityksellisyyttä. Hän korosti ensisijaisesti olevansa vakuuttunut siitä, että ”kansallisten tragedioiden muisto on yhtä pyhä kuin voittojen muisto”. Puhe oli arvoiltaan humaani ja aavistuksen paatoksellinenkin, sillä Medvedev kuvaili repressioiden uhrien kokemuksia tunteita herättävästi ja ilmoitti uskovansa, ettei mikään kansallinen edistys, menestys tai kunnianhimoinen päämäärä voi kehittyä ihmisen kärsimyksen ja menetyksen rinnalla. Hän tuomitsi jyrkästi kaikki ne tahot, joiden mukaan jokin ”korkeampi kansallinen tavoite” oikeutti repressiot ja niistä johtuneet lukemattomat inhimilliset menetykset. Medvedev myös tuomitsi suoraan yritykset ”antaa minkäänlaista oikeutusta niille, jotka tuhosivat kansaamme” (Medvedev 2009b.)

Medvedevin puheessaan kritisoima tapa oikeuttaa repressioita saa tukea tutkimuskirjallisuudesta. Jekaterina Klimenkon mukaan Venäjällä on 2000-luvulla yleistynyt historia-politiittinen trendi, jossa repressiot pyritään rationalisoimaan esittämällä ne historiallisesti

välttämättömänä, ellei jopa väistämättömänä tapahtumasarjana, jota Neuvostoliitto tarvitsi taloudelliseen modernisaatioonsa ja teollistumiseensa. Tähän liittyy muun muassa tapa esittää Stalin ensisijaisesti ”tehokkaana johtajana” (Klimenko 2018, 143.)⁴ Sherlockin mukaan Medvedev oli myös aiemmin samana syksynä tuominut ne hiljattain uudistetut venäläiset oppikirjat, joissa stalinismia oli käsitelty repressioita rationalisoivasta näkökulmasta (Sherlock 2016, 5). Mielestäni repressioita rationalisoiva puhetapa ja sen herättämä yhteiskunnallinen keskustelu kertoo siitä, että menneisyydenhallinta on Venäjällä yhä keskeneräinen ja vaikea aihe, ja että kyseisillä historian tapahtumilla on yhä välinearvoa Venäjän nykyisessä historiapolitiikassa.

Medvedev korosti etenkin nuoremman sukupolven roolin tärkeyttä repressioiden muistamisessa. Ilman Venäjän historian ristiriitaisuuden ymmärtämistä on mahdotonta ymmärtää monien nyky-Venäjän ongelmien ja vaikeuksien taustoja. Puheessa oli havaittavissa myös isänmaallinen sävy, jossa hän painotti nuorten ihmisten kansalaishengen tärkeyttä, ja kykyä hyväksyä menneisyys sellaisenaan ”kypsän kansalaiskulttuurin merkinä”. Repressioiden muiston välittämiseksi tuleville sukupolville, tulisi paitsi jatkaa muiston vaalimista, myös joukkohautojen etsimistä, uhrien henkilöllisyyden tunnistamista ja mahdollista rehabilitointia (Medvedev 2009b.)

Samoihin aikoihin myös silloinen pääministeri Putin tuomitsi Stalinin ”massarikokset”, ja painotti pakkovalan käytön olevan paitsi moraalisesti väärin, myös ylittämätön este talouden aidolle kehitykselle (Sherlock 2016, 6). Edellä mainitut kannanotot olivat merkittäviä, kun huomioidaan se myönteinen sävy, jolla Stalinista ja ylipäänsä Neuvostoliitosta on venäläisessä julkisuudessa puhuttu. Toisaalta aiemmin mainittu koulujen historianopetuksesta käyty keskustelu sai osakseen uusia sävyjä syksyllä 2010, kun yläkoulujen opetussuunnitelman pakolliseen lukulistaan sisällytettiin lyhennetty versio Aleksandr Solženitsynin teoksesta *Vankileirien saaristo*. Pääministeri Putin piti tapahtumaa merkittävänä virstanpylväänä ja korosti teoksen merkittävyyttä Venäjälle (RIA Novosti 2010.) Koska koulujen historianopetus on aina jossain määrin politisoitunutta (Torsti 2009a, 62), voinee elettä pitää vähintäänkin symbolisesti merkittävänä.

Säädös 1561

Paras esimerkki uudenlaisesta valtiojohtoisesta historiapolitiikasta on hallituksen 2015 antama valtioneuvoston säädös nro. 1561, joka käsittelee tulevaisuuden toimenpiteitä ja linjauksia poliittisen sarron uhrien muiston säilyttämiseksi (Pravitelstvo Rossijskoi federatsii 2015). Sitä voi pitää Venäjän valtion virallisen poliittisten repressioiden historiapolitiikan tosiasiallisena avauksena. Säädöksen luomisen mahdollisti Medvedevin vuoden 2010 lopulla tekemä nimitys, kun hän nimitti tunnetun venäläisen liberaali-ajattelija Mihail Fedotovin johtamaan Venäjän presidentin kansalaisyhteiskunta- ja ihmisoikeusneuvostoa. Muun muassa Memorial ja monet muut liberaalia kansalaisyhteiskuntaa edustavat tahot saivat olla mukana osallistumassa ohjelman laatimiseen esimerkiksi historiallisen perspektiivin tarjoajina (Rousselet 2013, 49; Sherlock 2016, 6, 10.)

Lopullisessa muodossaan 2015 hyväksytyyn ohjelman tärkeimmäksi tavoitteeksi nimettiin sellaisen yhtenäisen politiikan kehittäminen, joka kaikista tuloksellisimmin palvelisi poliittisten repressioiden uhrien muiston säilyttämistä. Tämä toteutuisi muun muassa luomalla laaja ja kestävä historiakulttuurin verkosto, parantamalla repressioita koskevan tiedon saatavuutta ja saavutettavuutta (esim. sähköisten tietokantojen luominen, arkistoihin pääsyn helpottaminen),

ja edistämällä koulutusta ja tutkimusta (Pravitelstvo Rossijskoi federatsii 2015, 5–6.) Tähän asti tavoitteista on toteutunut muun muassa Memorialin sähköisen tietokannan laajentuminen loppuvuodesta 2017 (Prava tseloveka v Rossii 2017).

Repressiohistorian avointa käsittelyä pidettiin edellytyksenä ohjelmassa nimettyjen laajempien yhteiskunnallisten tavoitteiden toteutumiseksi. Näitä olivat muun muassa kestävän modernisaation toteuttaminen ja Venäjän kansainvälisen arvovallan lisääminen. Venäläiselle valtiojohtoiselle historiapolitiikalle tyypilliseen tapaan tavoitteiden saavuttamisessa korostettiin isänmaallisuuden ja kansallisen yhtenäisyyden tärkeyttä (Pravitelstvo Rossijskoi federatsii 2015, 1–2.) Näiden hyveiden avulla olisi mahdollista palauttaa sekä Venäjän kansallinen itsekunnioitus, että myös ylpeys kansallisen historian hyvistä ja myönteisistä puolista (Kalih 2011, 5–8).

Vaikka ohjelma näyttäisikin kannustavan historian aiempaa avoimempaan käsittelyyn ja korostavan tätä kautta saavutettavan kansallisen yhtenäisyyden ja uudenlaisen yhteiskunnallisen kehityksen merkitystä, jättää se kuitenkin kiinnostavasti huomiotta kysymyksen syyllisyydestä ja syyllisten tuomitsemisesta (Klimenko 2018, 144). Syyllisyysskysymystä ei ole kyetty käsittelemään venäläisessä julkisuudessa avoimesti ja kattavasti tähänkään päivään mennessä, ja se näyttäisi olevan edelleen aiheena liian kiistanalainen ja arkaluontoinen tullaakseen sisällytetyksi sinänsä edistykelliseen poliittiseen ohjelmaan. Tarkasteltaessa Venäjän yhteiskunnallista tilannetta näin useampi vuosi ohjelman hyväksymisen jälkeen ei näkyvissä liene kuvattu laista yhteiskunnallista modernisaatiota. Syynä lienee se, että tällainen modernisaatio vaarantaisi Putinin hallinnon legitimitettiin. Hallinnon pyrkimys legitimitettiin säilyttämiseen on ollut nähtävissä Kremlin 2011–2012 vuodenvaihteen aikaisista mielenosoituksista käynnistyneessä, tiukentuneessa hallintatavassa, jota Vladimir Gelman on nimittänyt pelon politiikaksi (Gelman 2017, 37). Sherlockin mukaan ohjelmaan onkin syytä suhtautua ennen kaikkea sellaisena valtion historiapolitiikan välineenä, joka pyrkii vahvistamaan hallinnon legitimitettiin etenkin korkeasti koulutettujen kansalaisten silmissä. Hänen mukaansa tämän tärkeys on korostunut Venäjän heikentyneen talouskehityksen myötä: autoritaariset valtarakenteet eivät ole enää 2000-luvun tapaan kyenneet oikeuttamaan hallintoaan talouskasvulla ja kansalaisten parantuneella elintasolla (Sherlock 2016, 3.) Myös Gelman painottaa Venäjän heikentyneen taloustilanteen osuutta eräänä pelon politiikan juurisista (Gelman 2017, 37).

Putin ja repressiohistoria

Ohjelma poliittisten repressioiden uhrien muiston säilyttämisestä ei ole kuitenkaan pelkkä mielikuvien herättämiseen tarkoitettu silmänkääntötempu, sillä jo ennen sen virallista hyväksymistä vuonna 2014 oli alettu keskustella uudenlaisen historiakulttuurin luomisesta Moskovaan ja sen lähialueille.⁵ Ortodoksisen kirkon, kansalaisjärjestöjen ja valtion edustajien keskustelujen merkittävin lopputulema oli päätös Moskovaan pystytettävästä repressioiden uhreille omistetusta muistomerkestä (Sherlock 2016, 11.) Muistomerkin luomisprosessissa valtion rooli oli ensisijaisesti koordinoida eri virastojen, kansalaisjärjestöjen ja ortodoksisen kirkon välistä keskustelua ja yhteistyötä. Valtiolla oli olennainen rooli myös muistomerkin rahoittamisessa (suurin osa rakennuskuluista rahoitettiin Moskovan kaupunginhallinnon budjetista). Lisäksi presidentti Putin oli antanut muistomerkin rakennuttamisesta virallisen ukaasin (Putin 2015a).

Muistomerkki esitettiin pystytettäväksi Moskovan keskusta-alueella kiertävän Puutarhakehän ja poliittisen dissidentin ja Nobel-palkitun Andrei Saharovin mukaan nimetyn Saharov-prospektin yhtymäkohtaan. Syyskuussa 2015 muistomerkistä järjestetyn suunnittelukilpailun voittajaksi julistettiin Venäjän kansantaiteilijan arvonimen saanut kuvanveistäjä Georgi Franguljan. Sekä julkisten että yksityisten toimijoiden yhteisrahoittaman muistomerkkin nimeksi tuli ”Itkumuuri” (Sherlock 2016, 11.) Kaksi vuotta työstyetty muistomerkki on nimensä mukaisesti useiden metrien levyinen ja korkuinen, kaartuva pronssinen seinämä, joka vaikuttaisi koostuvan kokonaan erilaisista, tunnistamattomista ihmishahmoista. Hahmojen tunnistamattomuus symboloi Franguljanin mukaan uhrien anonymiteettiä, ja muistomerkkin muoto kuolemaa, joka ei eritelty tai valikoinut uhrejaan. Franguljanin mukaan muistomerkkin sijainti tavallisessa risteyksessä korostaa sitä, että vastaavanlaiset repressiot voisivat tapahtua missä vain. Itkumuuri avattiin virallisesti poliittisten repressioiden uhrien muistopäivänä ja suuren terrorin 80-vuotismuistovuonna 30.10.2017 (MacFarquhar 2017.)

Putin piti kyseisenä päivänä kaksi merkittävää puheenvuoroa, joista ensimmäisen ihmisoikeusneuvostonsa tapaamisessa ja toisen Itkumuurin avajaisissa Saharov-prospektilla. Molemmat puheenvuorot korostivat Itkumuurin avaamisajankohdan symbolisuutta kahdella eri tasolla. Ihmisoikeusneuvostossa Putinin puheenvuoron pääpaino oli kokonaisvaltaisemmin neuvostohistoriassa, jolloin hän kiinnitti erityistä huomiota vuonna 2017 vietettyyn vallankumouksen 100-vuotismuistovuoteen (Putin 2017a). Muistomerkillä Putin taas korosti nimenomaan repressioiden ja niiden uhrien muistoksi yli 25 vuotta vietetyn muistopäivän merkityksellisuutta (Putin 2017b). Neuvostossa Putin esitti toivomuksensa Itkumuurin tulevan roolin suhteen: hän toivoi muistomerkkin pystyttämisen viimeinkin päättävän kansan jakaantumisen, jonka katsoi alkaneen jo vuoden 1917 yhteiskunnallisista muutoksista. Itkumuurin tulisi symboloida tämän hajaannuksen päättymisen lisäksi repressioiden uhrien ja tekijöiden molemminpuolista anteeksiantoa ja Venäjän historian hyväksymistä sellaisena kuin se tosiasiallisesti on (Putin 2017a.)

Varsinainen avajaispuhe korosti yhtä lailla Venäjän kansan yhdentymistä ja keskinäisen luottamuksen ja vakauden rakentamisen tärkeyttä, sekä erityisesti sitä, ettei menneisyyden muistaminen tarkoita menneisyyden kostamista. Puhe oli selkeästi suuntautunut tulevaisuuteen, sillä Putin painotti anteeksiannon, sisäisen vakauden ja historiakäsitysten yhtenäisyyden tärkeyttä, jotka takaisivat valtion ja yhteiskunnan vahvuuden ja auttaisivat olennaisesti kansakunnan kollektiivisten tavoitteiden saavuttamisessa. Vaikka hän puheessaan tuomitsikin repressiot oikeuttamattomana tragediana ja korosti muistamisen tärkeyttä etenkin Venäjän tulevaisuutta edustavien nuorten keskuudessa, on kuitenkin huomattava, että hän jätti myös tuolloin huomiotta syyllisyyskysymyksen. Tätä hän perusteli vaaralla repressioiden uusiutumisesta: anteeksiannon lisäksi paras keino estää se, olisi keskittyä koston tai rangaistuksien sijaan yhteiskunnan kehittämiseen ja sisältä päin vahvistamiseen. Tätä tukisi kansallisella tasolla omaksuttava selkeä ja yksiselitteinen repressioita koskeva historiakäsitys (Putin 2017b.)

Putin oli puhunut aiemmin historiallisen keskustelun tärkeyden puolesta, mutta ainakaan tässä yhteydessä ei hänen voinut nähdä kannustaneen kansalaisia avoimeen menneisyyskeskusteluun (kuten 2015 ohjelman perusteella olisi pitänyt). Mielestäni ennen kaikkea syyllisyyskysymyksen vaientaminen kertoi siitä, ettei puheen tarkoituksena ollut menneisyydenhallinnan kaltainen historian kipeiden ja kiistanalaisten vaiheiden avoin ja monipuolinen käsittely ainakaan siinä mielessä kuin Hentilä oli sen esittänyt. Toisaalta puhe pyrki ainakin pintapuolisesti venäläisen historiakuvan eheyttämiseen: siinä pyrittiin tietoisesti epäpoliittisemaan repressiohistoriaan liittyviä merkityksiä ja ottamaan aiheeseen etäisyyttä. Keskeisenä

viestinä oli, ettei nykyhallintoa saisi haastaa, ja että kaikki mahdolliset uudistukset olisi tehtävä tästä näkökulmasta ja maltillisesti. Avajaispuhe kiteytti kenties parhaiten sen, mistä Putinin hallinnon 2010-luvun historiapolitiikassa on kyse: ohjaavana voimana on menneisyyden käytön avulla tapahtuva sisäisen vakauden ja turvallisuuden maksimointi. Tämä kertoo sekä nykyisiä yhteiskuntaoloja että myös tulevaisuutta kohtaan tunnetusta epävarmuudesta.

Itkumuurin rakennuttamista tukenutta Kremlä on kritisoitu avoimesti tekopyhyydestä ja yrityksistä kaunistella nyky-Venäjän poliittista tilannetta, jota yhä usein määrittävät puutteelliset kansalaisoikeudet ja toistuvat ihmisoikeusloukkaukset. Kritisoijia ovat olleet ensisijaisesti entiset poliittiset vangit ja älymystön edustajat, joista monet ajoivat ihmisoikeuksia jo Neuvostoliiton aikana (esim. Vladimir Bukovski ja Ljudmila Aleksejeva). Heidän mukaansa repressiot eivät ole kaukaisia menneisyyden ilmiöitä, sillä myös Venäjän nykyiset poliittiset vangit tarvitsevat apua ja huomiota samaan tapaan kuin neuvostoajan uhrin ansaitsevat muistamista ja kunnioitusta. Kritiikkiä on herättänyt myös hallinnon passiivinen suhtautuminen syyllisyyskysymykseen (Ks. Ponomarev 2017, Radio Svoboda 2017.) Odotettavissa oli, että myös Memorialin suhtautuminen Itkumuuriin olisi suhteellisen skeptistä. Bogumilin mukaan tämä oli väistämätöntä, sillä Venäjän poliittinen tilanne on muuttunut huomattavasti perestroikan ajasta, eikä Itkumuurin yhteiskunnallinen merkityksellisyys ole siis välttämättä sellainen, kuin jotkin perestroikan ajasta lähtien repressioiden uhrien muistamista ajaneet jäsenet olisivat halunneet (Bogumil 2018, 202.)

Toisaalta esimerkiksi Moskovan uudistetun Gulag-museon johtaja Roman Romanov piti Itkumuuria mahdollisena alkuna repressioiden uudelleenmuistamiselle, sillä sen luomisen oli mahdollistanut valtion ja kansalaisten yhteistyö (kansalaiset olivat osallistuneet rahalahjoituksilla) (MacFarquhar 2017). Putin puolestaan korosti jo 2015, pian muistomerkin suunnittelukilpailun tulosten julkistamisen jälkeen, juuri kansalaisten osallistumishalukkuuden merkitystä. Hän piti tätä todisteena sekä repressioiden muistamisen ajankohtaisuudesta, että venäläisen yhteiskunnan kehittyneisyydestä ja tulevista kehitysmahdollisuuksista. Kehittyneen yhteiskunnan merkkeinä hän piti kansalaisten arvostavaa suhtautumista historiaan ja aktiivista halua ”vaalia yhteistä historiallista muistiamme.” (Putin 2015.)

Itkumuurista käyty keskustelu sai vielä lokakuussa 2018 osakseen jälkinäytöksen, kun Moskovan kaupunki pyrki lisäämään Itkumuurin historiapolitiittista merkityksellisyttä kieltämällä kaupungin Solovetsk-kivellä vuosittain järjestetyn poliittisten repressioiden muistopäivän vieton (Koržova & Muhametšina 2018). Ehdotus jäi tuloksettomaksi, mutta edusti omalta osaltaan pyrkimystä kontrolloida valtion ja sen hallintoelinten ulkopuolista repressioiden historiapolitiikkaa, ja siirtää siitä yhä suurempaa osaa valtion vaikutuspiiriin. Itkumuuri edusti valtion hyväksymää poliittisten repressioiden käsittelytapaa, Solovetsk-kivi puolestaan Memorialille ja 1980-luvun lopulle ja 1990-luvun alulle tyypillisiä liberaaleja arvoja ja yhteiskunnallista epävakautta. Kaupunki oli alkuun vedonnut kiven aluetta ympäröiviin rakennustöihin ja ehdottanut muistopäivää vietettävän Itkumuurilla, mutta Memorial piti ehdotusta hävyttömänä (Koržova & Muhametšina 2018). Järjestön voimakas reaktio kertoo Solovetsk-kiven historiallisesta merkittävydestä ja sen olennaisesta roolista muistopäivien vietossa. Itkumuuriin ei voida mitenkään nähdä liittyvän samanlaista symboliikkaa, sillä sen saaman kritiikin lisäksi sen sijainti on muistopäivän vietolle epäsuotuisa: entisen KGB-talon vieressä sijaitseva Solovetsk-kivi kytkeytyy osaksi paitsi Neuvostoliiton historiaa, myös Moskovan paikallishistoriaa.

Seuraavana vuonna 2018 Venäjällä vietettiin presidentti Putinin ukaasin nojalla (Putin 2014) kirjailija, historioitsija ja dissidentti Aleksandr Solženitsynin satavuotismuistoa kun-

nioittavaa juhlavuotta. Monin eri tavoin ympäri Venäjää näkyneet juhlallisuudet huipentuivat joulukuussa 2018, kun Moskovassa vihittiin käyttöön Solženitsynin muistomerkki. Putinin tilaisuudessa pitämä puhe keskittyi niihin arvoihin, joita hän näki Solženitsynin edustaneen. Näistä arvoista tärkeimpänä erottui isänmaallisuus. Putin korosti Solženitsynin merkittävyyttä ”huomattavana maanmiehenämme” ja ”Venäjän todellisenä isänmaanyhtävänä”, ja mainitsi myös hänen osallistumisestaan ”suureen isänmaalliseen sotaan”. Lisäksi Putin esitti Solženitsynin isänmaalliset tunteet hänen kirjallisen ja yhteiskunnallisen elämäntyönsä ensisijaisina innoittajina ja hänen ajatustensa täyttyneen yhtä lailla ”kivusta isänmaansa puolesta ja rajattomasta rakkaudesta sitä kohtaan”. Putin kuvasi myös myönteisellä tavalla hänen rooliaan Venäjän kansan ja Neuvostoliiton totalitaarisen järjestelmän aiheuttamien kärsimysten kuvaajana, mutta painotti ettei Solženitsyn tästä tai edes karkotuksestaan huolimatta sallinut kenenkään puhuvan ”pahasti tai epäkunnioittavasti kotimaastaan ja vastusti kaikkia venäläisvastaisuuden ilmaisuja” (Putin 2018).

Kuten Medvedevin vuoden 2009 ja Putinin vuoden 2017 poliittisten repressioiden muistopäivien kannanottoja, leimasi myös Putinin Solženitsyn-puhetta menneisyydestä oppimisen tärkeys. Putin korosti, kuinka Solženitsynin mukaan tulevaa kohti siirtyminen ei onnistu ”ilman maan menneisyyden ymmärtämistä”, ja hänen pyrkimyksiään Venäjän kehittämiseen, jotta muun muassa poliittisten repressioiden kaltaiset tapahtumat eivät enää toistuisi (Putin 2018). Koska Putin korosti Solženitsynin henkisen perinnön olevan yhä hyvin ajankohtainen niin Venäjällä kuin muuallakin maailmassa, vaikutti siltä kuin Solženitsynistä ja hänen isänmaallisista ajatuksistaan ja toiminnastaan olisi tehty kuulijoille esimerkki, jonka jäljittelyyn olisi ihailtavaa ja suotavaa pyrkiä. Myös arvot olivat puheessa voimakkaasti läsnä samaan tapaan kuin Medvedevin vuoden 2009 poliittisten repressioiden muistopäivän kannanotossa, vaikka Medvedev painottikin enemmän yleisinhimillisiä arvoja ja vähemmässä määrin isänmaallisuutta. Solženitsyn-puhe oli luonnollisesti henkilökeskeisempi kuin aiemmat presidentilliset kannanotot, mutta yhtä kaikki esimerkki valtiotason pyrkimyksistä käyttää repressioiden muistoa isänmaallisuuden ja yhteiskunnallisen vakauden edistämiseen.

Koska poliittisten repressioiden julkinen historiakulttuuri on luonteeltaan jakautunutta, ei repressiohistoriasta voida katsoa olevan olemassa yhteistä historiallista muistia niin kuin Putin sen esitti. Maallista, ortodoksista ja Medvedevin ja Putinin presidentinhallintojen poliittisten repressioiden historiakulttuuria yhdistääkin tällä hetkellä lähinnä jaettu näkemys siitä, että repressiot olivat historiallinen tosiasia, ja että niiden nimissä tehdyt teot olivat moraalisesti ehdottoman tuomittavia. Itkumuuri symboloi kuitenkin sellaisen uudenlaisen historiapolitiikan alkua, jossa valtiolla olisi aiempaa aktiivisempi rooli. Merkkejä aiempaa valtiojohtoisemmasta historiapolitiikasta ovat tähän asti olleet historiakulttuurin keskittäminen pieniltä paikkakunnilta ja paikalliskeskuksista suurempiin kaupunkeihin (ennen kaikkea Moskovaan), ja se, että valtio on ottanut enenevässä määrin haltuunsa aiemmin Memorialille kuuluneita poliittisten repressioiden historiapolitiikan osa-alueita.

Historiapoliitiikan nykyisyyden kontrollointi

Selkein esimerkki valtiojohtoisen historiapolitiikan yrityksistä kontrolloida itsestään riippumatonta repressiohistorian käsittelyä on 2000-luvun lopulla alkanut kansalaisjärjestö Memorialin toiminnan vaikeuttaminen. Taustalla ovat olleet Venäjän valtion edustajat ja Kremlia tukevat aktivistit. Järjestön tiloihin tehtyjen yllätystarkastusten ja aineistojen takavarikointien lisäksi (Ks. esim. Fontanka 2013; 2016, Puškarskaja 2015)⁶ laaja-alaisimpia ja

kuuluisimpia esimerkkejä tästä ovat olleet toistuvat yritykset leimata järjestö ”ulkomaiseksi agentiksi”. Tämän taustalla on vuonna 2012 säädetty laki ”ulkomaisista agenteista”, jonka mukaan kaikkien ulkomaista rahoitusta saavien, valtiosta ja hallinnosta riippumattomien ja poliittista toimintaa harjoittavien kansalaisjärjestöjen tulee rekisteröityä erilliseen rekisteriin (Ofitsialnyi internet-portal pravovoi informatsii 2012). Laki on vaikeuttanut Memorialin toimintaa, sillä sen on muun muassa raportoitava toiminnastaan jatkuvasti viranomaisille ja hoidettava sitä vastaan kohdistettuja oikeustoimia. Tämä kaikki syö resursseja ja on siten pois järjestön varsinaisesta työstä (Mikkonen 2017.) Esimerkiksi Deutsche Welle uutisoi lain voivan olennaisesti vaikeuttaa järjestön valtion viranomaisten ja hallinnon kanssa tekemää yhteistyötä (esimerkiksi pääsyä arkistoihin, ks. Sherwin 2016).⁷ Vuonna 2014 Venäjän oikeusministeriö pyysi korkeimmalta oikeudelta koko järjestön lakkautusta (esim. Muhametšina 2014; Višnevetskaja 2014). Samankaltainen uhkaus kohdistettiin myös Andrei Saharovin mukaan nimettyyn moskovalaiseen Saharov-keskukseen, joka Memorialin lailla kartoittaa Venäjän ihmisoikeustilannetta ja ylläpitää monin eri tavoin repressioiden muistoa (ironista on, että Itkumuurin sijainniksi valittiin myöhemmin nimenomaan Moskovan Saharov-katu) (Slade 2017, 45).

Memorialin vaikeudet ovat heijastuneet myös sille tärkeiden repressiohistorian paikkojen vaiheisiin. Esimerkiksi Arkangelin alueeseen kuuluvien Solovetskin luostarisaaarten vankileirihistorian historiakulttuuri on muuttunut kuluneiden kymmenen vuoden aikana vastaamaan paremmin ortodoksisen kirkon näkemystä repressioiden historiasta. Ortodoksisen kirkon ja valtion läheisen yhteistyön vuoksi kehityssuunta kertoo mielestäni siitä, että saarten vankileirihistoria pyritään esittämään tavalla, jonka myös valtio voi tarvittaessa hyväksyä.

Kehityksen voi katsoa alkaneen Venäjän kansalaiskamarin vuonna 2008 Vladimir Putinille lähettämästä kirjeestä, jossa Solovetskille vaadittiin sen historiallisen ja hengellisen merkityksellisyyden perusteella suojellun alueen erityisstatusta (Bogumil 2018, 32–33). Samana vuonna duuma luovutti kulttuuriministeriön suositusten perusteella suurimman osan Solovetskin alueista ortodoksisen kirkon hallinnon alaisiksi. Kirkon näkökulmasta toimenpide edusti heidän laillisten maidensa ja niiden käyttövaltuuksien palauttamista, mutta esimerkiksi Solovetskin vankileirihistoriaa kuvannut museo ja lukuisat Venäjän tiedeyhteisön edustajat näkivät tämän uhkana Solovetskin vankileirihistorian monipuolisuuden säilymiselle. Lukuisat ortodoksisesta historiakäsityksestä irtisanoutuvat tahot vetosivat Putiniin avoimessa kirjeessä, jossa painottivat alueen vankileirimenneisyyden monimuotoisuuden huomioinnin tärkeyttä. Kirje jäi kuitenkin tuloksettomaksi (Dorman 2010, 343.)

Seuraavana vuonna 2009 aiemmin riippumattoman Solovetski-museon johtajuus ja hallinnointi siirrettiin ortodoksiselle kirkolle, perusteluna saarten kulttuuriperinnön hallinnon sujuvoittaminen. Tämän myötä Solovetskin vankileirimenneisyydestä on tullut enenevässä määrin väline ortodoksisen historiapolitiikan edistämiseksi. Vankileirihistoriaa käsittelevien näyttelyjen sisältömuutosten lisäksi on alettu myös irtisanoa sellaista museon henkilökuntaa, jonka menneisyyskäsitykset poikkeavat ortodoksisen kirkon edustajien näkemyksistä. Lisäksi aiempia yhteyksiä Memorialin kanssa yhteistyössä toteutettuun historiapolitiikkaan on tarkoituksellisesti heikennetty, todennäköisimmin siksi että Memorialin läsnäolon nähdään politisoivan vankileirihistorian käsittelyä epätoivotulla tavalla (Bogumil 2018, 33, 65.)

Historiapolitiittiset kontrollointiyritykset ovat näkyneet myös Karjalan tasavallan Sandarmoh-joukkohaudalla, jossa kesällä 2018 tehtyjen kaivausten tuloksena löytyneiden ruumiiden jäänteitä väitettiin suomalaisten jatkosodan aikana tappamien puna-armeijan sotilaiden jäänteiksi. On epäselvää, ketkä käytännössä suorittivat Venäjän sotahistorial-

lisen seuran tilaamat kaivaukset. Varmaa kuitenkin on, että seuralla on läheiset yhteydet presidentti Vladimir Putiniin, jonka käskystä seura perustettiin vuonna 2012, ja sitä myötä Venäjän korkeimpaan hallintoon. Kaivausten tulosten kyseenalaisessa esittämisessä on ollut kyse selkeästi pidempiaikaisesta poliittisesti motivoituneesta prosessista. Tapahtumien voi nähdä alkaneen vuodesta 2016, jolloin historioitsijat Sergei Veriginin ja Juri Kilin esittivät hypoteesin siitä, että Sandarmohiin voisi olla haudattuna mahdollisesti jopa useita tuhansia suomalaisten teloittamia neuvostovankeja. Useat venäläiset ja suomalaiset asiantuntijat ovat kyseenalaistaneet sekä väitteen että Venäjän sotahistoriallisen seuran tilaamien kaivausten todelliset tarkoitukset, ja kaivausten tulosten esittämisen puolueettomuuden: paikalle ei ole päästetty median edustajia eikä ulkopuolisia tarkkailijoita, eikä niistä ole myöskään tiedotettu mediassa. Kysymyksiä saattaa herättää myös Sergei Veriginin asema Karjalan sotahistoriallisen seuran puheenjohtajana. Historioitsija Irina Takalan mukaan kyse on poliittisesti motivoituneesta toiminnasta, jonka tavoite on häivyttää Memorialin osuus ratkaiseva osuus joukkohaudan löytämisessä ja alueen muistamisperinteen käynnistämässä. Tämän puolesta puhuisi ainakin se, että Veriginin ja Kilinin väitteen kyseenalaistanut, Sandarmohin löytänyt historioitsija ja Karjalan tasavallan Memorial-osaston puheenjohtaja Juri Dmitriev on ollut pidätettynä useaan otteeseen vuodesta 2016 alkaen (Beljantšikov 2018.) Useat historioitsijat ja teloitettujen omaiset vetosivat avoimessa kirjeessä muun muassa Venäjän kulttuuriministeriöön, Karjalan ja Karhumäen aluehallintoihin ja Venäjän sotahistorialliseen seuraan kaivausten lopettamiseksi, mutta kirje jäi tuloksettomaksi (Mimmijeva 2018). Historioitsija Nikita Sokolovin mukaan viime vuosien toiminnassa on viime kädessä ollut kyse sellaisesta valtiollisesta historiapolitiikasta, jonka avulla pyritään kaunistelemaan neuvostomenneisyyttä ja kohdistamaan suuren yleisön huomio suomalaisiin sotilaisiin. Hänen mukaansa Sandarmohia yritetään muuttaa Stalinin aikaisten vainojen joukkoteloituspaikasta enemmän tyypilliseksi suuren isänmaallisen sodan muistomeriksi. Tätä tukee havainto siitä, etteivät paikallisviranomaiset ole osallistuneet useisiin vuosiin Memorialin Sandarmohissa järjestämiin Neuvostoliiton poliittisten repressioiden uhrien muistopäiviin (Beljantšikov 2018.) Tämän kaltainen toiminta vahvistaa näkemystä siitä, että Putinin hallinto suhtautuu syyllisyyskysymykseen välttelevästi ja pyrkii häivyttämään Venäjän valtion näkökulmasta epäsuotuisaa historiapolitiikkaa.⁸

Yleisemmällä tasolla repressioiden historiakulttuurin kontrolloinnista kertoo kansainvälisestikin huomiota saanut Permin alueella sijainneen entisöidyn vankileirin Perm-36:n tapaus, jossa uudenlaisen historiapolitiikoinnin taustalla ovat olleet ortodoksisen kirkon ja valtionelinten sijasta paikallishallinnon edustajat. Ulkomaisten agenttien laki vaikutti osaltaan myös siihen, että Venäjän ainoan, alkuperäisessä kunnossaan yhä olemassa olevan vankileirimuseon Perm-36:n hallinnointioikeudet siirrettiin kulttuuriministeriölle vuonna 2013 (Slade 2017, 45). Leirin rakennukset entisöineet ja niitä ylläpitäneet paikallisen kansalaisjärjestön jäsenet irtisanottiin asemistaan. Todennäköisesti päätöksen taustalla oli Putinin vuonna 2012 tapahtunut paluu presidentiksi, ja hänen kolmannen kautensa alun aiheuttamat hallinnolliset muutokset Permin kuvernementin johdossa (Gessen 2018, 104.) Päätös museon hallinnon muutoksesta perustui myös taloudellisille syille. Valtiosta riippumattomalla museolla ei olisi ollut läheskään samoja mahdollisuuksia saada kipeästi tarvitsemaansa taloudellista tukea (etenkään kun museota oli alettu enenevässä määrin leimata Venäjä-vastaiseksi sen käymän avoimen menneisyyskeskustelun takia). Johtajuuden vaihtuessa myös museon sisältö muuttui. Nykyään se keskittyy repressioiden sijaan itse vankileirijärjestelmän esittelyyn ja esimerkiksi sen taloudellisiin saavutuksiin. On paljonpuhuvaa, että tässä yhteydessä sisällöistä on

poistettu viittaukset Staliniin. Neuvostoliiton ajan jälkeistä vankileiriturismia analysoineen Sladen mukaan Perm-36:n ja Moskovan Gulag-museon eriävät kohtalot kertovat siitä, että tämänhetkisessä venäläisessä poliittisten repressioiden historiapolitiikassa ei ole kyse niinkään menneisyyden suoranaisista kieltämisyrytyksistä, vaan pikemminkin pyrkimyksestä kasvat-
taa valtion roolia historiapolitiittisena toimijana ja repressioiden muistamisen määrittelijänä (Slade 2017, 45–46.) Yhtä kaikki voidaan kuitenkin katsoa, että Perm-36:n lakkauttamisella pyrittiin kääntämään huomiota pois itse repressioista ja valtion osallisuudesta niihin. Paikan säilyttäminen ja toiminnan jatkaminen kertoo kuitenkin siitä, että sen historiapolitiittinen merkittävyys tiedostetaan hyvin myös hallinnon ylemmillä tasoilla.

Historiapolitiittisten linjausten pitkäaikaiset vaikutukset vielä auki

Historiapolitiikan tutkiminen on tärkeää, sillä merkitysten antaminen menneisyydelle on kaiken aikaa elävä prosessi joka muokkaa käsityksiämme nykyisyydestä ja ennen kaikkea odotuksiamme tulevaisuudesta. Tämän saattoi havaita myös Putinin ja Medvedevin repressiohistoriaa koskevissa kannanotoissa. Niiden perusteella poliittisten repressioiden historiaa voi pitää sellaisena selkeänä historiapolitiikan välineenä, jonka käytön taustalla on pyrkimys tärkeinä pidettyjen poliittisten ja yhteiskunnallisten tarkoitusten saavuttamiseen. Valtiojohtoista historiapolitiittista toimintaa on käytetty myös valtiosta itsestään riippumattoman historiapolitiikan ja historiakulttuurin kontrolloimiseen.

Molempien presidenttien kannanotoissa repressiohistoriaa pyrittiin hyödyntämään muun muassa oman hallinnon legitimitetin tukemiseen, tärkeinä pidettyjen arvojen edistämiseen ja välineenä Venäjän yhteiskunnan kehittämiseen. Repressiohistorian ymmärtämisen ja hyväksymisen tärkeyttä perusteltiin ensisijaisesti sillä, että menneisyyden ymmärtämistä pidettiin yhteiskunnallisen kehityksen edellytyksenä. Tämän vuoksi kannanotoissa vedottiin erityisesti nuorempien, Venäjän tulevaisuudesta vastaavien sukupolvien rooliin repressiohistorian muiston ylläpitäjinä. Repressiohistorian muistamisen avulla presidentit pyrkivät edistämään myös yksilöidympiä yhteiskunnallisia tavoitteita. Näistä Medvedevin puheissa korostuivat Venäjän modernisaation ja poliittisten repressioiden historiantutkimuksen edistäminen, Putinin puheissa Venäjän yhteiskunnan sisäisen vakauden ja kansallisen yhtenäisyyden edistäminen. Historiapolitiikan motiivien näkökulmasta kannanotoissa korostuivat sisäpolitiittiset motiivit ja universaalien hyvän motiivit: sekä Putin että Medvedev pyrkivät korostamaan sitä historiallista katkosta, jonka halusivat näyttää erottavan toisistaan nykyhetkeä ja neuvostoajan hallintoa. Universaalien hyvän motiiveista selkeimpänä, molempien presidenttien kannanottoja yhdistävänä tekijänä erottui väkivallan tuomitseminen. Tärkeinä pidetyistä arvoista useimmin nousi esille isänmaallisuus ja se, kuinka tärkeinä sekä Putin että Medvedev pitivät pyrkimystä olla isänmaallisuuttaan aktiivisesti toteuttava kansalainen.

Kannanottojen huomattavin ero oli poliittisten repressioiden muistopäivien puheissa näkynyt eriävä suhtautuminen syyllisyyskysymykseen: Medvedev otti siihen suoraan kantaa ja tuomitsi repressioiden toteuttajat, vaikkei tuonutkaan ilmi sitä, että neuvostoajan repressioista vastasi pohjimmiltaan itse neuvostovaltio. Putin sivusi syyllisyyden teemaa epäsuoremmin, ja käsitteli sitä ensisijaisesti anteeksiannon kautta. Hänen puheenvuoronsa ei antanut ymmärtää, että syyllisyyskysymystä tulnaisiin lähivuosinakaan käsittelemään julkisuudessa aiempaa yksityiskohtaisemmin. Tämän, ja Memorialin historiakulttuurin kontrollointipyrkimysten, vuoksi on Venäjän menneisyydenhallinta tällä hetkellä vain näennäistä. Tosiasialliseen menneisyydenhallintaan olennaisesti kuuluvan avoimen keskustelun tulevaisuutta voi tällä

hetkellä vain arvailla.

Tarkasteltaessa valtiojohtoisen historiapolitiittisen toiminnan heijastumista kansalaisjärjestö Memorialin ja Venäjän ortodoksisen kirkon poliittisten repressioiden tuottamiin historiapolitiikkoihin, voidaan tulla siihen tulokseen, että Venäjän valtionhallinto pyrkii toiminnallaan kontrolloimaan ja rajoittamaan etenkin Memorialin poliittisista repressioista tuottamaa historiakulttuuria. Tälle on monia todennäköisiä syitä. Laajemmassa mittakaavassa kyse on valtiosta riippumattomien kansalaisjärjestöjen toiminnan yleisluonteisesta kontrolloinnista, jonka voidaan katsoa yleistyneen 2000-luvun lopulta alkaen. Toisaalta etenkin Putinin hallinto saattaa pitää epätoivottavana Memorialin historiapolitiikan liberaaleja arvoja ja järjestön pyrkimystä edistää syyllisyyskysymyksen avointa käsittelyä. Kehityssuunta on erittäin kiinnostava etenkin, kun huomioidaan valtion sallineen Memorialin yksittäisten edustajien osallistua säädöksen 1561 suunnitteluun ja toteuttamiseen. Toistaiseksi on vaikea arvioida, onko hallinnon suopeus repressiohistorian avoimelle käsittelylle ja Memorialin osallisuudelle silkkaa fasadia, jonka avulla pyritään Venäjän politiikalle tyypilliseen mielikuvien luomiseen ja niillä pelaamiseen. Repressiohistorian näennäisen avoin käsittely on ristiriidassa valtionhallinnon autoritaaristuneiden otteiden ja samanaikaisesti heikentyneiden kansalaisoikeuksien kanssa. Tämä herättää kysymyksiä valtionhallinnon motiiveista. Neuvostoajan poliittisista repressioista näyttäisi olevan tarkoitus tehdä vihdoinkin osa virallista, valtion tunnustamaa historianarratiivia, mutta valtion omilla säännöillä. Toistaiseksi kontrollointipyrkimyksissä näyttäisi olevan räikeähkön ja suoran menneisyyden vääristelyn sijaan kyse pikemminkin hienovaraisista yrityksistä sivuuttaa ja poistaa valtion näkökulmasta epäedullisen historia-kulttuurin jälkiä.

Aidosti avointa ja julkista repressiohistorian käsittelyä rajoittanee ennen kaikkea se, ettei Venäjän valtio ole halukas myöntämään neuvostovaltion syyllisyyttä ja vastuullisuutta repressioiden syntymisestä, laajenemisesta ja ylläpidosta. Koska Venäjän valtio ei ole koskaan tosiasiallisesti irtisanoutunut neuvostohallinnosta, ei sille ole ollut edullista korostaa repressioiden ja neuvostohallinnon välistä suoraa yhteyttä. Poliittisten repressioiden historiakulttuurin hajanaisuuden pääsyyntä voi mielestäni pitää kollektiivisen historiakäsityksen puutetta, joka puolestaan on seurausta venäläisen yhteiskunnan sisäisestä hajanaisuudesta.

Koska valtio on toiminut tämän historiapolitiikan kentällä suhteessa lyhyen aikaa, eivät sen historiapolitiittisten linjausten pitkäaikaiset ja tosiasialliset vaikutukset ole vielä kunnolla nähtävissä. Jatkossa olisikin ehdottoman tärkeää tutkia esimerkiksi sitä, missä määrin säädökselle 1561 asetetut tavoitteet on saavutettu. Ohjelman olemassaolo on todiste siitä välinearvosta, joka repressiohistorialla ja historialla ylipäänsä on nyky-Venäjän hallinnolle.

Vaikka kehityssuuntaus onkin jatkunut samanlaisena noin vuodesta 2008 alkaen, ei Venäjän tulevaisuudesta voida tehdä vielä varmoja johtopäätöksiä. Pyrkimykset repressioiden historiapolitiikan hallinnoimiseksi näyttävät yhä keskeneräisiltä. Tällä hetkellä repressiohistoriasta näytetään yritettävän (monen muun kansallisen historian osa-alueen lailla) tehdä välinettä vallankäytölle, joka pyrkii yhteiskunnan vakauden ja sisäisen yhtenäisyyden ylläpitoon ja sitä myötä Putinin hallinnon ja nykyisen eliitin legitimitettiin vahvistamiseen. Tilanteen kehitykseen vaikuttaa suuresti se, mihin suuntaan venäläinen yhteiskunta tulee lähivuosina kehittymään. Voimistuuiko autoritaarinen kehitys, vai saavatko pitkään jatkuneet kansalaisprotestit aikaan tosiasiallisen yhteiskunnallisen muutoksen?

Viitteet

- 1 Valtiojohtoaisella historiapolitiikalla saattaa olla tulevaisuudessa aiempaa suurempi vaikutus kansalaisten historiatietoisuuteen: esimerkiksi VTsIOM:n valtiollisen tutkimuslaitoksen mukaan: 2017 toteutetun kyselytutkimuksen mukaan lähes puolet (47%) 18-24-vuotiaista nuorista ei ollut koskaan kuullut neuvostoajan repressioista. Katso: <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9344>.
- 2 Esimerkiksi vuonna 2007 suuren terrorin 70-vuotismuistovuonna Vladimir Putin osallistui ensimmäistä kertaa Butovon joukkohautoilla pidettyyn muistojumalanpalvelukseen, jossa tuomitsi neuvostoajan poliittiset repressiot. Tuolloin pahennusta herätti kuitenkin hänen osallistumattomuutensa Moskovan Solovetsk-kivellä pidettyyn muistoseremoniaan, jossa neuvostoajan vainoista selviytyneet kertoivat kokemuksistaan. Aiempina vuosina Putin ei ollut osallistunut lokakuun lopun poliittisten repressioiden muistopäivinä järjestettyihin tilaisuuksiin, vaan viettänyt sen sijaan KGB:n vuosipäivää tuttaviansa kanssa (Adler 2012, 330).
- 3 Uusmartyyreilla tarkoitetaan Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen kanonisoituja marttyyreja.
- 4 Näkemys repressioista modernisaationa korostuu todennäköisesti etenkin sellaisilla sijainneillaan syrjäisillä alueilla, joille vankileirit merkitsivät ensimmäistä askelta vakiintuneen asutuksen synnylle ja kylien ja kaupunkien muodostumiselle (Bogumil 2018, 190).
- 5 Uudenlaisen historiakulttuurin luomisen tavoitteisiin sisältyi muun muassa Moskovan Gulag-museon laajentaminen ja uudistaminen, ja Moskovan keskustan ja lähiseudun repressioiden historian kannalta merkityksellisten paikkojen kunnostamista ja uudistamista (Sherlock 2016, 11).
- 6 Memorialin tarkastukset ovat jatkuneet myös vuoden 2019 puolella. (Radio Svoboda 2019).
- 7 Deutsche Wellen toiminta on herättänyt viime vuosina paljon keskustelua Venäjän poliittisissa elimissä: sitä on syytetty muun muassa Venäjää loukkaavan materiaalin levittämisestä, ja sen kyky noudattaa Venäjän lainsäädäntöä on haluttu asettaa tarkkailun alaiseksi. Tämä saattaa johtaa Deutsche Wellen toimiluvan kieltämiseen Venäjän alueella. Katso: <https://tass.ru/politika/5333049>, <https://www.gazeta.ru/social/2018/06/29/11820133.shtml>
- 8 Sandarmohin tapaus on syksyllä 2019 yhä edelleen ajankohtainen ja historiapolitiikan näkökulmasta merkittävä, sillä aiheesta ja sen ympärillä käytävästä keskustelusta ilmestyi hiljattain Sandarmohin arvoitus-niminen kirjanen. Kirjan pääasiallinen kirjoittaja on Sergei Verigin (Podgorny 2019.) (*Artikkelin kirjoitushetkellä marraskuussa 2019 kirjanen on ilmestynyt sekä suomeksi että venäjäksi). Aiemmin samana vuonna myös Karhumäen paikallismuseon johtaja ja sotahistoriallisen seuran kaivausten tulokset kyseenalaistanut Sergei Koltyrin pidätettiin ja tuomittiin yhdeksäksi vuodeksi vankeuteen (Gunkel 2019).

Lähteet

- Adler, Nanci (2012), Reconciliation with – or Rehabilitation of the Soviet Past. – *Memory Studies* 5:3, 327–338. <https://doi.org/10.1177%2F1750698012443889>
- Aitamurto, Kaarina (2019), Uuden vuosituhannen sinfonia? Ortodoksinen kirkko Venäjän politiikassa. – *Uskonto ja maailmanpolitiikka*. Toim. Sini Paukkunen, Heikki Pesonen, Tuula Sakaranaho. Tallinna: Gaudeamus, 42–61.
- Anstett, Elisabeth (2011), Memory of Political Repressions in Post-Soviet Russia: The Example of the Gulag. *The Online Encyclopedia of Mass Violence*. 13.9.2011. <http://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/memory-political-repression-post-soviet-russia-example-gulag> (tarkistettu 14.11.2019).
- Beljantšikov, Jevgeni (2018), Podmena pamjati v Sandarmohe natšijnajutsja somnitelnye raskopki, kotorye pomogut zabyt o repressijah. *Karelia News*. 22.8.2018. <https://www.karelia.news/news/2134045/podmena-pamati-v-sandarmohe-nacinautsa-somnitelnye-raskopki-kotorye-pomogut-zabyt-o>

- repressiah (tarkistettu 15.11.2019).
- Bogumil, Zuzanna, Moran, Dominique & Harrowell, Eleanor (2015), Sacred or Secular? ‘Memorial’, the Russian Orthodox Church, and the Contested Commemoration of Soviet Repressions. – *Europe-Asia Studies* 67:9, 1416–1444. <https://doi.org/10.1080/09668136.2015.1085962>
- Bogumil, Zuzanna (2018), *Gulag Memories: The Rediscovery and Commemoration of Russia’s Repressive Past*. New York: Berghahn Books.
- Christensen, Karin Hyldal (2017), *The Making of The New Russian Martyrs of Russia: Soviet Repression in Orthodox Memory*. London: Routledge.
- Dorman, Veronika (2010), Ot Solovkov do Butovo: Russkaja Pravoslavnaja Tserkov I Pamjat o Sovetskikh Repressijah v Postsovetskoi Rossii. – *Laboratorium* no. 2, 327–347.
- Etkind, Alexander (2004), Hard and Soft in Cultural Memory: Political Mourning in Russia and Germany. – *Grey Room* no. 16, 36–59. <https://doi.org/10.1162/1526381041887439>
- Fontanka (2013), V ”Memoriale” uže vtoraja proverka za dvoe sutok. 22.3.2013. <<https://m.fontanka.ru/2013/03/22/083/>> (tarkistettu 18.11.2019).
- Fontanka (2016), Dlja proverki na status inoagenta ”Memorial” sobral stopku dokumentov vysotoi potšti v tšetyre metra, 7.9.2016. <<https://m.fontanka.ru/2016/09/07/025/>> (tarkistettu 18.11.2019).
- Gazeta (2018), <<Perešla vsjo granitsy>> DW sdali Roskomnadzoru. 29.6.2018. <<https://www.gazeta.ru/social/2018/06/29/11820133.shtml>> (tarkistettu 18.11.2019).
- Gelman, Vladimir (2017), Venjä ja pelon politiikka. – *Idäntutkimus* 24:4, 37–50.
- Gessen, Masha (2018), *Never Remember: Searching for Stalin’s Gulag in Putin’s Russia*. New York: Columbia Global Reports.
- Gunkel, Jelena (2019), Karelski istorik Sergei Koltyrin osužden po obvineniju v pedofilii. *Deutsche Welle*. 27.5.2019. <http://www.dw.com/ru/карельский-историк-сергей-колтырин-осужден-по-обвинению-в-педофилии/a-48913229> (tarkistettu 15.11.2019).
- Hentilä Seppo (2005), Löytyykö totuus komissioista? Historiantutkimus ja totuuskomissiot. Esitelmä Suomalaisen Tiedeakatemian yleisistunnossa Säätytalolla. 12.9.2005. <<http://www.mv.helsinki.fi/home/shentila/Totuus.htm>> (tarkistettu 15.11.2019).
- Horvath, Robert (2005), *The Legacy of Soviet Dissent: Dissidents, Democratisation and Radical Nationalism in Russia*. London: Routledge.
- Jakobson, Michael (2015), *Origins of the gulag: the Soviet prison camp system, 1917–1934*. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Kalela, Jorma (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalih, Aleksander (2011), *Gody terrora: Kniga pamjati žertv političeskikh repressii*. Tšast šestaja, tom 3. Perm: Tipografija Kuptsa Tarasova.
- Klimenko, Jekaterina (2018), The Politics of Oblivion and the Practices of Remembrance: Repression, Collective Memory and Nation Building in Post-Soviet Russia. – *Historical Memory of Central and East European Communism*. Ed. Agnieszka Mrozik & Stanislav Holubec. New York: Routledge, 141–162.
- Koržova, Darja & Muhametšina, Jelena (2018), <<Memorial>> obvinil vlasti Mockvy v sryve aktii pamjati žertv repressii. *Vedomosti*. 19.10.2018. <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2018/10/19/784183-memorial> (tarkistettu 15.11.2019).
- Levada-tsentr (2016), Figura Stalina v obštšestvennom mhehii Rossii. 25.3.2016. <<https://www.levada.ru/2016/03/25/figura-stalina-v-obshhestvennom-mnenii-rossii/>> (tarkistettu 3.2.2020).
- Levada-tsentr (2018), Stalin v obštšestvennom mnenii. 10.4.2018. <<https://www.levada.ru/2018/04/10/17896/>> (tarkistettu 3.2.2020).
- MacFarquhar, Neil (2017), Critics Scoff as Kremlin Erects Monument to the Repressed. *New York Times*. 30.10.2017. <https://www.nytimes.com/2017/10/30/world/europe/russia-soviet-repression-monument.html> (tarkistettu 21.11.2019).
- Malinova, Olga (2018), Constructing the “Usable Past”: the Evolution of the Official Historical Narrative in Post-Soviet Russia. – *Cultural and Political Imaginaries in Putin’s Russia*. Ed. Niklas Bernsand & Barbara Törnquist-Plewa. Amsterdam: Brill, 85–104. https://doi.org/10.1163/9789004366671_006
- Medvedev, Dmitri (2009a), Rossija, vperjod! *Ofitsialnye setevye resursy prezidenta Rossii*. 10.9.2009. <http://kremlin.ru/events/president/news/5413#sel=15:8:WfW,16:36:ffe> (tarkistettu 1.2.2020).
- Medvedev, Dmitri (2009b), Pamjat o natsionalnyh tragedijah tak že svjaštšenna, kak pamjat o pobedah. *Ofitsialnye setevye resursy prezidenta Rossii*. 30.10.2009. <http://kremlin.ru/events/president/news/5862> (tarkistettu 1.2.2020).

- Mikkonen, Erkkä (2017), Venäjä tukahduttaa kansalaisyhteiskuntaa. *Yle Uutiset*. 5.8.2017. <https://yle.fi/uutiset/3-9751079> (tarkistettu 15.11.2019).
- Mimmijeva Olga (2018), Rodstvenniki rasstrelannyh trebut otmenit raskopki v urošiššše Sandarmoh. *Karelia News*. 26.8.2018. <https://www.karelia.news/news/2136902/rodstvenniki-rasstrelannyh-trebut-otmenit-raskopki-v-urocise-sandarmoh> (tarkistettu 1.2.2020).
- Muhametšina, Jelena (2014), Minjust prosit verhovnyi sud likvidirovat obštšestvo <<Memorial>>. *Vedomosti*. 12.10.2014. <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2014/10/13/memorialnaya-likvidaciya> (tarkistettu 15.11.2019).
- Ofitsialnyi internet-portal pravovoi informatsii (2012), Federalnyi zakon no. 121-F3. 23.7.2012. <<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201207230003?index=1&rangeSize=1>> (tarkistettu 15.11.2019).
- Podgornyi, Sergei (2019), V Finlandii vyšla kniga o zagadkah urošiššša Sandarmoh. *Karelia News*. 16.7.2019. <https://www.karelia.news/news/2454220/v-finlandii-vysla-kniga-o-zagadkah-urocisa-sandarmoh> (tarkistettu 15.11.2019).
- Ponomarev, Ljov (2017), Predlagat obštšestvu prostit prestuplenija gosudarstva protiv tšelovetšnosti ne imeet prava nikto. *Eho Moskvy*, 15.12.2017. https://echo.msk.ru/blog/lev_ponomarev/2111374-echo/ (tarkistettu 15.11.2019).
- Prava tšeloveka v Rossii (2017), Reportaž i foto HRO.org o prezentatsij novogo izdanija bazy ”Memoriala” o zertvah gosterrora v SSSR. 6.12.2017. <<https://hro.org/node/26888>> (tarkistettu 15.11.2019).
- Pravitelstvo Rossijskoi federatsii (2015), Rasporjaženie no 1561, Kontseptsija gosudarstvennoi politiki po uvekoveštšeniju pamjati žertv polititšeskikh repressi. 15.8.2015. <<http://static.government.ru/media/files/AR59E5d7yB9LddoPH2RSIhQpSCQDERdP.pdf>> (tarkistettu 15.11.2019).
- Puškarskaja, Anna (2015), Minjust obvinil ”Memorial” v podryve konstitutsionnogo stroja. *Kommer-sant*. 9.11.2015. <https://www.kommersant.ru/doc/2850410> (tarkistettu 15.11.2015).
- Putin, Vladimir (2014), Ukaz prezidenta Rossiiskoi federatsii, no. 474. *Ofitsialnye setevye resursy prezidenta Rossii*. 27.6.2014. <<http://www.kremlin.ru/acts/bank/38618>> (tarkistettu 3.2.2020).
- Putin, Vladimir (2015a), Ukaz prezidenta Rossiiskoi federatsii, no. 487. *Ofitsialnye setevye resursy prezidenta Rossii*. 30.9.2015. <<http://kremlin.ru/acts/bank/40063>> (tarkistettu 15.11.2019).
- Putin, Vladimir (2015b), Zasedanie Soveta po razvitiju graždanskogo obštšestva i pravam tšeloveka. *Ofitsialnye setevye resursy prezidenta Rossii*. 1.10.2015. <http://kremlin.ru/events/councils/by-council/18/50411> (tarkistettu 15.11.2019).
- Putin, Vladimir (2017), Zasedanie Soveta po razvitiju graždanskogo obštšestva i pravam tšeloveka. *Ofitsialnye setevye resursy prezidenta Rossii*. 30.10.2017. <http://kremlin.ru/events/councils/by-council/18/55947> (tarkistettu 15.11.2019).
- Putin, Vladimir (2017), Otkrytie memoriala pamjati žertv polititšeskikh repressi «Stena skorbi». *Ofitsialnye setevye resursy prezidenta Rossii*. 30.10.2017. <http://kremlin.ru/events/president/news/55948> (tarkistettu 15.11.2019).
- Putin, Vladimir (2018), V Moskve otkryt pamjatnik Aleksandru Solženitsynu. *Ofitsialnye setevye resursy prezidenta Rossii*. 11.12.2018. <http://kremlin.ru/events/president/news/59371> (tarkistettu 3.2.2020).
- Radio Svoboda (2017), Sovetskie dissidenty protiv ustanovki memoriala ”Stena skorbi”. 30.10.2017. <<https://www.svoboda.org/a/28823404.html>> (tarkistettu 15.11.2019).
- Radio Svoboda (2019), Minjust proverjajet tsentr ”Memorial” po zakonu ob ”inostrannyh agentah”, 14.1.2019. <<https://www.svoboda.org/a/29709107.html>> (tarkistettu 15.11.2019).
- RIA Novosti (2010), Putin nazval ”znakovym” izdanie školnoi versii ”Arhipelaga GULAGa” 26.10.2010. <<https://ria.ru/20101026/289570932.html>> (tarkistettu 3.2.2020).
- Rousselet, Kathy (2013), The Russian Orthodox Church and Reconciliation with the Soviet Past. – *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe. Memory Games*. Ed. Georges Mink & Laure Neumayer. New York: Palgrave Macmillan, 39–53. https://doi.org/10.1057/9781137302052_3
- Salmi, Hannu (2001), Menneisyyskokemuksista hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot. – *Joka-päiväinen historia*. Toim. Jorma Kalela & Ilari Lindroos. Helsinki: Kirjakas/Tallprint, 134–149.
- Sherlock, Thomas (2016), Russian politics and the Soviet past: Reassessing Stalin and Stalinism under Vladimir Putin. – *Communist and Post-Communist Studies* 49:1, 45–59. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2016.01.001>
- Sherwin, Emily (2016), Russian NGO Memorial to fight ‘foreign agent’ label in Russia. *Deutsche Welle*. 5.10.2016. <https://www.dw.com/en/russian-ngo-memorial-to-fight-foreign-agent-label-in->

- russia/a-35965436 (tarkistettu 15.11.2019).
- Slade, Gavin (2017), Remembering and Forgetting the Gulag: Prison Tourism in the Post-Soviet Region. – *The Palgrave Handbook of Prison Tourism*. Ed. Jacqueline Wilson, Sarah Hodgkinson, Justin Piché & Kevin Walby. London: Palgrave MacMillan, 37–54.
- Stelms, Georgi (2007), Memorial ja Gulagin muisto. – *Venäjän ihmisoikeusliike*. Toim. Juri Dzibladsze, Anna Sevortjan & Airi Leppänen. Helsinki: Palmenia, 112–118.
- TASS (2019), Zaharova prizvala Sovfed i Gosdumu dat otsenku propagandistkoi dejatelnosti Deutsche Welle. 28.6.2019. <<https://tass.ru/politika/5333049>> (tarkistettu 18.11.2019).
- Torsti Pilvi (2003), *Divergent Stories, Convergent Attitudes: A Study on the Presence of History, History Textbooks and the Thinking of Youth in Post-war Bosnia and Herzegovina*. Helsinki: Kustannus Oy Taifuuni.
- Torsti, Pilvi (2008a), Historiapoliittikkaa tutkimaan: historian poliittisen käytön typologian kehittäjä. – *Kasvatus & aika* 2:2, 61–71.
- Torsti, Pilvi (2008b), Why do History Politics Matter? The Case of the Estonian Bronze Soldier. – *The Cold War and the Politics of History*. Toim. Juhani Aunesluoma & Pauli Kettunen. Helsinki: Edita Publishing, 19–35.
- Ulturgaševa, Olga (2015), Nasledie GULAGa v sovremennoi povsednevnosti. – *Laboratorium* 7:1, 15–25.
- Vedomosti* (2015), Sozdavšaja muzei istorii repressi organizatsija ”Perm-36” budet likvidirovana. 3.3.2015. <<https://www.vedomosti.ru/politics/news/2015/03/03/sozdavshaya-muzei-istorii-repressii-organizatsiya-perm-36-budet-likvidirovana>> (tarkistettu 15.11.2019).
- Višnevetskaja, Julija (2014), Isk minjusta k “Memorialu”: projavlenie formalizma ili kampanija davlenija. *Deutsche Welle*. 13.11.2014. <http://www.dw.com/ru/иск-минюста-к-мемориалу-проявление-формализма-или-кампания-давления/a-18060493> (tarkistettu 15.11.2019).
- Volk, Christian (2009), Stalinism, Memory and Commemoration: Russia’s dealing with the past. – *The New School Psychology Bulletin* 6:2, 50–58.
- Volnoje istoritseškoje obštšestvo (2017), Kakoje prošloje nužno buduštšemu Rossii. <<https://komitetgi.ru/service/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BA%D0%B0.pdf>> (tarkistettu 21.11.2019).
- VTsIOM no 3781, Repressii XX veka: Pamjat o blizkih. 5.10.2018. <<https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=9344>> (tarkistettu 18.11.2019).
- Wood, Elizabeth (2011), Performing Memory: Vladimir Putin and the Celebration of WWII in Russia. – *The Soviet and Post-Soviet Review* 38:2, 172–200. <https://doi.org/10.1163/187633211X591175>

Vallankumouksen loppu – Bulgaria

Atina Nihtinen

Vuoden 1989 jälkeen Bulgaria on käynyt läpi useita poliittisia, taloudellisia ja kulttuurisia muutoksia. Tässä esseessä keskityn kahteen teemaan: yhteiskunnan demokratisointiin vuoden 1989 jälkeen ja kansallisen omakuvan uudelleenarviointiin historian kautta¹. Pääargumenttini on, että muutokset historiallisten tapahtumien kuvaamisessa ovat seurausta yhteiskunnallisista muutoksista. Ilman demokratisointia monet mielikuvat olisivat pysyneet samanlaisina tai muutos olisi ollut erilainen. Historian arviointi ilmenee toisaalta historiankirjoituksessa ja toisaalta historian käytössä nykyaikana. Esimerkkejä historian käytöstä ovat muuan muussa erilaiset uudet esitykset kuten dokumenttielokuvat sekä tekstien käyttö patsaissa ja muistomerkeissä tai etnologisissa museoissa. Bulgariassa joitakin historian näkökulmia oli unohdettu sosialistisen ajan historian kirjoituksesta, ja vasta 1990-luvulta lähtien historiaa on uudelleen arvioitu. Ilman poliittista muutosta ei olisi ollut yhtä laajaa keskustelua ulkopoliittisista muutoksista, varsinkin suhtautumisesta Venäjään ja Neuvostoliittoon, eikä uusia tapoja määritellä bulgarialaisia kuviteltuna yhteisönä. Muutos kommunismista demokratiaan oli Bulgariassa rauhanomainen prosessi ja monet kielellisiä vähemmistöjä koskevat päätökset eivät olisi toteutuneet ilman vallanvaihtoa. Uusia tapoja määritellä bulgarialaisia kuviteltuna yhteisönä ovat olleet tasa-arvoperinne ja kuuluminen Eurooppaan. Rauhan etsijän maineesta on tulossa yksi maalle tärkeä ominaisuus.

1989: Muutoksen alku

Mielikuvat tietyistä valtiosta ja sen kansalaisista riippuvat huomattavasti vallitsevasta järjestelmästä ja tavoista, joilla virallinen muisti rakentuu. Sosialismin aikana näkökulmat olivat hyvin samankaltaisia, koska hallinto ei suvainnut vaihtoehtoisia mielipiteitä. Tutkijoiden keskuudessa keskeisiä ovat olleet kysymykset sosialistisen järjestelmän lopusta,

sen syistä ja sen erilaisista ilmenemismuodoista eri maissa. Esimerkiksi historian tutkija Jouni Järvisen mukaan ei ole yhtä vastausta kysymykseen oliko vuoden 1989 vallanvaihdos yhdistelmä reformia ja vallankumousta vai seuraus vallankumouksen epäonnistumisesta, koska argumentteja voidaan esittää puolesta ja vastaan (Järvinen 2018, 1). Lisäksi muutos ei ollut seuraus ainoastaan kommunistisen ideologian rappeutumisesta, talouden ongelmista ja Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteerin Mihail Gorbatšovin tuomista glasnostista ja perestroikasta eli avoimuuden ja uudelleenrakentamisen periaatteista, vaan myös toisinajattelijoiden äänen vahvistumisesta kansalais- ja ihmisoikeuksia koskevissa asioissa. Toinen ideologinen virtaus oli kulttuuri-identiteetin etsiminen kirjailijoiden ja muiden kulttuurihenkilöiden keskuudessa Keski-Euroopassa, mikä voidaan nähdä yhtenä syynä vastaaviin ajatuksiin Kaakkois-Euroopassa.

Vallanvaihdokset olivat erilaisia eri valtioissa sosialismin romahtaessa, mutta kaikkialla Balkanista Baltiaan prosessi tarkoitti kommunististen valtioiden loppua ja demokraattisten ideoiden ja periaatteiden paluuta. Bulgariassa siirtymävaiheen (1989–1997) päätavoitteet olivat kaikkien yhteiskunnallisen elämän osa-alueiden muutos ja liittyminen NATO:n ja EU:n kaltaisiin organisaatioihin. Kuten Emil Giatzidis (2002) toteaa, Bulgarialla on useita ominaisuuksia, jotka eroavat muista Keski- ja Itä-Euroopan maista. Hänen mukaansa bulgarialaiset olivat luultavasti muita valmiimpia omaksumaan kommunistisen järjestelmän. Ensinnäkin Bulgariassa oli vahva, paikallinen kommunistinen liike maailmansotien välisenä aikana. Toinen perustelu on se, että virallinen Bulgaria ja monet bulgarialaiset olivat kehittäneet vahvoja suhteita Venäjään. Tämä myös johti suurempaan läheisyyteen Neuvostoliiton kanssa. Kolmas seikka on maantieteellisen alueen poliittinen epävarmuus. Kaakkois-Euroopan maana Bulgariaan vaikuttivat useat laajempaan alueeseen kuluvat trendit kuten nationalismi naapurimaissa ja patriarkaalin perinne.

Termit ja niihin liittyvät mielikuvat ovat olleet myös pääosin negatiivisia: ”balkanisaatio” (*Balkanization*) oli jo sotien välisenä aikana termi, jolla tarkoitettiin heikkoutta ja vähäistä kehitystä. Toinen kysymys koskee itsenäisyyttä ja sen toteuttamista Balkanin historiassa. Balkan terminä on joskus nähty liian yleistäväksi käsitteeksi, jolla on paljon painolastia ja johon sisältyy paljon erilaisia identiteettikonstruktioita (Montgomery 2018, 1). Balkaniin nähdään nykyään sisältyvän Albania, Bosnia ja Hertsegovina, Bulgaria, Kosovo, Kreikka, Kroatia, Makedonia, Moldova, Montenegro, Romania ja Serbia sekä joskus Slovenia, kun kyseessä ovat Jugoslavian seuraajavaltiot. Kaakkois-Euroopan käsitettä pidetään suosittelavana, koska se on laajempi ja historiallisesti vähemmän latautunut käsite kuin Balkan (Järvinen & Lindstedt 2011, 7, ks. myös Pritup 2017). Vaikka naapurimaissa nationalismi sai uutta energiaa 1990-luvulla, Bulgariassa nationalismi pysyi etupäässä maltillisena (ks. Lindstedt 2011, 295). Näin ollen maa on jokseenkin erilainen myös balkanilaisessa eli Kaakkois-Euroopan kontekstissa.

Maan ja puolueen pitkäaikaisen johtajan Todor Zhivkovin kauden (1956–1989) aikana Bulgaria tunnettiin yhtenä Neuvostoliiton läheisimmistä liittolaisista. Edeltävä maan ja puolueen johtaja, Valko Tservenkov rakensi sosialismia, jolla on ”Neuvostoliiton kasvot”: kaikki koetettiin muuttaa samanlaiseksi – talous, armeija, koulutus, kulttuuri ja arkkitehtuuri. Zhivkov hallitsi Bulgariaa vuodesta 1953 vuoteen 1989. Tuona aikana Stalinin kuoleman jälkeistä Itä-Eurooppaa leimasi taloudellinen levottomuus. Bulgaria oli yksi ensimmäisistä, jotka kärsivät siitä ja tämä johti mm. tupakkateollisuuden työntekijöiden lakkoiluun. Uudistumistarpeisiin vastattiin parantamalla suhteita Kreikkaan ja korjaamalla suhteita USA:han, vähentämällä henkilöihin kohdistuvaa terroria, investoimalla maatalouteen ja kuluttajasek-

toriin ja vähentämällä Neuvostoliiton vaikutusvaltaa.

Unkarin vallankumouksen jälkeen vuonna 1956 seurasi sääntöjen tiukentaminen: puolueesta karsittiin kriitikot, ja vuonna 1957 puolue oli ottanut vallan kokonaan itselleen. 1950-luvun lopussa Bulgaria oli Neuvostoliiton jälkeen ensimmäinen maa, joka oli suorittanut loppuun maatalouden kollektivisoinnin. Maatalouden ongelmat kasvoivat huomattavasti 1960-luvulla ja viljaa piti tuoda Yhdysvalloista. Prahan levottomuudet johtivat järjestelmän tiukentamiseen. Vuonna 1971 uusi perustuslaki ja uusi puolueohjelma jatkoivat entisellä linjalla, mutta muodollisesti uudella strategialla: kypsä sosialismi yhtenäisessä yhteiskunnassa. Muutoksiin tähdättiin tieteen ja teknologian kautta, mutta ulkopoliittikka pysyi muuttumattomana.

Vuonna 1973 Bulgaria ja Neuvostoliitto olivat samoilla linjoilla kaikessa. Zhivkov jopa ehdotti maiden yhdistymistä. Samana vuonna solmittiin ulkopoliittisia suhteita Länsi-Saksaan. Sana 'toisinajattelija' otettiin käyttöön vuonna 1977 – todellisuudessa järjestelmän vastustaminen oli harvinaista. Kansantaloudessa keskityttiin erikoistumiseen: autoja, rekkoja, laivoja, ja tietokoneen osia vietiin, ja öljyä tuotiin halvalla Neuvostoliitosta. Valtion legitimitettiin kasvattamisen tapoja oli kaksi: kuluttaminen ja kansallisidentiteetin selkeämpi ilmaiseminen. Tämä johti muun muassa turkinkielisen vähemmistön poismuuttoon ja nimen bulgarialaistamiseen sekä Makedonian kysymyksen ratkaisemattomuuteen.² Ljudmila Zhivkova, Zhivkovin tytär, keskittyi erityisesti kulttuuriseen erityisyyteen ollessaan kulttuuriministerinä. Hän korosti Bulgarian omaperäisyyttä historian ja kulttuurin kehityksessä ja vuonna 1981 järjesti suuret juhlat Bulgarian 1300-vuotisen olemassaolon kunniaksi (Crampton 2008, 200).

Vuodesta 1985 vuoteen 1989 kaksi asiaa heikensi Zhivkovin valtaa: turkkilaisvähemmistöön kohdistuneet paineet ja Gorbatšovin perestroika. Näin ollen tapahtumat Bulgariassa viittaavat ainakin osittain järjestelmän asteittaiseen murtumiseen vuoden 1968 jälkeen – kuten esimerkiksi Järvinen on todennut, lähes kaikissa tapauksissa kyse oli neuvotellusta järjestelmän muutoksesta ja pääosin rauhanomaisesta vallanvaihdoksesta, mutta myös sosialistisen vallankumouksen lopusta (Järvinen 2018, 1). Myös Bulgarian tapauksessa muutos tuli ulkoa: monien usko kommunistiseen ideologiaan katosi. Lopulta Yhdysvaltain presidentti Ronald Reaganin ja Gorbatšovin vastakkainasettelu johtivat Berliinin muurin kaatumiseen ja kylmän sodan loppuun.

Kommunismista demokratiaan

Kommunistien vastustajista syntyi uusi poliittinen eliitti pian 1989 alkaneen vallankumouksen jälkeen. Tämä eliitti loi uusia demokraattisia instituutioita ja markkinataloutta, piti monipuoluevaaleja ja hyväksyi uuden, demokraattisen perustuslain. Suhde yhteiskunnan ja valtion välillä oli uudenvuoroinen: v. 1989 jälkeen kansalaiset yksilöinä saivat osallistua vapaasti yhteiskunnan asioihin; yksilöt, ryhmät ja organisaatiot olivat nyt vapaita tähtäämään omien kiinnostuksensa ja ideoidensa toteuttamiseen. Giatzidis (2002) määrittelee kansalaisyhteiskunnan verkostoksi muodollisia ja epämuodollisia ryhmiä, jotka ovat vapaaehtoisia, itsenäisiä valtiosta ja erillisiä yhteiskunnasta yleisesti ottaen. Kansalaiset toimivat yhdessä julkisella sektorilla ja ilmaisevat kiinnostuksiaan, vaihtavat tietoja keskenään, saavuttavat yhteisiä tavoitteita ja esittävät vaatimuksia valtiolle, säätelevät virkailijoiden toimintaa jne. Kansalaisyhteiskunta täyttää julkista tilaa, joka on hallituksen ja yksityiselämän ulkopuolella, voi ratkaista ristiriitoja ja suojella kansalaisia satunnaisilta päätöksiltä sekä parantaa kansalaisena olemisen laatua. Kommunismissa yhteiskunnassa puolue ja valtio olivat sama asia, ja välimaastossa olevien ryhmien puute johti useimmiten keskitetyn vallan dominointiin – abso-

luuttiseen monarkiaan, orientaaliseseen despotismiin, tai muunlaiseen dominoinnin muotoon. Aktiivinen kansalaisyhteiskunta tasapainottaa jännitteet suhteessa valtioon, ja demokratian palauttaminen Bulgariassa oli olennainen osa yhteiskunnan uudistamista.

Kaakkois-Eurooppa ja sen poliittinen historia ovat keskeisessä asemassa kommunismin ymmärtämisessä. Emil Giatzidis on esittänyt kysymyksen siitä, miksi kommunistihallinnot olivat suositumpia koko Balkanin alueella verrattuna Keski-Eurooppaan (Giatzidis 2002, 34). Valloittaminen ei ole selitys, koska käytännössä neuvostojoukkoja oli alueella vähän. Eri ajankohtina Jugoslavia, Albania ja jossain määrin Romania olivat ajautumassa erilleen Venäjästä. Bulgaria oli ainoa Balkanin niemimaalla sijaitseva valtio, jolla oli jatkuvasti läheisiä suhteita Neuvostoliittoon, hyödyntäen tiettyjä taloudellisia etuja. Kommunismi toimii modernisoinnin välineenä – maaseudulta kaupunkiin, perheestä itsenäisyyteen, köyhyydestä massakulutukseen. Siinä mielessä kommunismi oli jopa suurempi menestys kuin 1930-luvun totalitarismi Saksassa ja Italiassa. Puoluejohtajassa yhdistyi patriarkaalisia, kommunistisia ja nationalistisia piirteitä.

Vuonna 1944 kommunistit aloittivat ohjelman, jonka tarkoituksena oli fyysisen maiseman muuttaminen. Modernisaatio suunniteltiin ”ylhäältä”. Sama piirre on havaittavissa myös alueen ei-kommunistisissa maissa. Pakkoteollistuminen ja maan kollektivisointi olivat nopeimmat Bulgariassa. Rakenneuudistuksesta huolimatta suurelle osalle maaseutuväestöstä siirtyminen teollistumiseen ei ollut täysin kielteinen kokemus, kun otetaan huomioon elintason alhaisuus ennen sotia. Raaka-aineita, koneita ja teknisiä välineitä tuotiin Neuvostoliitosta. Neuvostoliitto ja muu Itä-Eurooppa olivat toisaalta Bulgarian markkina-alueet niin maataloustuotteiden kuin teollisuustuotteiden osalta. Massiivinen teollistuminen, maatalouden kasvu, lukutaidottomuuden poisto, ja kaupungistuminen johtivat elintason nopeaan kasvuun. Bulgarian saavutukset 1980-luvulle asti olivat huomattavia: se oli yksi 1900-luvun suurimmista menestystarinoista (Giatzidis 2002, 35). Maalla oli nopein talouskasvu Euroopassa ja vaikuttavia rakenneuudistuksia – tämä kehitys johti uuden, lojaalin keskiluokan syntyyn. Kommunisesta puolueesta tuli ihmisille tärkeä keino yhteiskunnallisen aseman saavuttamiseksi. Puolueen jäsenyys toi useita etuja. Kommunistit näin ollen johtivat yhteiskuntaa, jossa hallitsivat patriarkaaliset ja kommunistiset asenteet, ja joka ei vuoden 1878 jälkeen ollut kehittänyt kansalaisyhteiskuntaa ja demokratiaa riittävässä määrin. Maa kävi läpi yhtä kaikkein nopeimmista ja perusteellisimmista teollistumisesta johtuvista kaupungistumisprosesseista. Bulgariasta tuli teollistunein maa Kaakkois-Euroopassa. Vuoden 1987 ”Heinäkuun” konsepti³ oli hallinnollinen ja taloudellinen reorganisaatio, mutta koska Zhivkov ei ollut sitoutunut poliittiseen muutokseen, reformit olivat lyhytaikaisia. Kommunismin sortumisen syyt olivat laajasti talousreformien kaatuminen ja valtion ideologisen legitimitetin sortuminen.

Taloudellisen tilanteen heikentyminen, ympäristötilanteen huononeminen, turkkilaisvähemmistön syrjiminen ja poliittinen eristäytyminen johtivat oppositioliikkeen vahvistumiseen. Vuosina 1988–1989 syntyi erilaisia epäpoliittisia järjestöjä, esimerkiksi ympäristön suojeluun liittyvä itsenäinen komitea Rusen kaupungissa. Ryhmän tarkoituksena oli kaupungin ympäristönsuojelu ja se syntyi reaktiona Romanian rajan yli tulevaa saastumista vastaan. Epäpoliittisten järjestöjen yhteisenä piirteenä oli niiden julistautuminen ”itsenäisiksi” – sanaa käytettiin ryhmien nimissä ja ryhmät ilmaisivat selkeästi muutosvaatimuksiaan. Ryhmät politisoituivat vähitellen ja vaativat muutosta valtiotasolla. Vasta sen jälkeen ryhmät muuttivat toimintansa luonnetta ja alkoivat järjestää mielenosoituksia, vaikka alun perin sellaisia järjestettiin lähes yksinomaan Sofiassa. Monet käyttivät ympäristönsuojeluun liittyviä argumentteja poliittisiin tarkoituksiin. Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun järjestettiin avoimesti poliittisia protesteja.

1980-luvun loppupuolella useimmat poliittisen järjestelmän vastustajista olivat itse mukana puolueessa. Näin ollen useimmat Zhivkovin ongelmat syntyivät hänen puolueessaan. Hallitseva eliitti ei ollut yhtenäinen. Kommunistisen puolueen jäsenistön keskuudessa monet olivat kasvavassa määrin kriittisiä monoliittista hallintoa kohtaan. Glasnost alkoi saavuttaa väestöä venäläisen televisiokanavan kautta – ensiksi huoli ympäristöstä oli päällimmäisin kysymys, mutta tämä kasvoi ja muuttui yleiseksi huoleksi maan tilasta. Zhivkovin päätös muuttaa turkkilaisvähemmistön (10 %) kansallisia oikeuksia aiheutti jaon puolueessa. Etupäässä maan eteläosassa sijaitseva turkkilaisvähemmistö erottui enemmistöstä etnisesti sekä osittain kielellisesti ja uskonnollisesti. Tämän perusteella talvella 1984-85 turkin kielen käyttö julkisesti kiellettiin ja rajoitettiin juhlatapoja, pukeutumista ja jopa musiikkia. Sofian yliopiston turkkilaisen filologian opetus lopetettiin.

Zhivkov yritti kehittää tällä tavoin bulgarialaisten itsetietoisuutta kansallisesta identiteetistään, mutta käsitukset olivat historian käyttöä. Yritys assimilointiin kesällä 1989 johti protesteihin ja mielenosoituksiin, joissa kuoli ihmisiä, ja diplomaattiset suhteet Turkkiin huononivat. Ratkaistakseen kriisin Zhivkov ehdotti turkkilaisten poismuuttoa Turkkiin. 300 000 turkkilaista lähti. Hallintoeliitti oli jakautunut enemmän kuin koskaan ennen. Kun Neuvostoliitto ei ollut tukemassa Zhivkovia, kommunistisessa puolueessa tapahtui vallanvaihto ja johtoon valittiin Petar Mladenov. Näin ollen Bulgarian ”vallankumous” ei ollut oppositiotoimien seuraus, vaan reformi alkoi itse puolueessa. Bulgarian poliittinen reformi oli samankaltainen kuin Neuvostoliiton perestroika. Heti kun Zhivkov oli syrjäytetty, uusi puoluejohto sitoutui pluralismiin, valtion turvallisuusvoimien poistamiseen, lakijärjestelmän muutokseen, turkkilaisvähemmistöön kohdistettujen toimenpiteiden kumoamiseen ja oppositioryhmien vapaaseen rekisteröitymiseen. Vuosien 1989 ja 1990 mielenosoitukset painostivat johtoa kasvavassa määrin, mutta muutos oli vielä kommunistien käsissä. Demokratisoinnin prosessi kehittyi vaikeassa tilanteessa, mutta rauhallisella tavalla. Useat tekijät auttoivat muutosta: kommunistisen puolueen jäsenet olivat keskenään samoilla linjoilla, samoin opposition jäsenet ja lisäksi järjestettiin ”pyöreän pöydän” keskusteluja.

Pluralismi vahvistui nopeasti, ja perusoikeudet ja vapaus auttoivat kansalaisyhteiskunnan syntyä. Uusi perustuslaki oli demokraattisen siirtymäkauden tärkeimpiä elementtejä. Vuoden 1991 perustuslaki vahvisti Bulgarian aseman tasavaltana, jolla on parlamentti ja suoraan valittu presidentti. Puolueen monopoli päättyi. Puolueita edelliseltä kaudelta (ennen kommunismia) aktivoitui uudelleen. Monet saivat samat nimet, symbolit ja ohjelmat kuin vastaavat puolueet muualla Euroopassa. Poliittinen ilmapiiri vakiintui pääasiallisesti vaaleissa 1990, 1991, 1994 ja 1997 – uusien puolueiden perustamisen lisäksi kommunistinen puolue järjestäytyi uudella nimellä: sosialistinen puolue BSP. Isoimmiksi valtapuolueiksi kasvoivat BSP ja UDF. Samanlaisia motiiveja mainittiin jokaisessa puolueohjelmassa: aito poliittinen pluralismi, laillisuus, etninen toleranssi, reformi ja valtion demokratisointi, valtion roolin pieneminen taloudessa, yksityistäminen, ulkomaiset investoinnit, alueellinen yhteistyö ja Euroopan integraatio. Keinoina tavoitteiden saavuttamiseen pidettiin talouden uudistamisohjelmaa, lakijärjestelmän muutosta, uudenlaisia suhteita muihin maihin ja rakenteellisia uudistuksia.

Talouden kannalta kolme suurinta haastetta olivat taloudellisen alamäen pysäyttäminen, resurssien käytön tehostaminen sekä taloussuhteiden luominen Euroopan unioniin, USA:han ja kansainvälisiin rahastoihin. Kolme osa-aluetta, joita piti kehittää, olivat yksityistäminen, sijoittaminen ja maatalous. 1990-luvulla yksityistäminen oli pettymys, mutta toinen vaihe käynnistyi vuonna 1999, jolloin Bulgarian valuuttayksikkö leva sidottiin euroon. Vuonna 2001 tiedotettiin, että noin 700 000 henkeä oli lähtenyt maasta kommunismin kaatumisen

jälkeen, eikä tähän edes sisälly lukuisten ihmisten lähtö maasta kommunismin viimeisinä vuosina. Seuraavana vuonna (2002) kysely väestön keskuudessa osoitti, että alle 29-vuotiaista 12–15 % suunnitteli muuttoa. Ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin läheisempi integroituminen Euroopan unioniin. Siirtymäkauden jälkeen maa hyväksyttiin NATO:n jäseneksi vuonna 2004 ja Euroopan unionin jäseneksi vuonna 2007.

Historiankirjoitus uusiksi

Poliittiset ja taloudelliset muutokset johtivat entistä suurempaan erottavien kulttuuripiirteiden etsintään. Bulgarian historia jaetaan joskus kolmeen ja joskus neljään kauteen, riippuen siitä nähdäänkö jatkuvuutta osmanivallan edeltävän ja sen jälkeisen kauden välillä: jos valitaan jälkimmäinen kategorisointi, ensimmäinen periodi kesti vuodesta 1396 vuoteen 1878, jolloin Bulgarian alueet olivat osa Osmanien valtakuntaa ja näin ollen eristettyinä suorasta kaupallisesta ja kulttuurisesta yhteistyöstä muun Euroopan kanssa. Toinen periodi kesti vuodesta 1878 vuoteen 1944. Tämä oli aikakausi, jolloin maa kävi läpi neljää sotaa ja kansalliset rajat vaihtelivat. Motivaatio laajenemistavoitteisiin ulkopoliitiikassa oli modernisaation nopeutuminen ja vahvan kansallisvaltion luominen. Tänä aikakautena valtio oli suuntaamassa kohti parlamentaarista demokratiaa ja yhteiskunnallista muutosta demokraattisten uudistusten kautta. Suhteellisen hyvinvoinnin kehitys keskeytyi fasismien nousun ja totalitaarisen hallinnon seurauksena vuodesta 1923 vuoteen 1944. Kolmas kausi eli kommunismin aikakausi kesti toisesta maailmansodasta vuoteen 1989. Neljäs on demokraattisten muutosten aikakausi alkaen vuodesta 1989 ja nykyinen tasavalta, joka hyväksyi nykyisen lipun ja vaakunan vuonna 1997 [Kuva 1].

Modernin Bulgarian valtion historia on ollut vähän tunnettu Euroopassa, vaikka paikallisesti Bulgariaa on usein pidetty keskeisenä paikkana Balkanilla, koska se on idän ja lännen risteyksessä maantieteellisesti ja myös poliittisesti. Sekä maantieteellinen sijainti että poliittinen muutos ovat vaikuttaneet ulkopuolisiin ja paikallisiin mielikuviin maasta ja sen historiasta. Uuden, demokraattisen ajan alkua leimasivat esimerkiksi muistomerkkien ja vanhojen hallintorakennusten käytön muuttaminen, katujen uudelleen nimeäminen, Sofia-

Kuva 1. Uusi vaakuna ja motto "Yhdistymisestä voimaa!" – mottoa käytettiin myös kommunismin aikana eduskuntarakennuksessa. Samana vuonna (1997) perustuslain ensimmäiset artiklat muutettiin niin, että Bulgaria ei ole enää kansantasavalta, vaan tasavalta.

patsaan pystyttäminen ja historian uudelleen arviointi (tiettyjen historiallisten henkilöiden maineen palauttaminen ja esilletuominen tai aikakausiin liittyvien mielikuvien muuttaminen). Bulgarianlaisessa historiankirjoituksessa kuninkaita ja kuningaskuntia ennen Ottomaanien valtaa on pidetty modernin valtion perustana. Keskiaikaisen Bulgarian historia koostui sellaisista huomattavista tapahtumista kuin kääntyminen kristinuskoon, Simeon Suuren hallinto ja voitot etelänaapurია vastaan. Viisisataa vuotta Osmanien valtakunnassa jättivät jälkiä yhteiskuntaan, hallintoon ja jokapäiväiseen elämään, mutta kommunismin aikana osmanivalta nähtiin pelkästään kielteisessä valossa. 1800-luvusta tuli murrosvaihe maan historiassa: jokseenkin samalla tavalla kuin muualla Euroopassa, Bulgarian kansallinen herääminen voimistui taloudellisilla, yhteiskunnallisilla ja poliittisilla muutoksilta ja maa vapautettiin 1878. Seurasi maan eri osien yhdistyminen ja sotia. Kuten Bulgarian 1800-luvun nationalismi ja uudet nationalismit monella alueella Länsi-Euroopassa, nationalismit entisissä Itä-Euroopan maissa (nyt Itä- ja Keski-Euroopan maissa) ovat olleet taloudellisesti motivoituneita. Berliinin muurin kaatumisen jälkeen on kuitenkin voimistunut myös jako eteläisen ja keskisen itäisen Euroopan välissä.

Yksi kysymyksistä, jotka ovat keskeisiä kulttuuripiirteiden etsinnässä on kysymys suhteesta uskonnon ja modernisaation välillä. Esimerkiksi Marian Stoyadinov (2017) on tarkastellut Bulgarian historiaa *modernity*-käsitteen avulla ja väittänyt, että kaikki itsenäisen Bulgarian kaudet olivat vahvasti imitoivia: toisin sanoen, monarkia, kansantasavalta ja tasavalta käyttivät muualta saatuja ratkaisuja. Hän erottelee kolme vaihetta modernisaation kulussa: itsenäisen Bulgarian modernisoinnin 1878–1944, kommunismin modernisoinnin 1944–1989 ja demokraattisten uudistusten modernisoinnin 1989 jälkeen. Demokraattinen aika eroaa näin ollen vähän edellisistä kausista ja tuo jopa negatiivisia ilmiöitä mukanaan: tässä yhteydessä Stoyadinov mainitsee usean liiton tai yhdistyksen jakautumisen kahtia ja individualismin nousun. Hajoamisen mentaliteetti (joka näkyy myös maastamuuton luvuissa) on seuraus kommunistisen solidaarisuuden pakollisuudesta. Muutos oli nopea, koska sopeutuminen tietoyhteiskuntaan ei ollut asteittaista kuten ”lännessä” ja vanhasta järjestelmästä uuteen siirryttiin ilman surukautta.

Osa tutkijoista (esim. Crampton 2005, 2008) puolestaan korostavat, että jotkut Osmanien ajan tapahtumista eivät olleet niin kielteisiä kuin aiemmin oli esitetty: kristinusko säilyi ja usein paikallishallinto oli suhteellisen vahva. Ajatus Osmanien valtakunnasta takapajuisena ja pysäyttävänä voimana maiden kehityksessä syntyi ortodoksikansojen keskuudessa vasta 1800-luvulla. Nämä ajatukset olivat keskeisiä kansallisheräämisessä – osa muutoksista oli sidoksissa uskontoon, toiset taas sekulaariseen yhteiskuntaan. Loppuvaiheessa syntyi itsenäisiä kansallisvaltioita, monarkian instituutioita, puolueita ja eliitti loi kansalaisyhteiskunnan rakenteet. Kirjoitettiin uudenlaista historiaa ja rakennettiin uudenlaisia sosiaalisia suhteita. Uskonnon merkitys oli huomattava. Itsenäisyys sodan loppu 1877–1878 aloitti modernisaation ja kansallisvaltion rakentamisprosessin. Modernisaatio oli asteittainen prosessi. Monet ratkaisumallit haettiin länsimaista, varsinkin Isosta-Britanniasta ja Ranskasta. 1800-luvulla lukutaito kasvoi huomattavasti niin sanotun lukuhuoneen (*chitalishte*), opistotyylisen instituution kautta. Rautatiet, katujen valaiseminen ja monet palvelut saivat silloin alkunsa.

Sosialismin aikana monet edellisen ajan saavutuksista jäivät uusien suunnitelmien varjoon, ja historiankirjoitus yksinkertaisti ja valikoi tapahtumia ja joskus vääristi tapahtumien kulkua. Ulkobulgarialaiset nähtiin usein pettureina. Sen sijaan nykyhistorian esityksissä (esim. Kolarov ja Toshkov 2003) ulkobulgarialaisia kuvataan äiti-Bulgarian lapsina, korostaen, että maalla on pitkä ja kunniakas historia osana eurooppalaista ja maailman sivilisaatiota. Kes-

kiaikainen Bulgaria on näissä kuvauksissa keskeisessä asemassa ja se nähdään vaikutusten antajana monelle maalle kuten Venäjälle, Ukrainalle, Serbialle, Romanian ja Montenegrolle. Samalla nykyisyys on ylpeyden aiheena:

V. 1989 jälkeen maa on saanut paljon huomiota kansainväliseltä yhteisöltä useasta syystä. Ensiksi, siirtyminen kommunismista kapitalismiin oli rauhanomainen prosessi. Toiseksi, ainutlaatuisena tapahtumana sekä eurooppalaisessa että maailman historiassa pidetään sitä, että entisestä kuninkaasta tuli maan pääministeri. Ja kolmanneksi, koska Bulgaria on mielenkiintoinen yritysmaailmassa – kauppakohteena, turismissa ja taloudessa. (Kolarov ja Toshkov 2003, 4.)

Kuten yllä olevasta kuvauksesta huomaa, kansainvälisen huomion kasvun nähdään liittyvän kolmeen seikkaan: rauhanomaiseen siirtymiseen kommunismista kapitalismiin, houkuttelevuuteen yritysmaailmassa ja entisen kuninkaan valintaan maan pääministeriksi. Tämä lisäsi kovasti viittauksia ennen kommunismin alkua vallassa olleeseen kuningasperheeseen. Kuningasperheen kuva löytyy monesta uudesta esityksestä, kuten esimerkiksi Richard Cramptonin kirjasta *A Concise History of Bulgaria* (1997, 2005, 163) ja Kolarovin ja Toshkovin kirjasta *Amazing Bulgaria* (2003) [Kuva 2].

Ortodoksisuutta on tässä yhteydessä vaikea nähdä kansainvälistä huomiota herättävänä seikkana Euroopassa, joka on kasvavassa määrin sekulaarinen. Ortodoksisuuden vahvistaminen kommunismin jälkeisenä aikana on lähentänyt Bulgariaa ei-slaavilaisiin Kaakkois-Euroopan maihin (ks. esim. Lindstedt 2011). Venäjältä on otettu etäisyyttä, vaikka sekin on ortodoksinen. Ortodoksisuudella on perinteisesti ollut vahva merkitys kansallistunteen heräämisessä ja vahvistamisessa, mutta sosialismin aikana Bulgaria oli virallisesti ateistinen. Historiankirjoituksessa uskonnolla on nykyään selkeä rooli. Kristinuskon kuvataan saapuneen Bulgariaan ennen Venäjää – tämä on tosiasia, jota jo Ljudmila Zhivkova korosti 1980-luvun alussa. Myös referenssit muihin uskontoihin ja liikkeisiin ovat yleisiä. Esimerkiksi Richard Crampton (2008) on pohtinut syitä, miksi protesti-ilmaisut olivat Bulgariassa suhteellisen vähäisiä kommunismin aikana ja tullut päätelmään, että tämä saattaa johtua pitkästä reflektoinnin ja vetäytymisen traditiosta. Sen sijaan, että nähtäisiin protestittomuus tyytymisenä viranomaisiin, se voidaan nähdä osaksi kansallista traditiota, joka hylkää poliittisen vallan irrelevanttina (Crampton 2008, 268). Toisaalta, kuten kirjoittaja korostaa, mikä oli sopivaa

*Kuva 2. Kuningasperheen eli Bulgarian kuningas Boris III:n (1918-1943), prinsessa Maria Louisen, kruununprinssi Simeonin ja kuningatar Giovannan muotokuva kirjassa *Amazing Bulgaria* (Kolarov & Toshkov 2003). Kuvassa yhdistyvät monet piirteet, joiden voi nähdä puhuttelevan yleisöä: monarkian historiallinen perinne, kansainvälisyys, ydinperhe ja jatkuvuus.*

keskiaikaiselle munkille tai pienen vuoristokylän asukkaille ei välttämättä sovi modernille, demokraattiselle yhteiskunnalle. Tämä tulkinta mahdollistaa selityksen historian kautta, mutta samalla korostaa, että historiallisia aikakausia on ajateltava niiden omien arvojen kautta. Toisen maailmansodan aikana juutalaiset olivat turvassa Bulgariassa. Kommunistisen vallan virheet, kuten turkkilaisvähemmistön kohdistetut kieli- ja maastamuuttopaineet, korjautuivat nopeasti vuoden 1989 vallanvaihdon jälkeen: joukko turkkilaisvähemmistön edustajia perusti turkkilaisvähemmistön etuja puolustavan puolueen ja turkin kielen asema vahvistui.

Maan pyrkiessä Euroopan unioniin bulgarialaisen ”kansalliset” ominaisuudet otettiin hyvin käyttöön – kuten Aleko Konstantinovin luoma ja hyvin tunnettu hahmo Baj Ganjo, joka seikkailee maailmalla 1800-luvun lopulla ja selviää huumorilla. Kirjanen *Hymyillen Eurooppaan* (2004, 1) välittää kuvan huumorista tärkeänä bulgarialaisten piirteenä ja selviytymiskeinona.⁴

Uusi ilmiö 1990-luvulla oli myös erilaisten kirkkoon liittyvien rituaalien palauttaminen tai virallinen vahvistaminen. Samalla ortodoksisuus on etsinyt uutta rooliaan muuttuneessa yhteiskunnassa. Aikanaan bulgarian kieli säilyi kirkkojen ja luostareiden ja vuoristokylien ansiosta. Toisaalta slaavilaisten kielten sukulaisuus on seikka, jota käytetään edelleen esimerkiksi aakkoston merkitystä korostaessa. Uusia menneisyysnarratiiveja ja tulkintoja ovat kuitenkin kyrillisten kirjainten syntyyn liittyvien Kyrilloksen ja Methodiuksen käsittelemisen ensisijaisesti kristinuskon päähahmoina ja pyhimyksinä (ks. Kolarov ja Toshkov 2003). Vaikka uskonnon merkitys on vähenemässä ihmisten arkipäivässä, historiankirjoituksessa sillä on huomattava ja näkyvä rooli. Sen sijaan kommunismin ajalle on Kolarovin ja Toshkovin teoksessa omistettu vain noin sivun verran tekstiä. Kirjallisuutta esittelevässä osiossa ”kommunistisen ajan” kirjailijat ja runoilijat ovat silti läsnä.

Sekä kirjoissa että elokuvissa osmanien ajan kehitystä on tarkasteltu uusista näkökulmista. Uudet esitykset ovat luonnollisesti säilyttäneet kuvaukset tunnetuimmista kirjailijoista ja taistelijoista vapaudesta, mutta niissä on annettu tilaa myös vaihtoehtoisille kuvauksille. Esimerkkinä on kansallissankari Vasil Levskin filmatisointi, jossa hän kiroilee ja käyttäytyy huonosti, toisin sanoen ei ole enää pelkästään hyvämaineinen sankari.

Kielten tutkimuksessa on ollut tapana tehdä ero kansalliskielen instrumentaalisen ja symbolisen käytön välissä. Bulgarian kielen käytössä on havaittavissa kahdenlaisia muutoksia: ensiksi, laaja diaspora (ulkobulgarialaiset) aiheuttaa muutoksia aakkoston käytössä: translitterointi on usein vapaata tai noudattaa erilaisia kansallisia sääntöjä. Kirjassa *Hymyillen Eurooppaan* (2004) ironisoidaan tätä, mutta pilapiirros kuvailee sinänsä patrioottista toimintaa: ulkobulgarialainen Chicagosta onnittelee toista bulgarialaista kyrillisen kirjaimiston ja bulgarialaisen kirjallisuuden päivänä, vaikka käyttää siihen latinalaista kirjaimistoa.

Yhteiskunnan muutokset ovat toisaalta suosineet englannin kielen kasvavaa käyttöä ja kielitietoisuus on pidetty vähäisenä huolena verrattuna eurooppalaiseen integraatioon ja ongelmiin yhteiskunnan ja talouden muussa kehityksessä. Samanlaista kehitystä on huomattu myös muissa entisen Itä-Euroopan maissa (ks. esim. Lindstedt 2005). Vaikka kielen merkitys välineenä on muuttumassa, sen symbolinen merkitys säilyy. Historian narratiiveissa kertomus kielen merkityksestä on joskus korvattu paikan ja historian merkityksellä, koska silloin kieli ei toimi erottavana tekijänä. Uusien mielikuvien luominen välittyy myös Bulgarian historia-yhdistyksen toiminnasta ja sivustosta www.bulgarianhistory.org. Yhdistys perustettiin 2012 päätavoitteenaan Bulgarian historian ”säilyttäminen” ja popularisointi. Sivusto, joka aloitti toimintansa vuonna 2013, on tarkoituksellisesti epämuodollinen, visuaalinen, helposti saatavilla ja esittelee historiatietoa houkuttelevalla ja selkeällä tavalla. Perustajat olivat 12. luokan lukiolaisia. Sivuston mukaan heidän tavoitteenaan oli vakuuttaa ihmisiä siitä, että ”historiaa

on pidettävä vankkana perustana kansallisen itsetietoisuuden rakentamiselle”. Sivustolla ”kansakunnan hyvinvointi” yhdistyy tieteelliseen näkökulmaan. Artikkelit ja muu materiaali pyrkivät elvyttämään unohdettuja historiallisia henkilöitä ja unohdettuja jaksoja lähimenneisyydestä ja kaukaisesta menneisyydestä. Näin ollen näkökulma ”mistä olemme ylpeitä” on osittain samanlainen kuin kirjassa *Amazing Bulgaria* (2003), mutta aineisto tavoittaa paljon laajempaa yleisöä. Esimerkkeinä ovat artikkeli Bulgarian laivastosta keskiajalla, kahden meren Bulgariasta sekä Malina Dimitrovan tieteellinen artikkeli Ivan Vazovin romaanista *Ikeen alla*, joka osoittaa kuinka mielenkiintoinen ja mutkikas on tarina romaanin synnystä.⁵

Ilman poliittista muutosta ei olisi ollut yhtä laajaa historian uudelleenarviointia. Historian käyttö on ominaista kaikille kansallisille narratiiveille, mutta nyt tarkoitus on erilainen: ajatus on, että kansakunnan hyvinvointi on edistettävissä historian avulla ja tämä historia on osittain erilainen kuin kommunismin aikana tarjottu. Tutkimuskirjallisuudessa esitetyt mielikuvat Bulgariasta eivät myöskään olisi muuttuneet. Monet kansallisen identiteetin kysymyksistä heijastavat uutta taloudellista ja yleiseurooppalaista kehitystä, mutta on myös pantava merkille, että Bulgaria on pysynyt alueellisten sotien ja konfliktien ulkopuolella. Maa on suhteellisen yhtenäinen ja rauhan etsijän maineesta on tulossa yksi maan tärkeistä ominaisuuksista. Tämä näkyy selkeästi Kaakkois-Euroopan uudessa kontekstissa ja on myös huomattavissa uusissa kertomuksissa maan historiasta ja nykyisyydestä. Yleiseurooppalaisessa mittakaavassa tämä on tärkeää, koska muualla alueelliset vapausliikkeet ovat voimistuneet aina 1980-luvulta lähtien ja monet äärioikeistopuolueet ovat saaneet suosiota. Bulgariassa esimerkiksi sellaisesta on noussut ATAKA-puolue, mutta maan poliittisia ilmapiiriä pidetään etupäässä maltillisena (ks. Lindstedt 295-312). Maan houkuttelevuus on kasvanut niissä kaakkoiseurooppalaisissa maissa, jotka vasta pyrkivät EU:hun. Nämä olot ovat luoneet mahdollisuuden kirjoittaa maasta eri tavoin. Vaikka osassa tutkimuksia ja muuta kirjallisuutta ideat imitoinnista tai fatalismista muodostavat kirjoituksen selkärangan, uudessa kirjallisuudessa on nähtävissä myös syvempää analyysiä ”kansan luonteesta” konstruktiona ja niissä korostetaan vaikutusten ja ideoiden merkitystä yhteiskunnan kannalta. Yksittäiset, yksilölliset kokemukset ovat kuitenkin yhteiskunnan muovaamia, ja tästä teemasta tarvitaan lisää tutkimusta.

Viitteet

1 Essee on omistettu vanhempieni (Jordan ja Albena) muistolle.

2 Jugoslaviassa makedonian kieli sai virallisen aseman toisen maailmansodan jälkeen, mutta Bulgaria ja Kreikka eivät olleet tunnustaneet sen olemassaoloa erillisenä kielenä. Lisäksi makedonialaisten olemassaolo erillisenä kansana oli ollut pitkään erimielisyyksien aiheena. Ajatusta makedonialaisista erillisenä kansana joko vastustettiin tai kyseenalaistettiin Bulgariassa, Serbiassa ja Kreikassa, ja ns. Makedonian kysymys oli yksi kaikkein ongelmallisista kysymyksistä Kaakkois-Euroopassa (ks. Nihtinen 1997, 41–47; myös Nihtinen 1998, 35–42). Makedonialaiset puhuvat makedoniaa, joka kielenä muistuttaa bulgariaa hyvin läheisesti, mutta on täydentynyt serbian kielestä tulevilla

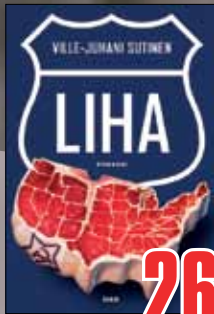
vaikutteilla. Maantieteellisenä alueena 'Makedonia' on jaettu nykyisen tasavallan, Bulgarian ja Kreikan kesken. Historiallisesta kiistasta huolimatta tammikuussa 1992 Bulgaria oli ensimmäinen maa maailmassa, joka tunnusti FYROMin (Former Yugoslav Republic Of Macedonia) itsenäisenä valtiona. Kielikiista kuitenkin jatkui helmikuuhun 1999 asti, jolloin molempia kieliä käytettiin virallisissa asiakirjoissa ensimmäistä kertaa.

- 3 Joulukuussa 1986 puolueen ja hallinnon johto luonnosteli seuraavaa viisivuotista taloussuunnitelmaa (petiletka) ja havahtui talouden keskittymisen epäonnistumiseen. Heinäkuussa 1987 pidetyssä plenumissa aloitettu uudelleenorganisointi tarkoitti sitä, että Zhivkov tunnusti, että sosialismilla oli paljon puutteita ja useita virastoja olisi mahdollista hallita itsehallinnon avulla ja niiden vastuun väestön palvelemisessa oli oltava paljon suurempi. Osa ministeriöistä lakkautettiin, paikallishallintoa uudistettiin ja perustuslakikomissio kokoontui tarkastelemaan mahdollisia perustuslakimuutoksia. Zhivkov ei ollut sitoutunut poliittiseen muutokseen ja siksi uudistusten vaikutus oli riittämätön.
- 4 Aleko Konstantinovin (1863–1897) tärkeimmät teokset ovat *Chicagoon ja takaisin* (1891) ja *Bai Ganyo. Nyky-bulgarialaisen uskomattomia tarinoita* (1895).
- 5 *Ikeen alla* on Vazovin tunnetuin teos ja se kuvaa Turkin vallan aikaa. Vazov sai vaikutteita kirjoihinsa venäläisiltä ja ranskalaisilta kirjailijoilta. Toinen hänen tunnetuimpia teoksiaan on *Unohdettujen eepos*, jonka esikuva oli J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinat*.

Lähteet

- Crampton, R. *A Concise History of Bulgaria* (1997, 2005), Cambridge: Cambridge University Press.
- Giatzidis, Emil (2002), *An Introduction to Post-Communist Bulgaria*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Hymyllen Eurooppaan* (Susmivka v Evropa) (2004), Sofia: Fondacija Satirik.
- Järvinen, Jouni & Lindstedt, Jouko (2011.), *Itä-Eurooppa matkalla länteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Järvinen, Jouni (2018), *1989 – Vallankumous vai vallankumouksen loppu? (1989 – A Revolution or the end of a revolution?)* www.helsinki.fi/Aleksanteri/insight, 17 December 2018/ Issue 5.
- Kolarov, Mihail & Toshkov, Nikolaj (2003), *Amazing Bulgaria*. Sofia: Young Bulgaria.
- Lindstedt, Jouko (2011), *Bulgaria*, teoksessa *Itä-Eurooppa matkalla länteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lindstedt, Jouko (2005), Uusia kieliä vai lisää englantia? Itäisen Keski-Euroopan maat Euroopan Unionissa. – *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*. Helsinki: Gaudeamus, 48-58.
- Montgomery, D. (ed.) (2018), *Everyday Life in the Balkans*. Bloomington: Indiana University Press.
- Nihtinen, Atina (1997), Language and Politics: An Example from the History of the Macedonian Standard Language. – *The Return of North-South*. Aberdeen: University of Aberdeen, Centre for Russian, East and Central European Studies, 41-47.
- Nihtinen, Atina (1998), Macedone – a state with a 'wrong name' an 'stealt historie'. – CAIRN. Aberdeen: AUSLQ, 35-42.
- Pritup, D. (2017), *Bulgarian cultural identity, Balkanism and Self-Colonisation in Bulgarian TV series Staklen dom 2010 – 12*. Helsinki: University of Helsinki.
- Stoyadinov, Marian (2017), The Church and the Bulgarian Modernities. – *Political Theologies in Orthodox Christianity. Common Challenges – Divergent Positions*. Edited by Kristina Stoeckl, Ingeborg Gabriel & Aristotle Papanikolaou. London, New York: Bloomsbury.

Kevään kiinnostavimmat uutuudet

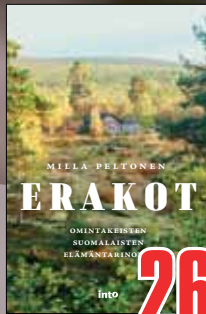

26⁹⁰

Ville-Juhani Sutinen
LIHA

Liha on kuvaus menneistä maalmoista, joissa on jotain kammottavan tuttua.

 Myös e-kirjana

26⁹⁰

Milla Peltonen
ERAKOT

OMINTAKEISTEN SUOMALAISTEN ELÄMÄNTARINOITA
Kurkistus suomalaisten erakkojen elämään.

  Myös e- ja äänikirjana

21⁹⁰

Mikko Jakonen
KONFLIKTI
TALOUS JA POLITIIKKA

Ovatko konfliktit kehittyvän ja demokraattisen politiikan edellytys vai uhka?

 Myös e-kirjana

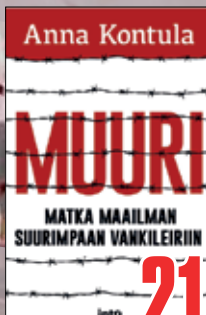

24⁹⁰

Virva Liski
VANKILEIRIN SELVIITYJÄT
TUHAAT NAISTA SANTAHAMINASSA 1918

Millaista oli elämä Santahaminan vankileirillä 1918?

 Myös e-kirjana

21⁹⁰

Anna Kontula
MUURI
MATKA MAAILMAN SUURIMPAAN VANKILEIRIIN

Kirja Gazasta, ihmisoikeuksista, aktivismista ja Suomen vastuusta.

 Myös e-kirjana

21⁹⁰

Miriam Attias & Jonna Kangasoja (toim.)
ME JA NE

VÄLINEITÄ VASTAKKAIN-ASETTELUJEN AIKAAN
Opas rakentavaan keskusteluun.

intokustannus.fi **into**

Bosnian musliminuoret ja ajatuksia eurooppalaisesta islamista

Millaista on eurooppalainen islam nuorten bosnialaisten mielestä? Vuodesta 2015 alkaen tehty dokumenttielokuvasarja *Perspektiva* avaa näkökulmia tähän kysymykseen. Sarjan tekijät ovat entisen Jugoslavian alueella asuvia nuoria aikuisia, jotka osittain yhdysvaltalaisen *The National Endowment for Democracy* (NED) -järjestön rahoituksella tuottavat vuosittain useita jaksoja. *Radio Free Europe* välittää ne nettisivujensa ja joidenkin televisiokanavienkin kautta. Lukioikäiset nuoret ovat sekä sarjan kohderyhmä että sen päähenkilöt. Nuorten osallisuus on merkittävä, sillä heidän ikäisensä pääsevät vain harvoin ääneen nykyisissä länsibalkanlaisissa yhteiskunnissa.

Ohjelmasarja on vuosien varrella kasvattanut suosiotaan niin, että varsinaista värväys-toimintaa henkilögallerian kasvattamiseksi ei tarvita. Nykyään toiveikkaita lukiolaisia ilmoittautuu halukkaiksi haastateltaviksi sarjan tuotantotiimille joko itse tai koulujensa välityksellä. Kuluvan vuoden jaksoista olen kiinnittänyt huomiota varsinkin niihin, jotka on kuvattu Pohjois- ja Luoteis-Bosnian kaupungeissa Maglajissa, Cazinissa ja Bihaćissa. Näiden kaupunkien ja niiden ympäristön asukkaista enemmistö on muslimeja. Ohjelmassa nuoret puhuvat varsin avoimesti suhtautumisestaan omaan uskontoonsa, islamiin. Kun keskustelu kääntyy uskonnonopetukseen, nuoret tuovat ilmi monia mielenkiintoisia ulottuvuuksia. Keskeisiä kysymyksiä ovat, miten perhe ja suku vaikuttavat oman uskonnon merkityksen rakentumisessa, millaisia ovat käsitykset muista uskonnoista sekä suvaitsevaisuuden merkitys ja sen tarve eri islamin suuntausten välillä.

Uskonnonopetus aloitettiin Bosniassa ja Hertsegovinassa kouluissa sodan aikana vuonna 1993. Heti tämän jälkeen uskonnon harjoittamisesta tuli aiempaa suosittumpaa. Myöhemmin uskonnon merkitys arjessa on keskittynyt suurimmaksi osaksi pyhä- ja juhlapäivien viettoon, häihin ja hautajaisiin. Suurin osa nuorista opiskelee nykyään peruskoulussa ja toisen asteen oppilaitoksissa omaa uskontoaan, joita Bosniassa ja Hertsegovinassa on kolme: islam, ortodoksisuus ja katolisuus. Lukiolaiset voivat uskonnon opetuksen sijaan opiskella myös etiikkaa. Uskonnon opiskelun saa myös keskeyttää ja vaihtaa etikkaan. Dokumenttisarjan musliminuorten mukaan uskonnon opetusta pidetään nykyisin kuitenkin normina, kun taas uskonnon opetuksen korvaaminen etiikalla nähdään usein vääräksi valinnaksi. Nuori voi tällöin tulla leimatuksi huonoksi muslimiksi. Tämä on tavallista varsinkin pienemmissä yhteisöissä, joissa esimerkiksi kahvilassa käyminen voi olla epämiellyttävä kokemus nuorelle, joka ei osallistu uskonnonopetukseen.

Nuoret kertovat sarjassa, että perhe ja suku ovat vahvasti uskonnonopetuksen ja sen valitsemisen takana. Perhe on myös se taho, jolla on valta päättää, saako nuori seurustella tai esi-

merkiksi myöhemmin mennä naimisiin ei-muslimin tai uskonnottoman kanssa. Jotkut nuoret kannattavat tällaista perheen vaikutusvaltaa. Vain muutama haastateltava tuo esiin *sharia*-lain tai kuvailee, miten se mahdollisesti vaikuttaa naisten elämään. Haastatteluja katsoessa tulee usein mieleen, että uskonnolla ei ole hallitsevaa asemaa nuorten arjessa, vaan se koetaan enemminkin oman perheen ja suvun kulttuuriperinnöksi ja tätä kautta omaksi identiteetiksi. Uskonto kuitenkin määrittää alueella kansallista ja etnistä identiteettiä yhä voimakkaasti. Omaan uskontoon kuuluminen on nuorten mukaan tärkeä ja luonnollinen osaa nykyaikaa.

Musliminuria kiinnostaa toinenkin tärkeä aihe: Bosniaan oli 1990-luvulla tullut sotimaan satoja vierastaistelijoita, suurin osa heistä Arabimaista. Viranomaisten mukaan Bosniassa asuu nykyään joitakin tuhansia tai kymmeniä tuhansia salafistimuslimeja, joista iso osa on paikallisia. Julkisuudessa heidät on nimetty ääri-islamisteiksi, ja paikalliset kutsuvat heitä *wahhabiiteiksi*. Ääri-islamismien suuntaus eli *salafismi* tai *wahhabismi* koetaan hyvin erilaiseksi kuin Bosnian muslimienemmistön edustama maltillinen sunnalaisuus, ja se näkyy myös *Perspektivassa* esiintyvien nuorten mielipiteissä. Nuoret asuvat lähellä sellaista syrjäseutua, jonne joitakin vuosia sitten muutti paikallisia salafistiperheitä. Nuoria askarruttavat ennakkoluulot ja pelot sekä median vaikutus ihmisten mielipiteisiin. Suurin osa haastatelluista nuorista haluaa uskoa, että erakoituneet naapurit eivät halua levittää omaa uskoaan, vaan että heidän Koraanin tulkintansa on vain hyvin erilainen kuin ohjelman nuorten. Muutama nuori heittäytyy pohtimaan *salafismin* alkuperää ja historiaa, tietoa heiltä tuntuu löytyvän. Keskustelu kuitenkin pyörii eniten ääri-islamistien vallassa värvätä nuoria ulkomaille sotimaan. Bosniasta on joidenkin tietojen mukaan lähtenyt muualle sotimaan noin 300 henkilöä. Heistä noin 45 on kuollut ja noin 50 palannut takaisin. Nuoret haluavat keskustella siitä, miten ennakkoluulot vaikeuttavat myös *wahhabiittien* lasten koulukäyntiä, koska heidän perheitään pidetään pelottavina tai vaarallisina.

Jäin miettimään musliminuorten pohdiskeluja ja sitä, miten he kuvaavat nykyajan islamia, siis Bosnian versiota islamista, jota medioissa on pitkään uumoiltu mahdolliseksi ”eurooppalaiseksi ja liberaaliksi islamin malliksi”. Se on siis sellaista liberaalia islamia, joka sopisi ”paremmin” eurooppalaisen demokratian periaatteisiin ja jota joidenkin mukaan tarvittaisiin. Aihe on ymmärrettävästi sekä vaikea että herkkä ja joidenkin tutkijoiden mielestä ristiriitainen. Niinpä keskustelu edelleen jatkuu. Olisi kiinnostavaa tietää, kokevatko nämä nuoret omassa uskonnossaan joitakin asioita mahdollisesti vanhanaikaisiksi ja joitakin moderneiksi. Kiinnostavaa olisi myös tietää, miksi heidän mielestään juuri Bosnian islamia pidetään liberaalina ja eurooppalaisena. Bosnialainen islaminusko on ollut läsnä Euroopassa jo 1500-luvulta lähtien. Paikallisen älymystön ja islamilaisten johtajien ansiosta sitä on modernisoitu varsinkin 1800-luvulla sellaiseksi uskoksi, joka seurasi ja joutui seuraamaan maailman muuttuvaa menoa. Merkittävässä puheenvuoroissaan *Perspektivan* nuoret piirtävät kuvaa itsestään liberaaleina muslimeina, samoin kuin kuvaa omasta uskonnostaan ei-staattisena ja jatkuvassa muutoksessa olevana.

Dragana Cvetanović

Kirjoittaja on sosiolingvistiikan ja kulttuurin tutkija, joka työskentelee PEDAMO-hankkeen parissa Helsingin yliopiston pedagogiikan keskuksessa (HYPE).

Valheiden levitys ja median tilanne Tšekin tasavallassa

Tšekin tasavallan sijoitus on pudonnut Toimittajat ilman rajoja -järjestön julkaisemassa lehdistönvapausindeksissä sijalle 40. Pudotukseen on monia syitä: oligarkit ja poliitikot ovat ostaneet mediataloja, korkean tason poliitikot ovat hyökänneet journalisteja vastaan ja levittäneet disinformaatiota, ja lisäksi kansalaisten ulottuvilla on venäläisiä valeuutissivustoja. Kun hallitus on toistaiseksi tehnyt vähän tilanteen helpottamiseksi, ihmiset ovat luoneet erilaisia vapaaehtoisorganisaatioita disinformaation vastustamiseksi.

Oligarkkien kiinnostus mediaomistukseen omien intressiensä ajamiseksi alkoi jo vuonna 2008. Vuonna 2013 pääministeri Andrej Babiš osti Tšekin suurimman mediayhtiön MAFRAn, joka julkaisee esimerkiksi maan luetuimpiin kuuluvia *MF DNES* ja *Metro*-lehtiä. Babiš on syytteessä EU-rahoituksen väärinkäytöksistä, ja monet kansalaiset ja journalistit ovat valittaneet tämän vaikuttavan näiden mediatalojen uutisiin. Muun muassa tästä on kummunnut Babišia vastaan suunnattuja mielenosoituksia, jotka ovat suurimpia sitten kommunistien vallan päättymisen.

Andrej Babiš ei kuitenkaan ole ainoa korkean tason poliitikko, jonka toimet vaikuttavat lehdistönvapauden heikkenemiseen. Tšekin presidentti Miloš Zeman on toistuvasti hyökännyt journalisteja vastaan. Vuonna 2017 hän kerskui lehdistötilaisuudessa Kalašnikovin näköiskappaleella, jossa luki ”Toimittajille”. Ennen vuoden 2018 presidentinvaaleja Zemanin kampanjassa työskennellyt henkilö hyökkäsi verbaalisesti ja fyysisesti Zemanin pääkonttorilta raportoivia journalisteja vastaan. Presidentti kritisoi Tšekin julkisen palvelun televisiota ja radiota päivittäin ja näin heikentää ihmisten luottamusta mediaan.

Jotkut poliitikoista jopa levittävät itse valheellista tietoa. Esimerkiksi äärioikeistolaisen SPD-puolueen johtaja Tomio Okamura julkaisi toukokuussa 2019 puoluelehden *Na vlastní oči (Omin silmin)*, joka oli täynnä manipulaatiota ja valheita ja jonka tarkoituksena oli vaikuttaa ihmisten näkemyksiin ennen Euroopan unionin parlamenttivaaleja. SPD:llä on 22 paikkaa Tšekin parlamentin edustajainhuoneessa. EU-vaalien alla julkaistu lehti väitti esimerkiksi Tšekin joutuvan maksamaan EU:lle paljon enemmän kuin maa saa takaisin (vaikka on yksi suurimmista EU:n hyötyjistä), tai että EU haluaa kieltää veitsien kuljettamisen mukana sekä käyrät banaanit. Okamura levittää myös euroskeptisismiä, muukalaisvihamielisyyttä ja muita pelkoja Facebook-sivunsa videoblogeissa. Pelko voi vaikuttaa mielipiteiden lisäksi tekoihin. Vuonna 2018 SPD-äärioikeistopuoluetta tukeva ikäihminen Jaromír Balda sai

Tšekin tasavallan ensimmäisen terrorismia koskevan tuomion kaadettuaan junaraiteille kaksi puuta, jotka aiheuttivat junaonnettomuuksia. Hän oli jättänyt rikospaikalle lentolehtisiä joissa luki ”Allahu akbar”, yrittäen näin vierittää syyn islamisteille. Vaikka SPD-puolue irtautui hänen teostaan, useiden asiantuntijoiden mukaan Balda sai innoituksen SPD:n levittämästä vihapuheesta. Disinformaation kohderyhmänä ovat usein ikäihmiset. Vuoden 2018 presidentinvaalikampanjan aikana iäkkäille ihmisille lähetettiin sähköpostilla ketjukirjeitä, joissa syytettiin istuvan presidentin Miloš Zemanin kilpailijaa Jiří Drahošia pedofiliasta, sponsorituen saamisesta hyväntekijänä tunnetulta miljardööriltä George Sorosilta (jota monet tšekkiläiset pitävät epäluotettavana) tai siitä, että Drahoš haluaa avata rajat maahanmuuttajille. Joidenkin arvioiden mukaan Zeman ei olisi pystynyt voittamaan vaaleja ilman sähköpostikampanjaa.

Suuri osa tšekkiläisiltä verkkosivustoilta löytyvästä disinformaatiosta on peräisin Venäjältä. Vierailuimmat väärää tietoa levittävät sivustot ovat Sputnik ja Aeronet, joista ensimmäinen on venäläinen, mutta sillä on myös tšekin kielistä toimintaa ja toisella on selviä Venäjä-yhteyksiä. Ihmiset seuraavat myös Facebook-ryhmiä, joiden vetäjien verkostoja on tekaistujen profiilien vuoksi vaikea jäljittää. Tällaiset ryhmät ja vaihtoehtotietoa esittävät Internet-sivustot vähentävät luottamusta perinteiseen mediaan, levittävät euroskeptisismää, pelkoa, ulkomaalaisvihaa ja siirtävät kansan tukea maantieteellisesti lännestä itään.

Tšekin tasavallasta puuttuu tasokas mediaopetus, koska maassa ei ole siitä perinteitä yli 40 vuoden kommunistivallan vuoksi. Hallitus on tehnyt hyvin vähän valeutisten torjumiseksi verrattuna Suomeen, jossa on etsitty digilukutaidon keinoja ja järjestetty työpajoja viranhalijoille. Silti monet kansalaisjärjestöt taistelevat näiden asioiden hyväksi. Esimerkiksi Elf Group monitoroi sähköpostissa leviäviä ketjukirjeitä ja väärennettyjä sosiaalisen median tilejä, Demagog tekee poliittikkoihin ja puolueisiin liittyvää faktantarkistusta ja journalistinen Manipulators-verkkosivusto oikaisee disinformaatiota. Ihmiset alkavat hitaasti oppia ajattelemaan kriittisesti eivätkä tartu niin helposti valeutisten monitahoisiin syötteihin. Tšekin tasavalta tarvitsisi valtion tason systemaattisia toimia, mutta toistaiseksi sen täytyy taistella käytettävissä olevin keinoin.

Englannista kääntänyt **Katja Lehtisaari**.

Barbora Novotná

Kirjoittaja on journalistiikan opiskelija Kaarlen yliopistossa Prahassa. Joulukuussa 2019 hän vietti kaksi viikkoa Suomessa keskustellen asiantuntijoiden ja journalistien kanssa disinformaatiosta ja työstää nyt käytyjen keskustelujen pohjalta journalisteille tarkoitettua ohjekirjaa.

Utopioiden loppu Danila Tkatšenkon valokuvissa

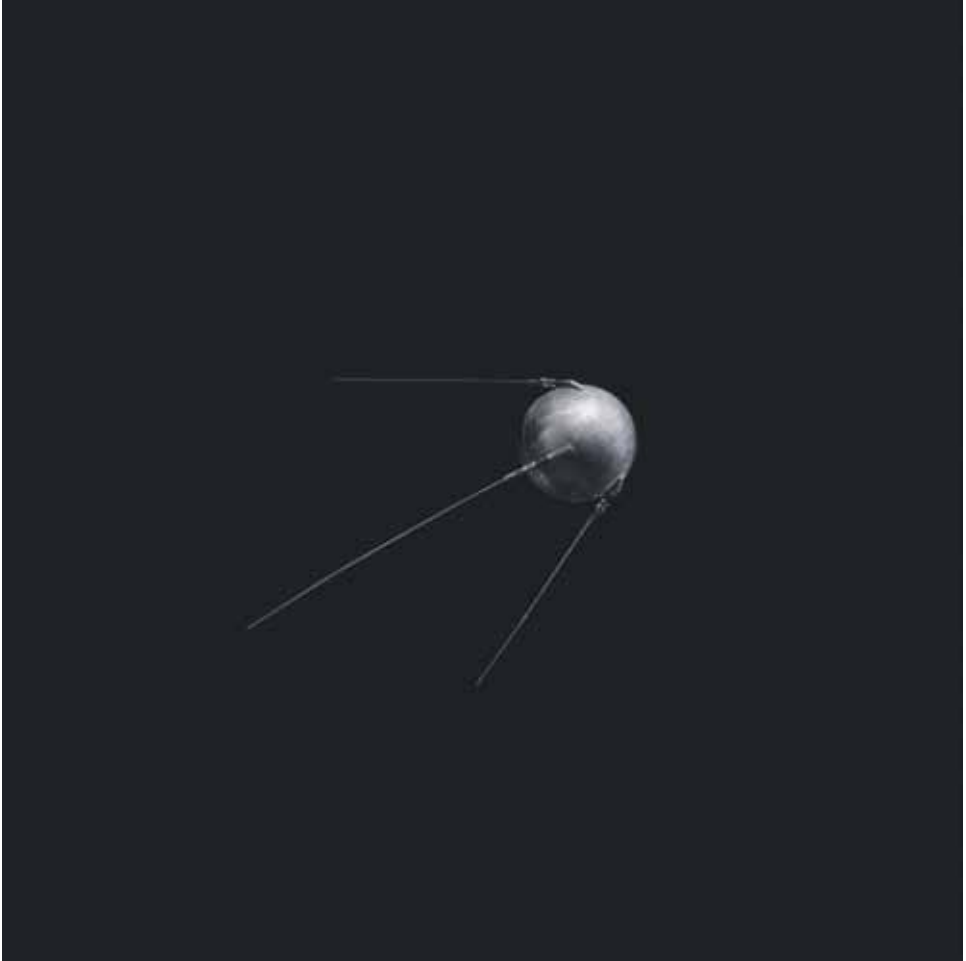
Danila Tkatšenko (s. 1989 Moskovassa) on Venäjän tunnetuimpia uuden sukupolven valokuvaajia. Hänen läpimurtotyönään voidaan pitää mediakohun saattamaa, vuonna 2017 julkaistua valokuvasarjaa *Rodina* (Isänmaa), jossa hän sytytti tuleen hylättyjä kyliä ja valo-

Futura-talo sarjasta Kadonnut horisontti, Dombai, Venäjä, 2016.

kuvasi niitä. Hanke osui johonkin menneisyydestä tukea hakevan nyky-Venäjän kipupisteseen ja jakoi mielipiteitä myös taidemaailmassa, vaikka oli tarkkaan harkittu eikä antanut aihetta esimerkiksi syytteille tuhopoltosta. Sen kuvaama radikaali irtiotto menneisyydestä on Tkatšenkon valokuville ominainen aihe. Historia, nostalgia ja muisti sekä näiden suhde nykyaikaan ovat hänen tähänastisen tuotantonsa kantavia teemoja, siinä missä venäläisen avantgarden perintökin. Yössä liekehtivä maalaistalokin voi muistuttaa Malevitšista modernistisen utopian loogisena lakipisteenä.

Usein Tkatšenkon valokuvissa käsitellään erilaisia moderneja menneisyyden sirpaleita, joita voi löytää ympäri Venäjää, aina Kaukasukselta löytyvästä Futura-talosta Pietarin avaruuseumeon Sputnikin pienoismalliin. Valokuvasarjassa *Zakrytyje territorii* (Suljetut alueet) sukelletaan eilispäivän teknisten vallankumousten ja modernisaation sivutuotteiden maisemiin, keskellä ei-mitään seisovien öljypumppujen ja hylättyjen parakkien maailmaan. Valokuvasarjassa *Monumenty* (Monumentit) Tkatšenko työskentelee suoraan historiallisen muistin alueella rinnastaessaan vallankumouksen jälkeen hylättyjä kirkkoja erilaisiin suprematistisiin abstrakteihin muotoihin, jotka hän on lavastanut kirkkojen yhteyteen. Useat

Sputnik-1:n pienoismalli sarjasta Kadonnut horisontti, Pietari, Venäjä, 2016.

hänen valokuvasarjansa lähentelevätkin aktionismia, maataidetta, ja pyrkivät eroon valokuvan sisäänrakennetusta dokumentaarisuudesta.

Valokuvillaan Tkatsenko kommentoi yhtäältä Neuvostoliiton kaltaisia utopistisia projekteja kuin utopian raunioille nousutta nyky-Venäjää. Uusissa projekteissaan hän on etenevissä määrin kääntänyt katsettaan pois menneisyydestä kohti nykyaikaa.

Mika Pylsy

*Hylätyt öljy-
pumpput sarjasta
Suljetut alueet,
Baškiria, Venäjä,
2014.*

*Varasto pohjoises-
sa sarjasta Sulje-
tut alueet, Komi,
Venäjä, 2014.*

Valokuva 1 sarjasta Monumentit, 2017.

Valokuva 9 sarjasta Monumentit, 2017.

Valokuva 1 sarjasta Isänmaa, 2016.

Valokuva 2 sarjasta Isänmaa, 2016.

Valokuva 12 sarjasta Isänmaa, 2017.

Jugoslavia – venäläisen sarjakuvan kehto

Russki komiks 1935–1945: Korolevstvo Jugoslavija, toim. Dmitri Bastrakov, Nižni Novgorod: Tšernaja sotnja 2017. 437 s. ISBN: 978-5-00028-168-0.

Vaikka sarjakuvataide on Venäjällä aivan viime vuosia lukuun ottamatta elänyt vahvasti marginaalissa, sillä on paljon pidempi ja rikkaampi historia kuin yleisesti luullaan. Slavistiikan ja sarjakuvien tutkija Jose Alaniz on esittänyt, että venäläinen sarjakuvataide juontaa juurensa alun perin ikonitaiteesta ja niiden teemoja toisintavistat *lubokeista* eli puupiirroksista, joita on tehty aina 1600-luvulta lähtien.

Nykymuotoinen sarjakuva alkoi kehittyä aivan 1800-luvun lopulla ja siitä tuli nopeasti suosittua niin Euroopassa, Yhdysvalloissa kuin Japanissakin. Venäjällä ei kuitenkaan ehtinyt kehittyä sarjakuvakulttuuria ennen vallankumousta. Vallankumouksen jälkeen kommunistihallinto suhtautui sarjakuviin hyvin kielteisesti ja ajoi taiteilijat ja kuvittajat ahdinkoon. Näin ollen sarjakuvakulttuuri pääsi kehittymään Venäjällä kunnolla vasta 1980-luvulla. Tämä ei kuitenkaan ole koko totuus, sillä venäläisellä sarjakuvalla oli tätäkin aikaisemmin hetken kulta-aikansa – Jugoslaviassa.

Jugoslaviaan syntyi 1930-luvulla venäläisten emigranttien muodostama ”Belgradin piiri”, jolla oli keskeinen rooli siinä, että tuota aikaa pidetään jugoslavialaisen sarjakuvan kultakautena. Oikeutetusti voi kysyä, kuinka venäläisiä nämä sarjakuvat ovat, kun ne on julkaistu alun perin serbokroatiaksi Jugoslaviassa. Tulkinta puolustaa kuitenkin paikkaansa, sillä tekijät ovat venäläisiä ja hyvin moni tarinoista pohjaa venäläiseen kirjallisuuteen tai hyödyntää venäläistä taidetta (ks. edempänä). Belgradin piirin teosten katsotaankin usein olevan yhtä lailla osa jugoslavialaista kuin venäläistä sarjakuvaperinnettä. Aiheesta kiinnostuneiden kannattaa tutustua Irina Antanasijevičin tutkimukseen *Russki komiks – Korolevstvo Jugoslavija* (2014).

Jugoslavian sarjakuvan lyhyeksi jäänyt kultakausi tuli päätökseen toisen maailmansodan myötä tai viimeistään sen loputtua, kun kommunistihallinto otti vallan ja monet tärkeimmistä sarjakuvataiteilijoista joutuivat maanpakoon, teloitettiin tai heidän työnsä kiellettiin.

Näistä syistä muhkea, 400-sivuinen ja kovakantinen kokoomateos *Russki komiks 1939–1945: Korolevstvo Jugoslavija* on erityisen kiinnostava, sillä se kokoaa ensi kertaa yhteen seitsemäntoista näiden varhaisten venäläisten sarjakuvataiteilijoiden – Konstantin Kuznetsov, Aleksei Rahnner, Sergei Solovjov, Ivan Šenšin ja Nikolai Navojev – luomusta. Ne ovat ilmestyneet aikanaan jugoslavialaisissa sarjakuvalehdissä kuten *Mika Miš* (Mikki Hiiri) ja sanomalehdissä, kuten *Politikin zabavnik* ja *Politika*.

Kyseessä on melkoinen kulttuuriteko, jonka eteen on tehty paljon töitä. Teoksen päätoimittaja Dmitri Bastrakov kertoo esipuheessaan, että sarjakuvia on kerätty ympäri Eurooppaa ja ostettu keräilijöiden kokoelmista. Osa niistä on ollut erittäin huonossa kunnossa, ja sarjakuvaruutujen restaurointiin on mennyt valtavasti aikaa.

Teokseen kootut tarinat voi jakaa karkeasti kolmeen ryhmään: historian suurmiesten kuvitettut elämäkerrat, esimerkiksi ”Pjotr Veliki” (Pietari Suuri, 1940–41) ja ”Napoleon” (1940), satujen, kansantarujen ja kirjojen sarjakuvasovituksset, kuten ”Ruslan i Ljudmila” (Ruslan ja Ljudmila, 1938), ”Stenka Razin” (1940), ”Revizor” (Reviisori, 1940) ja ”Gazavat” (Jihad, 1938–1939) sekä puhtaat viihde- ja seikkailusarjakuvat, joita edustavat esimerkiksi ”Knjazna Tarakanova” (Ruhtinatar Tarakanova, 1938) ja ”Tri žizni” (Kolme elämää, 1940). Sarjakuvista näkee, että tekijät ovat olleet hyvin tietoisia aikansa virtauksista. Esimerkiksi Konstantin Kuznetsovin Aleksandr Puškinin *Kultainen kukko* -satuun perustuva ”Skazka o Zolotom petuške” (1940) on lainannut realistisen tyylinsä hyvin vahvasti aikansa suosikkisarjakuvasta *Prinssi Rohkea* (1937–). Kuznetsovin ”Skazka o tsare Saltane” (Tsaari Saltanin tarina, 1940) -tarinan kuvissa puolestaan näkyy hyvin vahvasti venäläisen satukuvittajien, esimerkiksi Ivan Bilibinin, vaikutus

Suurmiesten elämäkerrat, kuten ”Napoleon” ja ”Pjotr Veliki”, ovat kauniisti kuvitettuja ja hakevat muotokieltään kuvataiteesta. Tarinat liittyvät jo 1700-luvulla alkaneeseen perinteeseen, jolloin merkittävien henkilöiden elämistä alettiin tehdä kuvasarjoja. Komeasta kuvituksesta huolimatta edellä mainitut sarjakuvat ovat kaukana viihdyttävistä, ja niiden tehtävä on selvästi

lukijansa valistaminen. Etenkin ”Pjotr Veliki” on jäykkää Pietari Suuren elämänvaiheiden kuvausta, jota ei ole juuri dramatisoitu. Molemissa tarinoissa kuvat pohjaavat todennäköisesti suoraan vanhoihin maalauksiin tai mahdollisesti painokuviiin.

Kirjan moderneinta antia tarjonnee ”Knjažna Tarakanova”, joka on niin kaukana ”Pjotr Veliki”-tarinasta kuin mahdollista. Kuvakerronta on kekseliästä, kuvissa on dynaamisuutta ja liikettä ja tarinassa riittää käänteitä. Piirrosjäljessä ja tarinassa on nähtävissä amerikkalaisen viihde- ja seikkailusarjakuvan vaikutus, joka tuo mieleen esimerkiksi *Flash Gordon* ja *Rip Kirby*-sarjakuvien luoja Alex Raymondin piirrosjäljen. Vauhdikkuus näkyy kuitenkin piirrosjäljen laadussa, sillä kyseessä on kokoelman huolimattomimmin taiteltu sarjakuva, ja se tuntuu tarkoitetun nimenomaan kertakäyttöviitteeksi

Kun kokoelmaa katsoo kokonaisuutena, sarjakuvien kuvakerronta on nykylukijan silmiin monesti vanhahtavaa. Useissa tarinoissa juonta ei kuljeteta eteenpäin lainkaan dialogin tai puhukuplien avulla vaan kuvailevin tekstein. Monia sarjakuvia vaivaavat myös tasakokoiset kuvat, mikä tekee niiden rytmityksestä jäykähköä. Tämä johtunee myös siitä, että suuri osa kirjassa esitellyistä sarjakuvista on selvästi ilmestynyt jatkosarjakuvina sanomalehdissä, eikä niitä ole tarkoitettukaan luettavaksi kerralla albumimuodossa.

Ehkä kiinnostavinta antia ovat suoraan venäläisestä kuvastosta ja kirjallisuudesta ammentavat teokset. Puškinin *Ruslan ja Ljudmila*-runoelman tarinan hieno sovitus vaikuttaa siltä kuin se olisi tehty suoraan puupiiroksista. Kuten jo mainittu, osa kuvista on myös suoria lainauksia maalaustaiteesta. Esimerkiksi ”Stenka Razin”-kertomuksessa on kuva, joka on lähes yksi yhteen Ilja Repinin ”Volgan lautturit”-maalauksen kanssa.

Vaikka sarjakuvien kuvakerronta tai niiden aiheet eivät ole kaikilta osiltaan kestäneet ajan hammasta, *Russki komiks 1939–1945* on erittäin kiinnostava palanen venäläistä sarjaku-

vahistoriaa. Dmitri Bastrakov summaa teoksen arvon esipuheessaan todetessaan, että kokoelma tarjoaa kurkistuksen sellaiseen vaihtoehtoiseen todellisuuteen jossa venäläinen sarjakuvataide olisi saanut kehittyä vapaasti ilman rajoituksia.

Teoksella on tutkijoiden ja harrastajien lisäksi annettavaa aivan tavalliselle lukijalle, sillä se avaa samalla Venäjän historiaa, kirjallisuutta ja kulttuuria ja kääntää ne harvemmin nähdylle muotokielelle. Tämän lisäksi teos tuo näkyville aikansa asenteita niin itse käsikirjoitusten kuin myös kuvakielen kautta. Esimerkiksi Nikolai Navojevin Gogolin samannimiseen kertomukseen perustuvassa tarinassa ”Taras Bulba” (1939–1940) juutalaishahmot on piirretty niin liioitellusti, että nykyään niitä pidettäisiin rassistisina.

Olisi hienoa, jos *Russki komiks 1939–1945* saataisiin jollain aikavälillä käännettyä myös muille kielille. Teoksen jälkisanoissa todetaan, että kirjan ulkopuolelle on jäänyt vielä useita keskeisiä sarjakuvataiteilijoita ja -käsikirjoittajia, näistä keskeisimpänä venäläisen sarjakuvataiteen isäksi tituleerattu Juri Lobatšjov. Tuotteliaan Lobatšjovin rajaaminen pois on ymmärrettävä ratkaisu. Tulevaisuudessa hänen töitään on kuitenkin tarkoitus vielä kerätä yksien kansien väliin.

Henkilökohtaisesti olisi kiinnostavaa nähdä myös Nikolai Navojevin supersankarisarjakuvaa *Zigomar*, jota hän piirsi vuosina 1939–1941. *Zigomar* on erinomainen osoitus siitä, että ”Belgradin piiri” ei suinkaan tehnyt työtään tyhjiössä, vaan seurasi tarkasti aikaansa. Eräässä tarinassa Jugoslavian ensimmäinen supersankari nimittäin kohtasi myös aikansa suosituimman supersankarin Mustanaamion. Tarina päättyi sankarien kättelyyn ja yhteyden löytymiseen. Samalla tavalla venäläinen sarjakuvaperinne on aina ollut vahvasti yhteydessä muuhun maailmaan.

Aleksi Kuutio

Arvostelua varten on saatu asiantuntija-apua sarjakuvataiteilija Petri Hiltuselta.

Laulu Muurmannin tapetuista suomalaisista

Tarja Lappalainen & Martti Turtola. *Stalinin tappamat. Muurmannin suomalaisten pitkä ja musta yö*. Jyväskylä: Docendo, 2019. 323 s. ISBN 978-952-292-607-5. 2. painos.

Kun viimeinen sotasukupolvi haipuu ja tukijärjestö yksi toisensa jälkeen lopettaa, vastapainona uudet tutkijasukupolvet tarttuvat toimeen. Tiedontarve kohtalon ajoista ei ole poistunut

mihinkään. Vaikka paljon on jo tehty traagisten tapahtumakulkujen ja ihmiskohtaloiden selvittämiseksi, ja tuo tieto saatettu päivänvaloon, vanhemmat julkaisut tuntuvat jo unohtuneen kirjavarastojen pölyyn. Tarvetta on siis sekä uudelle perustutkimukselle että jo julkaistuihin aineistoihin perustuvalla synteessille. Töitä riittää sekä ammattihistorioitsijoille että popularisoijille. Sotasyyllisiä ja -uhreja koskevia tutkimuksia myös tällä hetkellä rahoitetaan, eikä Tarja Lappalaisen ja Martti Turtolan *Stalinin tappamat – Muurmännin suomalaisten pitkä yö* ole poikkeus. Hanke on saanut rahoitusta peräti kahdeksasta eri lähteestä.

Kyse on oikeastaan kahden erillisen tutkimuksen nivomisesta yhteen. Kenties on kustantajan päätös liittää Lappalaisen ”Muurmannin suomalaisten nousu ja tuho” ja Turtolan ”Arktista sotaa – Kuolan ja lähialueen sotahistoriaa vuosisatojen saatossa” yksiin kansiin. Kumpikin osuus ansaitsee paikkansa, yksissä kansissa kiinnostus kasvaa. Vaikka kirjoittajat eivät oikeastaan viittaa tekstissä toisiinsa, eikä kaikki ole suinkaan uutta, täydentävät ja tasapainottavat näkökulmat toisiaan. Kumpikin tutkija omistaa teoksensa kaikille Josif Stalinin vainoissa menehtyneille Muurmännin suomalaisille. Kirja kannattaa lukea, samoin kuin katsoa Yle Areenasta samasta temasta kertova Tauno Romppasen dokumentti *Historian unohtamat* (2006) sekä lukea Sven Lokan suomenkielinen muistelmatrilogia Muurmännin suomalaisista.

Tietokirjailija Tarja Lappalaista on hänen omien sanojensa mukaan innoittanut tarve tehdä kunniaa kansanmurhan uhreille, ts. repressoiduille Muurmännin suomalaisille, joiden surevat jälkeläiset yhä ovat vailla virallista anteeksipyyntöä. Erityisesti Lappalainen on halunnut tuoda julki Uran kulttuuriklubin vetäjän, sittemmin puhdistetun Tyyne Mantereen (Zinovjeva) ja nyky-Muurmannissa ehdottomasti kaikkein kuuluisimman Muurmännin suomalaisen, eli taidemaalari-kirjailija Sven Lokan (1924-2008) muistot ja kirjeenvaihdon. Lisäksi hän on halunnut ”puhdistaa” viimeksi mainitun maineen Suomessa. Lokkaa (jonka kirjailijanimi Venäjällä tunnetaan muuten myös muodossa Lokko) on Lappalaisen mukaan erheellisesti julkisesti parjattu (mm. *Sompio*-lehdessä vuonna 1994) Lapin kyliin kohdistuneisiin partisaaniryökkäyksiin osallistumisesta. Todellisuudessa Lokka oli vangittu suuren sodan sytyttyä ”kansallisenä” (*”natsionalina”*), hän raatoi Tšeljabinskin alueen metallurgian alan pakkotyöleirillä, selvisi henkiviererissä ja lopulta rehabilitoitiin.

Sven Lokan koko tuotanto, niin maalaukset kuin kirjalliset teokset, on omistettu Kuolan

suomalaisille. Maalauksissaan hän kuvittaa isänsä vangitsemisen, olot gulagissa, tyhjentyneet suomalaiskylät ja mahdollisuuden palata niihin. Tyyne Mantere oli kirjeenvaihdossa Lokan kanssa, ja näiden kahden tietoihin ja kuva-aineistoihin myös Lappalainen uuden teoksensa perustaa. Tarinat ovat suureksi osaksi Lokan julkaistuista kirjoista poimittuja.

Sven Lokkaa on sanottu Kuolan omaksitunnoksi, jo siksi, että hän edusti harvoja tappamatta jääneitä ”kansallisia” ja antoi sodanjälkeisinä vuosikymmeninä kaikkensa ikuistaakseen kovia kohdanneiden ja muistomerkitä jääneiden maanmiestensä muiston. Lokka oli syntynyt Päiväjärvellä vuonna 1924 ja kuoli Ylä-Tuuloman kylässä 2008. Päiväjärvi jäi tekoaltaan alle. *Stalinin tappamat* -teoksessa käytetään Muurmännin suomalaisten kotirannasta nimitystä Rysänranta, erotuksena Paatsjoen länsi- eli Norjan puolisesta Ruijasta. Vielä tarkemmin, Uurajoen samanniminen kylä oli suomalaiskalastajien keskipiste. Sinne ei Stalinin kuoleman jälkeen leireiltä vapautuneille suomalaisille kuitenkaan enää ollut paluuta. Nykyään asiaa ei ole enää kellään ulkopuolisella, se on sotilasaluetta.

Sven Lokka oli näkyvä merkkihahmo myös sen tähden, että hän toimi vuosikymmenten ajan Murmanskissa vierailleiden suomalaisdelegaatioiden tulkkina. Siinä roolissa hän oli tietenkin paljon haltijana. Venäläiset tuttavani naureskelivat minulle syksyllä 2019, että Lokkaa oli toisenkin kerran pänninyt tapaamiensa suomalaistoverien pitkään jatkunut luja usko sosialismiin ja maiden välisen erojen naivi ihmettely. Neuvostoliitossa eläneet tiesivät, miten helposti ”nappi tuli”. Minunkin kuulteni on aika monta kertaa hymähdetty ”siniset silmät, sininen passi”. Venäjää taitavat saavat henkiinjäämisen taiteesta kattavamman kuvan, jos lukevat Lokan ja muiden aikalaisten tekstejä myös venäjäksi.

Lappalaisen osuuden ilmeisin ansio on Sven Lokan elämäntyön esittely, Lokan hienoine maisemamaalauksineen ja Mantereen valokuvineen. Lokan ja Mantereen avulla Lappalainen antaa haastatteluaineiston puhua, suurempia kommentoimatta. Siksi kirjassa esiintyy mm. ”Ezsovan” (pro Ježov) teurastusryhmän kaltaisia yksityiskohtia ilman tapahtumien taustoitusta. Paljoa ei ole vaivauduttu kääntämään, *Strana holodaa* esimerkiksi. Lappalaisen esittelyn ansiosta tieto Muurmännin suomalaisista leviää useamman nykysuomalaisen ulottuville, mikä tietenkin on ehdottoman hyvä. Sanotaanhan, että tietokirjakin elää nykyään vain syksystä jouluuun.

Sen sijaan vertailu hyvien suomalaisten ja vähemmän hyvien venäläisten välillä tulee

esiin liiankin yksinkertaisesti ja alleviivaten. ”Pystykaulukassa venäläisessä päälyspaidassa, jossa kaulus ei ollut räikäisevän puhdas, niin kuin meidän suomalaisilla pojilla oli...” (s. 103) Vähän enemmän voisi toivoa etäisydenottoa. Kaunis kiertoilmaus surmatuista ja nääntyneistä on Lokan ilmaisu ”merimiehen sielu menee kavaan ja metsästäjän sielu kuukkeliin” (s. 115). Karmaiseva on kuvaus siitä, miten puhdistukset kouraisivat kyläläisiä uutena vuotena 1938. Lasten piti palata koulukodista vanhempiensa luomille. Kansanvihollisten lapsille ei kuitenkaan lähetetty venettä eikä poroja vastaan. Hylätyt lapset paleltuivat hiihtoladulle tunturiin.

Kun Tyyne Mantere pääsi käymään Uurassa 1956, kaikki oli mennyttä:

Kylmät, harmaat kivet, rikottu likainen maa, ei ollut enää yhtään puuta, ei. Ei lainehtinut nurmi kukkineen, ei visertäneet linnut. Joki ranta oli likainen. Kajavat kirkuivat itkien. Jylhä pahta oli harmaa, masentunut. Tunturit olivat painuneet taakkansa alla syvemmälle mereen, vanhentuneet. Jumala, me kaikki itkimme yhdessä, Uura-joki, sen rannat, harmaapäiset kalliot, metsätön, kivinen Makolinin harju. (s. 164.)

Sotahistorioitsija Martti Turtola puolestaan tekee osuudessaan monipuolisen ja ajantasaisen katsauksen suomalaisten ponnistuksiin Petsamon valtaamisen suhteen. Turtola selostaa kiinnostavasti Fennoskandia-käsitteen synnyttämisen tarkoituksenmukaisuuden, eli sen, miten tiede pantiin osoittamaan Kuolan niemimaan yhteys Suomeen. Presidentti Risto Rytiin aloitteesta vuonna 1941 maantieteen professori Väinö Auerin ja historian dosentti Eino Jutikkalan piti tieteellisesti todistaa Itä-Karjalan kuuluvan Suomelle (s. 304-305). Suomen poliittiselle ja sotilaalliselle johdolle avarsi näköaloja ”kolmen kannaksen linja” eli Karjalankannas, Aunuksenkannas ja Maanselänkannas, linjalla Suomenlahti, Laatokka, Syväri, Äänisjärvi ja Vienanmeri. Sitten heräsi ajatus, eikö tähän kuuluisi maantieteellisesti myös pohjoinen Fennoskandian osa, jättiläismäinen Kuolan niemimaa? Kun tiedemiehet olivat todenneet, että Kuolan niemimaa kuului geologisesti, maantieteellisesti ja luontonsa puolesta samaan kokonaisuuteen, saatiin sotaoperaatiolle tieteellinen perustelu.

Jos politisoitunut tutkimus loi sopivaa maa-perää jatkosodan toimille, niin sotilaallisten ponnistusten alkuna voi pitää jo Gustaf Mannerheimin 23.2. 1918 antamaa ns. ensimmäistä miekantappikäskyä, joka tulkittiin Suomessa kehoitukseksi valloittaa Viena ja Itä-Karjala Kuolaan asti. Kun voimavarat kuitenkin olivat mitä olivat, valikoitui Petsamo maantieteellisesti levällään

olevista kohteista kaikkein realistisimmaksi. Selkeästi Turtola kertoo tilanteen monimutkaisuuden, kun yhtä lailla valkoiset kuin Suomesta paenneet punaiset tavoittelivat samaa tukikohdtaa Jäämeren rannalla. Muistumana aiempaan historiaan hän toteaa, että maastossa etenemistä auttoi itse luonto, ns. sotataipaleen joet. Yksi joki kulki soista maastoa länteen, toinen itään, mikä epätavallinen seikka oli tiedossa jo Trifonin ja Vesaisen sissisotien aikoina (s. 278).

Turtola kirjoittaa, ettei Stalin ymmärtänyt Petsamosta 1940 luopuessaan, mitä oli edessä. (s. 293) Ajattelen itse venäläisten lähteiden perusteella toisin: Stalin seurasi vierestä, ilman omaa ponnistusta, kaivoksen täyteen tahtiin kehittymistä ja anasti sen sitten.

Kiinnostavaa on sotahistorioitsijan kriittinen näkemys suomalaisen sotilastiedustelun heikkoudesta (”täysin hakoteillä”) jo läskikapinasta alkaen, samoin loppupäätelmä, että kyse oli pitkälti taloudellisesta ryöstösodasta, hieman samaan malliin kuin Hitlerin hyökkäys Neuvostoliittoon kesällä 1941. Kiinnostavaa on myös selostus suomalais-saksalaisista sotilaspohdinnoista. Päämajoitustemestari A.F. Airo piti Buschenhagenin ajatuksia sodankäynnin mahdollisuuksista pohjoisella alueella suomalaisessa maastossa mahdottomina. Neuvottelujen tulosta talvella 1941 Airo kommentoi Mannerheimille jämerästi ”Ei tule ryssä, ei mene saksalainen, herra marsalkka!”(s. 299–300).

Turtola sanoo loppussa myös omaksi motiivikseen tehdä kirjallaan kunniata paljon kärsineelle ja tuhotulle kansanryhmälle, joka hänen mukaansa oli alun perin Ryssänrannan suomalaisia tai karjalaisia, joiden kieli ”kiitos luostareiden tehokkaan indoktrinaation” (s. 320) oli vaihtunut omaperäiseksi venäjäksi. Hänestä on oikeutettua puhua ennen muuta suomalais-ugrilaisiin kohdistuvasta suoranaisestä kansanmurhasta, jota meillä ei ole tiedostettu.

Lappalaisen ja Turtolan näkemyksiä yhdistää puhtaan sinivalkoinen perusta, joka on säilynyt kyseenalaistamattomana. Lappalaisella on kuitenkin lähdeluettelossa joitain relevantteja venäjänkielisiä teoksia, mm. Elena Vladislavnovna Busyrevan ja Aleksei Aleksejevitš Kiselevin, Turtolalla ei ensimmäistäkään. Kenties asiasta pitäisi huolestua, kun ajattelee, miten suuria intohimoja alueen kehittämiseen liittyy. Nukkuisin yöni paremmin, mikäli suomalaisten strategisissa hankkeissa olisi mukana myös joku venäjän kieltä taitava.

Elina Kahla

Konkretiaa Venäjän ikuisuuskysymyksestä

Christine Myrdal Lukash. *Crossing the Boundary into the Russian “Imagined Community”: “Language”, “Culture” and “Religion” in Russian Media Discourse on Integration of Immigrants.* Dissertation for the Degree of PhD, Department of Literature, Area Studies and European Languages, University of Oslo, 2019. 266 s.

Christine Myrdal Lukashin väitöskirja *Crossing the Boundary into the Russian “Imagined Community”: “Language”, “Culture” and “Religion” in Russian Media Discourse on the Integration of Immigrants* paljastaa jo nimellään, että liikutaan Venäjä-tutkimuksessa paljon esillä olleen kansallisen identiteetin ja nationalismin vesillä. Voisi jopa sanoa, että Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän kansallinen ja valtiollisen itseyttäytymisen tutkiminen oli avainroolissa humanistis-yhteiskuntatieteellisen Venäjä-tutkimuksen synnyllä. Tässä mielessä Myrdal Lukashin valinta tutkia venäläisessä mediadiskurssissa ilmeneviä tapoja hahmottaa kieli, kulttuuri ja uskonto maahanmuuttajien integraatiota koskevassa keskustelussa on rohkea. Ei siksi, että aihe olisi entuudestaan tuntematon, vaan päinvastoin siksi, että niin identiteeteistä, mediasta kuin näistä yhdessä on olemassa paljon akateemista tutkimusta. Myrdal Lukash ei tätä peittele, vaan toteaa kirjansa heti ensimmäisessä virkkeessä, että ”opinnäyte liittyy vuosisatoja Venäjän julkisessa keskustelussa käytyyn kysymykseen siitä, miten venäläiset ymmärtävät, mitä venäläinen kuviteltu yhteisö on?” Tutkimuksen kaksi päälinnasta tutkimuskysymystä ovat: Miten venäläistä kansallista yhteisöä esitetään maahanmuuttajien kotouttamista koskevassa keskustelussa Venäjän lehdistössä vuosina 2000-2015? Missä määrin tämä venäläisyhteisön ”kuva” vastaa presidentin puheissa tuotettua kuvaa samana ajanjaksona?

Myrdal Lukashin metodologiset valinnat näiden kysymysten perkaamiseksi eivät myöskään ole uusia. Tutkimus ”luonnollisesti” hyödyntää diskurssianalyysia Benedict Andersonin ”kuvitellun yhteisön” muotoutumisessa. Mutta siinä missä monissa media-aineistoja käytävissä laadullisissa tutkimuksissa metodologian ja metodin valinta ilmenevät usein lähinnä rutiinin kuin syvällisen pohdinnan kautta, Myrdal Lukashin metodologinen reflektointi ja analyysin rakentaminen on ihailtavan systemaattista. Keskiöön nousee kolme ”kriittistä diskurssihetkeä” (tai

diakriittistä merkitsijää) – ”kieli”, ”kulttuuri” ja ”uskonto” – jotka ilmenevät niin ylimmässä virallisessa eli presidentillisessä diskurssissa kuin myös valitussa media-aineistoissa. Nämä merkitsijät eivät ole sinänsä yllätys, koska juuri näiden kolmen merkitsijän ympärillä universaaleja identiteettikeskusteluja käydään, niin Venäjällä kuin missä tahansa muualla. Mutta tämä tietynlainen itsestäänselvyys on juuri laajalti vatvottujen identiteettikysymysten tutkimuksessa työn suurin vahvuus. Merkitsijöiden rooli identiteettien rajojen solmukohtana konkretisoi hienosti ja selkeästi monia aiemmissa tutkimuksissa yleiselle tasolle jääneitä teemoja Venäjää koskevan identiteettikeskustelun loppumattomalta tuntuvassa suossa. Myrdal Lukashin tutkimuksessa ”kieli”, ”kulttuuri” ja ”uskonto” integraatiotematikkaan yhdistettynä avaavat selkeitä ja konkreetialtaan kiehtovia tutkimusaineistoon ja metodologisiin valintoihin paikantuvia tuloksia.

Tutkimus rakentuu kahdeksan pääluvun varaan. Johdannossa käydään läpi keskeisiä aiempia tutkimuksia ja venäläisen identiteettikeskustelun teemoja ennen oman tutkimusasetelman esittelyä. Toinen luku avaa teoreettista viitekehystä ja kolmas metodologiaa. Yhdeksi työn systemaattisuuteen liittyvistä paradokseista on alalukujen runsaus. Työn perusteellisuudesta johtuen täsmentävät alaluvut alkavat haitata työn luettavuutta jossain määrin. Tämä puute menee toki pääosin väitöskirjagenren piikkiin. Tosin teoreettista viitekehystä olevan luvun olisi voinut oppottaa metodolialukuun, joka on kirjan parhaimpia. Siinä Myrdal Lukash erittelee hienosti väitöskirjaprosessia, jossa aineisto, tutkimuskysymykset ja metodologianalyttiset valinnat muotoutuvat kiehtovalla tavalla. Luvusta voisi kirjoittaa tutkimusprosessin vaiheita valottavan artikkelin vaikka johonkin metodioppaaseen. Yksi vaihtoehto tämän luvun hienouteen liittyen (eritoten ss. 53–54) olisi voinut olla johdantoon siirretty vapaampi kuvaus tutkijan päätöksistä ryhtyä tutkimaan kyseistä aihetta ja avata näitä metodologisia valintoja. Ne ovat aina tutkimuksen lähtökohta, jolle lopulta kaikki muu – teoreettinen viitekehys, analyysi, tutkimuskysymykset ja lopullinen aineisto – rakentuu. Se olisi voinut myös helpottaa erityisesti väitöskirjojen vääjäämätöntä oppineisuuden osoittamisen pakkoa, jossa teoriapolkuja esitetään lukijan kyllästymiseen asti. Yhtä kaikki, kyseessä on erinomainen luku, joka ei jättänyt minulle epäilyksiä Myrdal Lukashin valintojen

mielekkyydestä.

Neljännessä luvussa analyysi alkaa pureutulla keskeisiin presidentti Putinin ja muutamiin presidentti Medvedevin venäläisten ”kuviteltua yhteisöä” koskeviin puheisiin. Presidentillisen diskurssin analyysi paljastaa huolen ja ristiriidan yhtenäisyyden ja moninaisuuden välillä perinteisemmän *civic-ethnic*-dikotomian sijaan. Presidentillinen diskurssi tuo myös esille ”kulttuurin” roolin epämääräisyyden: se on ”merkittävä ilman merkittävää” (“signifier without the signified”).

Presidentillisen diskurssin analyysi taustalla pitäen, luvussa viisi analysoidaan valitussa media-aineistossa ”kielen” roolia maahanmuuttoa koskevissa artikkeleissa. Aineistona toimii pääosin Kreml-myönteinen lehdistö, pois lukien puolivirallinen *Moskovski komsomolets* ja opposition *Novaja gazeta*. Vertailu presidentilliseen diskurssiin osoittaa, että yhteistä molemmille diskurssille on venäjän kielen rooli ihmisiä yhdistävänä voimana Venäjän rajojen ulkopuolella (osoittaa selkeästi Venäjän imperiaalisen perinnön). Kiinnostavaa on, että siinä missä presidentillinen diskurssi ylläpitää neuvostoperinteen mukaista keskustelua kansojen diversiteetistä Venäjän sisällä, tämä puuttuu täysin mediadiskurssista. Sen sijaan mediadiskurssissa korostuvat kysymykset assimilaatiosta ja maan ”sisäisten toisten” vastaanottamisesta. Toisin sanoen, Myrdal Lukashin analyysi osoittaa konkreettisesti jännitteen, joka vallitsee eliitin edustaman identiteettipolitiikan ja populaarimman identiteettikeskustelun välillä.

Luvuissa kuusi ja seitsemän tarkastellaan vastaavasti ”kulttuurin” ja ”uskonnon” roolia integraatiotematikan ”kriittisinä diskurssihetkinä”. Mediadiskurssissa ”kulttuuri” korostaa kulttuurisen mukautumisen vastavuoroisuutta ja lepää pitkälti virallisissa ideaaleissa, joissa vallitsee pysyvä epämääräisyys neuvostovaiikutteisen ”venäjänmaalaisen” (*rossiiskij*) ja mahdollisesti poissulkevan ”venäläisen” (*russkij*) välillä. Yhteistä presidentilliselle diskurssille on myös monikulttuurisuuden kieltäminen maahanmuuttajien integroinnissa. Mutta siinä missä presidentillinen diskurssi on taipuvainen ymmärtämään toimivan integraation

imperiaalisessa (neuvostoliittolaisessa) kehyydessä vastustaessaan länsimaista ”arvorappiota”, mediadiskurssi on taipuvaisempi korostamaan maahanmuuton haasteiden yhteneväisyyttä Venäjän ja Euroopan välillä. Merkittävin ero liittyy kulttuurisen muutoksen mahdollisuuteen, joka puuttuu tyystin presidentillisestä diskurssista. Siinä missä presidentillinen diskurssi korostaa kulttuurin epämääräistä monoliittista ykseyttä, mediadiskurssissa kulttuurisen muutoksen mahdollisuus on läsnä.

”Uskonnon” rooli poikkeaa suhteessa ”kieleen” ja ”kulttuuriin” siinä, että presidentillinen diskurssi pääsääntöisesti välttelee aihetta, ja vähäiset viittaukset uskontoon korostavat väitettä maan henkisestä ykseydestä. Sen sijaan venäläinen mediadiskurssi mukaillee yleiseurooppalaisia trendejä, jossa islam figuroi keskeisenä ”toisena” ”meille.” Huomionarvoista on myös se, että mediadiskurssissa, toisin kuin presidentillisessä diskurssissa, ortodoksisuutta ja islamia ei mainita yhdessä ja representaatiot moniuskontoisesta Venäjästä ovat kauttaaltaan poissa.

On ilmeistä, että tutkimuksella on annettavaa Venäjä-tutkimuksen lisäksi maahanmuutto- ja integraatiotutkimukseen laajemminkin. Toisaalta Venäjä-tutkimuksella on juuri ainutlaatuisena jälki-imperiaalisena tilana paljon annettavaa muiden alueiden identiteettien tutkimukseen. Näihin kietoutuu kysymykset median ja poliittisen vallan suhteesta, jossa autoritääriäinen Venäjä tarjoaa kiehtovan vertailukohtan demokraattisemmille konteksteille. Poliittisesti tarkoitushakuinen ja osaltaan identiteettikysymysten ratkaisemattomuudesta kumpuava poliittisen johdon rakentama ”kuvitteellinen yhteisö” ei muodosta mitään kahlitsevaa kehystä Venäjänkään tapauksessa. Pikemminkin Myrdal Lukashin tarkka ja Venäjän ”ikuisuuskysestä” hienosti systematisoiva tutkimus osoittaa ja vahvistaa sen, että populaarimpi diskurssi etäänny monissa kohdin Putinin imperiaalisen suurvallan haavekuvista, joita migraation ja identiteettikysymysten arkitodellisuus ei vastaa.

Jussi Lassila

Tutkijat geopoliittisten narratiivien äärellä

Aleksanteri-instituutissa järjestettiin 3.–4. loka-kuuta 2019 “Geopolitics of Culture and Displacement” -seminaari, joka keräsi täyden salillisen tutkijoita ja kiinnostunutta yleisöä. Seminaarissa esiintyvä kansainvälinen puhujajoukko koostui paitsi Suomen eri yliopistoissa myös Venäjän, Euroopan eri maissa, Azerbaidžanissa sekä Yhdysvalloissa toimivista tutkijoista. Esitelmissä tarkasteltiin monipuolisesti kulttuurin käytäntöihin kietoutuvia geopoliittisia narratiiveja sekä niissä esille tulevaa vallan ja toimijuuden vuorovaikutusta erityisesti Venäjällä, Itä-Euroopassa ja Euraasian alueella. Toinen seminaarin painopisteistä oli edellä mainittujen aiheiden kytkeytyminen yksilöiden ja väestöryhmien migraation ja marginalisaation kysymyksiin. Esitelmien lisäksi kaksipäiväisen seminaarin ohjelma koostui Jason Dittmerin (University College London) *keynote*-luennosta sekä torstaina järjestetystä illallisesta. Seminaarin yleistunnelma oli hyväntuulinen ja innostunut, ja seminaariesitelmät herättivät kuulijoissa aktiivista keskustelua.

Seminaarin avasi järjestelytoimikunnan puheenjohtaja ja Aleksanteri-instituutin vanhempi tutkija Sanna Turoma, joka pohjusti seminaarin aiheita vertailemalla eri kielialueiden tapoja ymmärtää ja käyttää geopolitiikka-käsitettä. Kuten Turoma totesi, Neuvostoliitossa geopolitiikka ei ollut virallisesti hyväksytty tutkimusala vaan sitä pidettiin ”taantumuksellisena teoriana”, jota ”imperialistiset valtiot” harjoittivat. Nyky-Venäjällä geopolitiikka on yliopistojen oppiaine ja käsite, jonka avulla pyritään määrittelemään Venäjän asemaa Neuvostoliiton hajoamisen myötä muuttuneella maailmanpoliittisella kartalla. Englanninkielisessä tutkimusmaailmassa geopolitiikan lähestymistavat ovat tuottaneet niin sanotun kriittisen geopolitiikan suuntauksen jälkistrukturalismin sekä feministisen että jälkikolonialistisen teorian vaikutuksesta. Turoman mukaan käsillä olevan seminaarin tarkoituksena olikin laajentaa geopolitiikka-käsitteen käyttöä käytännön politiikan tarkastelusta siihen, miten geopolitiikan narratiivit ja niihin liittyvät valtasuhteet nousevat esiin kulttuurin tuotteiden ja ilmiöiden tasolla.

Seminaarissa kuullut esitelmät vastasivat Turoman aloituspuheenvuorossa esittämään haasteeseen geopoliittisten narratiivien, val-

tasuhteiden ja kulttuuristen ilmiöiden välisten suhteiden tarkastelusta lähestymällä aihetta monenlaisista aineistoista käsin. Suurimmaksi yksittäiseksi aineistotyyppiksi nousi kaunokirjallinen fiktio, ja geopoliittisia narratiiveja tarkasteltiin niin ukrainan- ja venäjänkielisen kuin latviankielisen ja alkuperäiskansakirjallisuudenkin kautta. Venäjän kielen, kulttuurin ja kääntämisen apulaisprofessori Marja Sorvari Itä-Suomen yliopistosta lähestyi omassa esitelmässään venäläisten naiskirjailijoiden Zinaida Lindénin, Marina Palein ja Ljudmila Ulitskajan kertomuksia emigraatiosta ruumiillisena kokemuksena. Kuten Sorvari esitelmässään osoitti, kaikissa hänen analysoimissaan kertomuksissa nousee esiin, kuinka teosten päähenkilöiden ristiriitaiset kokemukset kansallisesta identiteetistä ilmenevät ennen kaikkea ruumiillisina kokemuksina ja muistijälkinä. Teokset havainnollistavat sitä, kuinka suuret geopoliittiset ja kansalliset narratiivit kätkevät helposti alleen yksilöiden sukupuolittuneita ja ruumiillisia kokemuksia kodista, kotimaasta ja kansallisesta identiteetistä.

Nykykirjallisuuden lisäksi esitelmissä palatettiin myös venäläisen kirjallisuuden kultakauteen. Yalen yliopiston slaavilaisten kielten ja kirjallisuksien professori Edyta Bojanowska käsiteli omassa esitelmässään Aleksandr Puškinin runoa ”Klevetnikam Rossii” (”Venäjän parjaajille”). Bojanowska eritteli esitelmässään Puškinin runossa esiintyvää imperialistista ajatusmaailmaa, jossa Venäjä näyttäytyy kaikkien slaavimaiden puolestapuhujana suhteessa länteen ja kiistää muilta Itä-Euroopan mailta mahdollisuuden omaan, itsenäiseen ääneen. Runo esittää muut slaavimaat Venäjän kurittomina pikkusisaruksina, joiden toimii Venäjällä on historiallinen oikeus ja jopa velvollisuus puuttua. Kuten Bojanowska osoitti, Puškinin runo ja sen länsimaille suuntaama viesti ovat saaneet uutta jalansijaa nykyisessä geopolittisessä kontekstissa. Erityisesti Krimin valtaus ja tapahtuman lännessä herättämä kritiikki nostavat runon jälleen ajankohtaiseksi ja tuo taas uudet sukupolvet imperialistisen ajatusmaailman äärelle. Siinä muut slaavimaat nähdään Venäjän reviriin, jonka sisäisiin asioihin länsimaiden ei tule puuttua.

Kirjallisuuden lisäksi seminaariesitelmissä tarkasteltiin geopoliittisten narratiivien ulottu-

mista myös muuhun kulttuuriin ja mediaan. Esimerkiksi Kööpenhaminan yliopiston kulttuurin- ja aluetutkimuksen apulaisprofessori Mikhail Suslov käsitteli paljon keskustelua herättäneessä esitelmässään sosiaalisessa mediassa esiintyviä mielikuvia venäläisistä provinssikaupungeista post-sosialistisena tilana. Suslovin näkemyksen mukaan Venäjän perifeerisiä kaupunkitiloja käsittelevät sosiaalisen median ryhmät estetisoivat kaupunkikuvassa näkyvät merkit epäonnistuneesta kommunistisesta projektista. Samalla ryhmät nostavat kyseisen post-sosialistisen tilan estetiikan venäläisiä yhdistäväksi kokemukseksi pyrkien sen avulla luomaan yhtenäistä kansallista identiteettiä ja nostalgiaan nojaavaa yhteisöllisyyden kokemusta. Myös Justyna Pierzynska Helsingin yliopistosta hyödynsi internet-aineistoa esitelmässään, joka käsitteli geopoliittisten narratiivien ilmenemistä Georgian sotaa ja Krimin valtausta käsittelevissä serbialaisissa internet-keskusteluissa. Pierzynskan tapaututkimus tarjosikin esimerkin siitä, kuinka suuri rooli affekteilla on geopoliittisen ymmärryksen ja kansallisten narratiivien luomisessa. Kuten Pierzynska esitelmässään osoitti, internet-keskusteluihin osallistuvat kommentoijat kytkivät ymmärryksensä Kaukasuksen ja Krimin alueen kysymyksistä Serbian omiin kokemuksiin Jugoslavian hajoamisodista ja käyttivät kyseisiä kriisejä peilinä oman geopoliittisen aseman määrittämiseksi.

Tatu Laukkanen Tampereen yliopistosta ja Rahim Rahimov Bakun yliopistosta käsittelevät esitelmässään elokuva-aineistoa. Laukkanen analysoi esitelmässään venäläisiä ja kiinalaisia elokuvia toisesta maailmansodasta. Hän näki niiden tuottavan kansallisia sotanarratiiveja, jotka vastustavat Hollywoodissa tuotettujen elokuvien luomaa mielikuvaa Yhdysvalloista maailmanpolitiikan johtohahmona. Samalla elokuvat jäljittelevät kuitenkin Hollywood-elokuvien tyyliä tuottaen kotimaisille elokuvamarkkinoille viihde-elokuvia, jotka kilpailevat omasta markkinaosuudestaan nimenomaan niiden sisältämän nationalistisen etoksen avulla. Rahimov tarkasteli omassa esitelmässään puolestaan Venäjän vallankumouksen 100-vuotisjuhlavuoden kunniaksi tehtyjä elokuvia ja dokumentteja. Esitelmä pohti sitä, kuinka kyseiset teokset oli tuotettu palvelemaan Venäjän 2010-luvun poliittisia tarpeita erityisesti suhteessa vuonna 2018 pidettyihin presidentinvaaleihin.

Siirtolaisuuteen ja ihmisryhmien liikkumiseen liittyvät geopoliittiset kysymykset olivat myös vahvasti esillä seminarin esitelmissä. Esitelmissä käsiteltiin erityisesti maahan-

muuttajien ja muiden marginaalisissa asemissa olevien ihmisryhmien omaa toimijuutta ja sitä edistäviä käytänteitä ja kulttuurisia esityksiä. Daria Krivonos ja Elisa Pascucci Helsingin yliopistosta esittelivät yhteisesitelmässään Nasreddin-taideprojektia, jossa Pietarin kaupunkia lähestytään maahanmuuttajien ja vierastyöläisten näkökulmasta taiteen, tutkimuksen ja aktivismin keinoin. Nasreddin, Lähi-idän kansanperinteessä esiintyvä veijarihahmo, toimii taideprojektin symbolina, sillä kujeilijahahmoihin liittyvä naurun elementti toimii maahanmuuttajille keinona vastustaa ja horjuttaa kohtaamaansa viranomaisvalvontaa ja rasistisia käytänteitä.

Rustamjon Urinboyev Helsingin yliopistosta käsitteli esitelmässään sitä, millaisia mahdollisuuksia älypuhelimet tarjoavat Moskovan uzbekki-työläisille ympäristöön kiinnittymisen tueksi. Urinboyevin mukaan vierastyöläisten kokoontuminen julkisilla paikoilla on usein haasteellista erityisesti virkavallasta johtuvien rajoitteiden takia. Näin ollen älylaitteista ja sosiaalisesta mediasta on tullut vierastyöläisille keino luoda ja ylläpitää transnationaalista yhteisöllisyyttä. Viestintäteknologia yhdistää Moskovassa samalta kotiseudulta tulleita vierastyöläisiä ja luo tukiverkoston, joka auttaa vierastyöläisiin kohdistuvien ongelmien ja riskien selättämisessä. Toisaalta älypuhelimet ja sosiaalinen media ylläpitävät ja toisintavat kotiseudun kulttuurisia normeja ja velvoitteita Moskovaan luotujen yhteisöjen keskuudessa.

Myös Jason Dittmer käsitteli *keynote*-luennossaan migraation problematiikkaa populaarisen geopolitiikan keinoin lähestyen aihetta supersankarielokuvista käsin. Molemmat Dittmerin käsittelemät elokuvat ovat Hollywoodin 2010-luvun lopulla tuottamia kaupallisia myyntimenestyksiä, mutta kuten Dittmerin analyysi elokuvista osoitti, elokuvia on mahdollista lukea tapana käsitellä maailmaa kohdannutta pakolaiskriisiä. Dittmer kytki elokuvien analyysin kansainvälisesti kiristyneisiin asenteisiin maahanmuuttoa ja pakolaisia kohtaan sekä näihin kohdistuvaan turvallistamispuheeseen ja -toimenpiteisiin. Dittmer osoittikin luennossaan, kuinka hänen esimerkinään käyttämät elokuvat hyödynsivät narratiiveja, jotka hallitsevat länsimaissa käytyä julkista keskustelua pakolaisuudesta ja kansallisesta turvallisuudesta. Olennaista pakolaisten esittämisstrategioiden kannalta oli näiden oletettu syyllisyys tai viattomuus. Vihollisina näyttäytyvät olennot esitetään katsojalle olomuodoltaan ja ulkonäöltään vieraina ja uhkaavina. Viattomina näyttäytyvät pakolaiset puolestaan inhimillistetään katsojalle samaistuttaviksi, jol-

loin katsojissa pyritään herättämään myötätuntoa pakenevia olentoja kohtaan. Elokuviissa käytetty positiiviseksi mielletävä esittämistapa ei ole kuitenkaan Dittmerin mukaan ongelmaton, sillä tällaiset kuvaukset feminisoivat pakolaishahmot ja esittivät nämä vailla mahdollisuuksia omaan toimijuuteen.

Kokonaisuudessaan kaksipäiväinen seminaari loi mielenkiintoisen katsauksen kulttuurintutkimuksen tarjoamiin mahdollisuuksiin tarkastella entisissä Neuvostoliiton maissa toistuvia tapoja käsitellä omaa geopoliittista asemaa. Omat kysymyksensä geopoliittisista

narratiiveista puhuttaessa tuntui luovan eri väestöryhmien alati lisääntyvä kansallisvaltioiden väliset rajat ylittävä migraatio. Lievästä Venäjä-painotteisuudestaan huolimatta seminaariin oli onnistuttu saamaan tiivis mutta monipuolinen kattaus erilaisia näkökulmia ja lähestymistapoja. Rajatun kokoinen seminaari toimi hyvin myös formaattina, sillä se tarjosi mahdollisuuden joustavampaan aikatauluun, jolloin pienet tietotekniset vaikeudetkaan eivät syöneet tilaa sessioiden päätteeksi syntyneiltä keskusteluilta.

Eeva Kuikka

Postereita ja teknopuhetta Aleksanteri-konferenssissa 2019

Lokakuun 23.–25. Helsingin yliopistolla koontui jälleen vuotuinen Aleksanteri-konferenssi. Konferenssin tema oli teknologia, kulttuuri ja yhteiskunta Euraasian alueella. Konferenssi järjestettiin jo yhdeksännentoista kerran ja se onkin muodostunut tärkeäksi vuotuisten kohtaamisten paikaksi Venäjän, Itä-Euroopan ja Euraasian alueeseen keskittyvälle monitieteiselle tutkijayhteisölle. Perinteisesti Aleksanteri-konferenssi

tuo Helsinkiin runsaan joukon tutkijoita kautta maailman, tänä vuonna yhteensä kolmestakymmenestä eri maasta. Kaikkiaan yli puolet tämän vuoden noin kolmestasadasta osallistujista olivat ulkomaisista organisaatioista, erityisesti Venäjältä.

Ohjelma sisälsi yli viisikymmentä paneelia, joiden lisäksi konferenssiväelle tarjottiin mahdollisuus osallistua esimerkiksi opaste-

Aleksanteri-konferenssin keynotet valtasivat myös Tiedekulman Stagen. Natalie Koch (Syracuse University, USA) luennoi älykaupungeista ja teknofetisismistä Euraasian alueella.

tulle vierailukäynnille Kansalliskirjastoon ja nauttia musiikkiesityksistä. Avainpuhujina toimivat Benjamin Peters Tulsan yliopistosta Yhdysvalloista, Anastasia Bontš-Osmolovskaja Moskovan talouskorkeakoulusta, Ellen Rutten Amsterdamin yliopistosta, Alina Sorgner Jon Cabot -yliopistosta Roomasta ja Natalie Koch Syracuse yliopistosta Yhdysvalloista. Heidän luentonsa liikkuvat Neuvostoliiton kybernetiikasta, *big data* -tutkimuksesta ja teknologian kulttuurihistoriallisista merkityksistä aina digitalisaation muuttuviin sukupuolipainotuksiin ja älykaupunkien tutkimukseen.

Yhdessä avainpuheenvuorot leikkasivat monipuolisella ja mielenkiintoisella tavalla koko konferenssin aihepiiriä. Toisaalta paneelisessiioihin oli mahtunut kattavasti myös esimerkiksi ympäristön ja hyvinvoinnin näkökulmia teknologiaan ja digitalisaatioon. Tavallisuudesta poiketen konferenssi järjestettiin Helsingin yliopiston Metsätalossa ja Tiedekulman tiloissa, missä puheenvuoroista pääsi nauttimaan yleisöä myös konferenssin osallistujakunnan ulkopuolelta. Näistä vuosien varrella hioutuneista ja hyviksi havaituista aineksista koostuu Aleksanteri-konferenssin monipuolinen konsepti.

Tänä vuonna Aleksanteri-konferenssissa järjestettiin ensimmäistä kertaa posterikilpailu, jossa parhaan visuaalisen esityksen tutkimukses-

taan laatinut väitöskirjantekijä palkittiin matka-avustuksella ensi vuoden konferenssiin. Arvovaltaiseen tuomaristoon kuuluivat Judith Pallot ja Markku Kangaspuro Helsingin yliopistosta sekä avainpuhujina olleet Ellen Rutten ja Alina Sorgner. Seuraavissa kappaleissa esittelemme erityisesti posterikilpailun antia, joka kuvastaa hyvin nuoremman tutkijasukupolven näköaloja Euraasian ja teknologian tarkasteluun.

Posterisessioon oli valikoitunut lopulta yhteensä seitsemän nuorta tutkijaa, joiden kaikkien töissä uuden teknologian käyttöönottoon ja digitalisaatioon liittyvät kysymykset olivat vahvasti läsnä. Johanne Kalsaasin (Bergenin yliopisto) Venäjän internet-trollausta Norjassa käsittelevä tapaustutkimus keskittyi erityisesti siihen, miten monipuolisia ja -muotoisia merkitysten verkostoja trollit rakentavat nettikeskusteluissa. Elena Hen (Moskovan talouskorkeakoulu) esitteli tutkimustaan, jossa poliitikko Valentina Matvijenkon suosion vaihtelulla pyrittiin paikantamaan Venäjän konservatiivista käännettä ja siihen liittyntä muutosta venäläisten asennoitumisessa sukupuolten tasa-arvoon.

Sofia Hosueva (Pietarin talouskorkeakoulu) oli puolestaan Venäjän islam-enemmistöisessä Dagestanin tasavallassa suoritetussa kenttätutkimuksessaan löytänyt eroja miesten ja naisten suhtautumisessa teknologian käyttöön. Sukupuol-

Ensimmäistä kertaa järjestetyn posterikilpailun voitti Georgy Tarasenko, joka on tilastollisin keinoin tutkinut Internetin saatavuuden ja tasa-arvon suhdetta.

lentututkimuksen näkökulma oli esillä myös Georgy Tarasenkon (Moskovan talouskorkeakoulu) tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin Internet-yhteyden saatavuuden tasa-arvoistavia vaikutuksia jälkineuvostoliittolaisessa kontekstissa.

Natalia Kolesnikin (Venäjän tiedeakatemian sosiologian instituutti) ja Serafima Osipenkon (Venäjän presidentillinen kansantalouden ja julkishallinnon akademia) tutkimuksissa keskiössä puolestaan olivat erilaiset uusien teknologioiden käyttöönoton vaikutukset hallinnossa ja etenkin vaaleissa. Kolesnikin tutkimus keskittyi poliittisten puolueiden vuoden 2016 vaalien yhteydessä omaksumiin uusiin viestintätyökaluihin ja niiden vaikutuksiin äänestäjien ja ehdokkaiden välisissä suhteissa. Osipenko puolestaan tarkasteli lohkoketjuteknologian käyttöönottoa julkisessa hallinnossa osana digitaalisen ekosysteemin kehittymistä ja hallinnon legitimointia.

Näiden aiheiden lisäksi myös ympäristönäkökulma oli edustettuna posterisessiossa. Nadežda Stepanova (Aleksanteri-instituutti, Helsingin yliopisto) esitteli posterissaan talouskasvun ja kasvihuonekaasupäästöjen välistä suhdetta Venäjän Jakutiassa sekä sitä, miten haja-asutus vaikuttaa sosiaaliin, taloudellisiin ja ympäris-

töhallinnallisiin prosesseihin.

Tutkimusprojektin esittäminen posterimuodossa on oma taiteenlajinsa, jolla on kuitenkin paljon annettavaa tieteen visualisoinnin ja sen myötä julkisen keskustelun näkökulmasta. Toivottavasti tämä tapahtuma järjestetään jatkossakin niin, että siitä tulee jälleen yksi Aleksanteri-konferenssin tunnusmerkki. Tämä vaikuttaisi todennäköiseltä, sillä posteriosuus keräsi paljon yleisöä ja sai myös positiivista palautetta niin osallistujilta kuin yleisöltä että tuomaristolta.

Ohjelmaan oli sisällytetty myös Helsingin yliopistossa vuonna 2018 alkaneen MARS-ohjelman (Master Programme of Russian Studies) toimintaa, joka lisäsi vuorovaikutusta myös yliopiston opiskelijoiden ja kansainvälisen tutkijakunnan välillä. Myös MARS-ohjelman toisen vuosikursin opiskelijat esittelivät gradututkimustaan postereiden muodossa Tiedekulmassa keskiviikkona 23.10. Opiskelijoiden työt kattoivat laajan joukon aiheita Viron turvallistamispolitiikasta ja venäjänkielisestä TV-kanava ETV+:sta nykytanssiin Venäjällä. Monille ohjelman opiskelijoille tämä oli heidän ensimmäinen akateeminen esitelmänsä, jonka he pitivät kansainvälisen asiantuntijayleisön edessä.

Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran Idäntutkimus-artikkelipalkinnon voitti Sigrid Kaasik-Krogeruksen tutkimusartikkeli Viron presidenttien käyttämistä Pohjoismaa-diskursseista.

Konferenssin päätösseminarissa julkistettiin posterikilpailun voittaja, joka oli Georgy Tarasenko. Samalla palkinnon ansiokkaasta Idäntutkimus-lehdessä julkaistusta artikkelista VIETSin ensimmäistä kertaa järjestämässä artikkelikilpailussa pokkasi Sigrid Kaasik-Krogerus. Hänen voittaja-artikkelinsa ”Kuvitellut Pohjoismaat Viron presidenttien puheissa” erottui muista ehdokkaista kilpailua tuomaroineen Arto Mustajoen mukaan uudella näkökulmalla eteläiseen naapuriiimme.

Konferenssin antia yhteen vetävässä puheenvuorossaan Venäjän kielen ja kulttuurin professori Sanna Turoma (Tampereen yliopisto) nosti kysymyksen radikaaliin murrokseen tähtäävän tieteellisteknologisen mielikuvituksen, yhteiskunnan teknologisten innovaatioiden ja yhteiskuntatieteiden vuorovaikutuksesta. Hän muistutti, että fantasia- ja tieteiskirjallisuudella oli keskeinen rooli Neuvostoliitossa ja että teknologisten läpimurtojen siemenet kylvetään usein kulttuurialoilla, tieteis- ja fantasiagenreissä esiintyvien vaihtoehtoisten (usein intergalaktisten) maailmojen muodossa. Venäläistä valtavirran fantasia- ja tieteiskirjallisuutta dominoi kuitenkin tällä hetkellä historiaan kurkottava dystopia tieteellisen ja teknologisen mielikuvituksen jäädessä vähintäänkin taka-alalle. Turoman puheenvuoro avasi kysymyksen jatkopohdinnalle siitä, missä ja miten Venäjällä ja laajemmin Euraasian alueella tulevaisuussuuntautunut tieteellistekno-

loginen mielikuvitus kehittyi. Hän ehdotti, että etenkin jälkineuvostoliittolaisen post-imperiaalisen tilan marginaaleissa tapahtuvalla ylijärjaisellä intellektuaalisella yhteistyöllä on ensiarvoisen tärkeä rooli valtavirran arvokonservatiivisia ja uusliberalistisia käytänteitä kyseenalaistavien positiivisten tieteellisteknologisten utopioiden muodostamisessa.

Nämä pohdinnat veivät ajatukset jouhevasti tulevaisuuteen tutkimusalallamme, ja ensi vuoden konferenssiin, jonka teeman järjestelytoimikuntaa vetävä Anna-Liisa Heusala (Helsingin yliopisto) julkisti tilaisuuden päätteeksi. 2020 Aleksanteri-konferenssi tulee keskittymään globaaliin muuttoliikkeeseen ja Euraasiaan. Haku paneeli- ja esitelmähdotuksille on auki toukokuun 15. päivään saakka ja hakujulistukseen pääsee tutustumaan tarkemmin konferenssisivuilla <https://www.helsinki.fi/en/conferences/eurasia-and-global-migration>.

Joukkoon Aleksanteri-konferenssin 2019 avainpuheenvuoroista ja paneeleista tallennettuja videoita pääsee tutustumaan Aleksanteri-instituutin YouTube-kanavalla, <https://www.youtube.com/user/AleksanteriInstitute>

**Maija Absetz, Bradley Reynolds,
Elena Gorbacheva, Juulia Heikkinen,
Mika Pylsy & Saara Ratilainen**
Kuvat: Elena Gorbacheva ja Niina Into

VIETSin Idäntutkimus-artikkelipalkinto Sigrid Kaasik-Krogerukselle

Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura VIETS myönsi 18. lokakuuta 2019 Aleksanteri-konferenssin päätöstilaisuuden yhteydessä tunnustukset parhaille vuosina 2017–2018 *Idäntutkimus*-lehdessä julkaistuille Venäjää ja Itä-Euroopan tutkimusta käsitteleville suomenkielisille tieteellisille artikkeleille. Kilpailun tuomarina toimi Venäjän kielen ja kirjallisuuden emeritusprofessori Arto Mustajoki, joka on Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen kokenut ja arvostettu asiantuntija. Parhaan artikkelin lisäksi professori Mustajoki antoi erikoismaininnat jännittävimmälle artikkelille, metodologisesti innovatiivisimmalle artikkelille ja tärkeimmälle artikkelille. Palkitut artikkelit löytyvät *Idäntutkimus*-lehden teemanumeroista Itämeri (2/2017), Vapaus (4/2017) ja Data/menneisyys

(3-4/2018). Julkaisemme ohessa professori Mustajoen perustelut kokonaisuudessaan.

Professori Arto Mustajoen lausunto

Useimmat arvioimani artikkelit kertovat uusista tutkimustuloksista monitieteiselle suomalaiselle lukijakunnalle. Tämä on tärkeä tehtävä, sillä se auttaa tutkijoita avartamaan omia näkemyksiään ja saamaan näin virikkeitä myös omaan tutkimukseensa riippumatta sen konkreettisesta aihepiiristä. Tekstin sopeuttamiseen lukijoiden mukaan käytetään kahta tapaa: tutkittavaa aihetta taustoitetaan tavallista laajemmin ja asioiden käsittelyssä vältetään suppeiden tutkimusalojen omaa jargonia. Mielestäni kirjoittajat ovat onnistuneet tässä useimmissa tapauksissa erin-

omaisesti. Kunnia tästä kuuluu osittain tietysti lehden toimittajille.

Artikkelien yleinen taso oli hyvin korkea, sanoisin ilahduttavan korkea. Tämä kertoo suomalaisen Venäjä-tutkimuksen laajuudesta ja laadukkuudesta. Koska lähes kaikki artikkelit edustivat sellaista alaa, jota en ole muuten seurannut, minulla ei ole kompetenssia arvioida niiden tieteellistä antia kyseisen tieteenalan näkökulmasta. Oikeastaan minulla oli vaikeuksia edes määrittellä, mistä tieteenalasta kulloinkin oli kysymys – mutta ajattelin, onko sillä niin väliä. Niinpä yritin kiinnittää huomiota artikkelin tarjoaman näkökulman tuoreuteen ja siihen, mitä uutta tietoa se tuo laajempaan tietoisuuteen.

Ennen kuin perustelen lopullista valintaani, haluaisin antaa kunniamaininnan muutamalle muulle artikkelille. Mielestäni jännittävin artikkeli oli Mia Öhmanin artikkeli ”Tarkovskin vapaus”. Artikkeli tempaa lukijan mukaansa melkein dekkarin tavoin. Murhaajaa ei yritetä selvittää, vaan kyse on jostain paljon suuremmasta: mitä taiteilijalle merkitsee luomisen vapaus? Neuvostoaika tuo tapahtumien kulkuun oman värinsä. Paineita ei ehkä tule virkavallan taholta, mutta niitä luovat vallitsevat taiteen sisäiset muodit, media ja kollegat. Samanlaista omien rajojensa pohtimista kohtaa taiteilija kaikissa olosuhteissa.

Metodisesti innovatiivisin artikkeli oli Mihail Sokolovin, Nadežda Sokolovan ja Maria Safonovan big data -analyysi pietarilaisten lukumielityksistä. Artikkeli perustuu laajan data-aineiston monipuoliseen käsittelyyn. Kirjoittajat itsekin myöntävät, että kyseessä on metodologinen kokeilu. Aineistona on pietarilaisten kirjastonkäyttäjien kirjastokorttien jättämät jäljet, eli siis se mitä he lukevat. Kun dataan liitetään tiettyjä taustamuuttujia, kuten koulutustaso, saadaan jännittäviä tietoja käyttäjien lukutottumuksista. Artikkelin erityisenä ansiona on metodin kriittinen arvio, eli mitä sen avulla saadaan selville ja mitä ei, mitä mahdollisia virhelähteitä on olemassa jne. Uskoisin,

että tämäläpaisia artikkeleita tullaan näkemään enemmänkin *Idäntutkimus*-lehden sivuilla. Big data -analyysi ei korvaa aiemmin käytettyjä metodeja, mutta täydenää niitä mielenkiintoisella tavalla.

Tärkein arvioimani artikkeli oli Maiju Lehdon artikkeli ”Ukrainan sota ja taistelu menneisyydestä”. Artikkeli avaa täysin uudenlaisen näkökulman Ukrainan sotaan ja taisteluun menneisyydestä. Se perustuu melko pieneen aineistoon, kahdeksan rintamalla taistelleen ukrainalaisotilaan haastatteluun, mutta siitä huolimatta artikkeli avaa täysin uudenlaisen näkökulman Ukrainan konfliktiin. Kulttuurisen muistitutkimuksen metodein paljastetaan, että aseellisen vastakkainasettelun juuret ovat paljon kauempana kuin viime vuosien kielipoliitikassa. Haastattelut auttavat näkemään, mistä ukrainalaisessa patriotismissa ja kansallisen identiteetin rakentamisessa todellisuudessa onkaan kysymys.

Sitten päästäänänkin parhaimman artikkelin valintaan. Paras *Idäntutkimuksessa* vuosina 2017–2018 julkaistu tieteellinen artikkeli on mielestäni Sigrid Kaasik-Krogeruksen ”Kuvitelletut Pohjoismaat Viron presidenttien puheissa”. *Idäntutkimus*-lehden Itämeri-teemanumerossa (2/2017) julkaistussa artikkelissa pohditaan, miten Viro asemoi itseään tämän päivän maailmassa. Aikaisemman Baltia-narratiivin rinnalle on tullut tarve osoittaa, että Viro on osa Pohjoismaita. Artikkelissa tutkija ei lähde vertailemaan eri presidenttejä keskenään, vaan tarkastelee presidentti-instituutiota kokonaisuudessaan. Virolaiset poliitikot ovat itse huomanneet, että nykyään Virola puhutaan usein ”uutena Pohjoismaana”. Se on maan uusi ”suuri narratiivi”. Artikkeli piirtää lukijan eteen uudenlaisen kuvan eteläisestä naapuristamme. Tämä auttaa meitä käymään hedelmällistä vuoropuhelua virolaisten kanssa. Tällaisen lähestymistavan soisi olevan laajemminkin esillä myös suomalaisessa Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksessa.

Kutsu keskustelemaan muuttoliikkeistä ja yllirajaisesta vuorovaikutuksesta

Kuluvana vuonna 20. kerran järjestettävä Aleksanteri-konferenssi tarkastelee globaaleja ja yllirajaisia muuttoliikkeitä, yhteisöjä ja kulttuurin virtauksia laajasta näkökulmasta. Konferenssin maantieteellinen alue ulottuu entisen Neuvos-

toliiton itäisistä ja eteläisistä alueista Keski- ja Itä-Eurooppaan. Konferenssissa tarkastellaan muuttoliikkeitä ja maahanmuuttajien toimijuutta sosiaalisissa, poliittisissa, kulttuurisissa ja taloudellisissa yhteyksissä, sekä erityisesti

sitä, miten nämä ilmiöt ja prosessit muokkaavat niin kansainvälisiä rajoja kuin yhteiskunnallista kehitystä maahanmuuton kohde- ja lähtömaissa. Maahanmuutto Euraasian sisällä, sinne ja sieltä pois on osa globaalin etelän ja pohjoisen välisiä virtoja ja vuorovaikutusta, mutta se on ollut myös oleellinen osa historiallisten imperiumien muodostumista.

Historiallisesti maahanmuuton merkitys sellaisilla yhteiskunnan aloilla kuin talous ja kulttuuri on ollut valtava. Se vaikuttaa myös kansalliseen politiikkaan, globaaliin epätasa-arvoon, kaupungistumiseen, paikallisiin yhteisöihin, vaikutteiden leviämiseen, kulttuurisiin innovaatioihin, institutionaaliseen kehitykseen, työmarkkinoihin, koulutukseen, sosiaalipolitiikkaan, kuin myös ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Paikallistason ja kansallisen maahanmuuttopolitiikan lisäksi tarvitaan myös globaaleja periaatteita ja sääntöjä, etenkin koska poliittisten mullistusten, ympäristöongelmien ja ilmastonmuutoksen riskien kasvaessa voidaan tulevaisuudessa odottaa uusia maahanmuuton virtoja.

20. Aleksanteri-konferenssissa pohditaan muun muassa seuraavia kysymyksiä: millaisia muuttovirtoja ja prosesseja voimme havaita Euraasiassa? Millaisia taloudellisia, kulttuurisia, poliittisia ja strategisia vaikutuksia muuttoliikkeillä on ollut niiden lähtö- ja kohdemaissa? Millainen merkitys euraasialaisilla muuttoliikkeillä

on muualla maailmassa? Mitkä ovat nykyhetken euraasialaisten muuttoliikkeiden erityispiirteet? Millaisia haasteita maahanmuuttoon liittyy Euraasiassa ja millaisia kansainvälisiä ratkaisuja näihin voitaisiin löytää? Keitä ovat siirtolaiset ja millaista on heidän elämänsä? Mikä on maahanmuuttajien panos innovaatioihin ja kehitykseen eri aloilla? Kuinka valtioiden rajat ylittävät yhteisöt ja aatteet ovat muuttaneet Euraasiaa? Aleksanteri-konferenssi ”Eurasia and Global Migration” järjestetään Helsingin yliopistossa 21.–23.10.2020.

Konferenssin pääpuhujina esiintyvät Ulf Brunnbauer (Leibniz Institute for East and Southeast European Studies), Franklin Obeng-Odoom (Helsingin yliopisto), Madeleine Reeves (University of Manchester), Sergey Ryazantsev (Institute for Social and Political Studies of the Russian Academy of Sciences), Caress Shenk (Nazarbayev University, Kazakstan) ja Teivo Teivainen (Helsingin yliopisto). Lisäksi konferenssiin odotetaan yli 200 eri uravaiheissa olevaa tutkijaa. Ohjelmaan voi ehdottaa 3-4 puhujan paneelia, 3-5 puhujan pyöreän pöydän keskustelua tai yksittäistä esitelmää 15.5.2020 mennessä. Konferenssin kieli on englanti.

Kolmipäiväisestä konferenssista löytyy lisätietoja osoitteesta: <https://www.helsinki.fi/en/conferences/eurasia-and-global-migration>

Riikkamari Muhonen

Producing "good friends" of the Soviet Union

Founded in 1960 specifically to receive students from the newly independent countries of Asia, Africa and Latin America, the Moscow-based Peoples' Friendship University stated the goal of its activities was for their graduates to return home as "good friends" of the Soviet Union. The most important feature of the ideological work conducted among the students to reach this goal was presenting the achievements of Soviet society both as part of the curriculum and during the extra-curricular activities organized for the students. This article analyzes the role that different features of this representation of "Soviet reality" had for creating an overall image of the state socialist system. At the same time, those everyday experiences both in Moscow and outside it that question this ideal image are discussed. The analysis is based on Russian archival sources and their descriptions of forms of work and the everyday realities of the cooperation, as well as the problems encountered.

Marja Sorvari

Contemporary Translingual Russian Writers in Finland

The article deals with literary translingualism, and especially Russian-speaking writers who live outside their home country and write in a language other than their mother tongue. The article discusses the ideas that literary translingualism evokes about language, literature, and identity and deals with two Russian-speaking writers, Zinaida Lindén and Polina Kopylova, who live in Finland and write in Swedish and Russian, and in Finnish and Russian, respectively. The article discusses how the writers approach their multilingual creative process and how it is reflected in their literary texts and interviews.

Lotta Ruotsalainen

Memories of Political Repressions in Post-Soviet Russia during 2008–2018

The article discusses political repressions and the politics of memory in Post-Soviet Russia during the period 2008–2018. The aim is to explore how the Russian state has been putting the memory of political repressions to use. The primary data consists of presidential statements and news articles that address the history of political repressions. The memory of political repressions is actively employed to claim political legitimacy, a strong state and national unity. Further research is required to provide more detailed information about the state trying to achieve control over memories that are not dependent on the Russian state. Bearing in mind the recent discussion about the re-authorization of Russian society, this seems to be no accident.

Tämän numeron kirjoittajat

Riikkamari Muhonen, FM & YTM, väitöskirjatutkija, Central European University, Itävalta

Atina Nihtinen, FT, historia

Lotta Ruotsalainen, valtiotieteiden kandidaatti, poliittinen historia, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Marja Sorvari, Apulaisprofessori (tenure track), venäjän kieli ja kulttuuri, Itä-Suomen yliopisto, Joensuun kampus

Ohjeita kirjoittajille

Ajantasaiset kirjoittajaohjeet verkkosivuillemme:
<https://journal.fi/idantutkimus/about/submissions>

1 Katja Lehtisaari: Koulutuksen nopeutettu digiloikka

ARTIKKELIT

3 Riikkamari Muhonen: Neuvostoliiton ”hyviä ystäviä” tuottamassa

22 Marja Sorvari: Ylirajaiset venäläiset nykykirjailijat Suomessa

38 Lotta Ruotsalainen: Repressiot Venäjän historiapolitiikassa 2008-2018

ESSEE

58 Atina Nihtinen: Vallankumouksen loppu – Bulgaria

KOLUMNIT

70 Dragana Cvetanović: Bosnian musliminuoret ja ajatuksia eurooppalaisesta islamista

72 Barbora Novotná: Valheiden levitys ja median tilanne Tšekin tasavallassa

TAIDE

74 Mika Pyly: Utopioiden loppu Danila Tkatsšenkon valokuvissa

80 Arviot

86 Ajankohtaista

94 Abstracts in English

